AUGUSTINAS JANULAITIS

KIPRIJONAS JUOZAS

ZABITIS-NEZABITAUSKAS

Žemaičių rašytojas ir politikos veikėjas

1778—1837

I. Gyvenimas
II. Eilavimas Lietuviškai-Žemaitiškas

Padidintas ir pataisytas atmušimas iš „Tautos ir Žodžio" V ir VI tomų

KAUNAS

Išleido A. Janulaitis * Akc. „Spindulio" B-vės spaustuvė

1931

KIPRIJONAS JUOZAS
ZABITIS-NEZABITAUSKAS
1778—1837

Prakalba.

Lietuvių raštijoj XIX amž. pradžioj buvo žinomu du rašytoju broliu *Nezabitausku* — Kajetonas ir Kiprijonas. Iš jų vyresnysis, Kiprijonas, Veliuonos klebonas, teišleido vieną knygelę 1823 m., o paskui nebuvo apie jį girdėti, Kajetonas gi atsiliepdavo ir vėliau, berods lenkų spaudoj, tai XIX amž. baigiantis ėmė kai-kas dargi abejoti, bene tebus buvęs vienas Nezabitauskas, būtent bus rašęs vienas Kajetonas, o Kiprijonas pasisavinęs jo darbą ir tik savo vardą ant ano rašto padėjęs.

Taip galėjo tarti tik delto, kad nežinojo visai jų gyvenimo. O ištikrųjų buvo du, abu lietuviškai rašė.

Kad Kiprijonas nutilo, buvo tam tikrų priežasčių; slėpdamasis nuo rusų valdžios persekiojimų, jis pabėgo į užsienius, ten vargo emigrantų vargus, teisybė, vos keletą metų, bet iki paskutinių gyvenimo dienų. O tenai būdamas jis yra parašęs nemažą pluoštą raštų, kurie iki šiol tebegulėjo rankraščiuose Lenkų Bibliotekoj Paryžiuje ir niekam nebuvo žinomi.

Pirmą sykį apie tat suteikė žinių p. J. Gabrys, buvęs Paryžiuje ir dirbęs Lenkų Bibliot., savo pranešime Lietuvių Mokslo Draugijoj Vilniuje 1909 m., bet Nezabitausko raštų nebuvo paskelbęs.

1912 m. kreipiausi į Lenkų Bibliotekos vedėją Vl. Mickevičių, Adomo sūnų, klausdamas, ar nebus galima gauti Nezabitausko raštų nuorašus. Vl. Mickevičius maloniai sutiko leisti juos pasidaryti, tik reikią nurodyti žmogų, kuris apsiimtų tat atlikti (laiškas man 1912. II. 28. Nr. 41).

Negalėjau to tuojaus atlikti, nes nebuvo žmogaus, kuris tat padarytų, turėjau atidėti sumanymą kitam laikui, o paskui užėjo karas, tai ir visai nebuvo galima nė svajoti ką nors padaryti.

Po karo sąlygos pasikeitė. Atsirado lietuvių inteligentijos Paryžiuje, buvo galima grįžti prie Nezabitausko raštų nurašymo.

1923 m. man nurašė p. P. Galaunė ir K. Karečka. Nurašytas tik vienas raštas „Eiliavimas lietuviškai - žemaitiškas“.

1924 m., pasitaikius progai būti Paryžiuje, galėjau išžiūrėti pačius Nezabitausko rankraščius. Tuo laiku atsirado ir nauja jo „Eiliavimui“ redakcija.

Medžiagos Nezabitausko bijografijai neteko Lenkų Bibliotekoj rasti. Šiek tiek medžiagos buvau užtikęs Lietuvoj — Vilniaus Gubernijos Archyve, kuriame turėjau progos dirbti prieš karą (1913 m.).

Šį darbą buvau jau prirengęs spaudai 1924 m. Kaune ir įdavęs „Tautos ir Žodžio“ redakcijai; kadangi negalėjo tuo laiku išeiti iš spaudos, o vėliau suradau daugiau medžiagos Kaune ir kitur, tai reikėjo tą darbą papildyti.

Tuomet pavyko nustatyi ir tat, kur gimęs, kokia buvo tikroji Nezabitausko pavardė ir t. t. Jis rašėsi Nezabitowskas, vadino save bajoru, sakėsi turįs Liubičio erbą, ištikrųjų gi jis vadinosi *Zabitis*. Delto tai toliau vartosiu Zabičio, o ne Nezabitausko pavardę.

K. Zabičio (Nezabitausko) raštai mums turi dvejopos reikšmės: viena— duoda žinių, kokių pažiūrų laikėsi viena mūsų šviesuomenės dalis XIX amž. pradžioje, taigi turi istoriniai - politinės reikšmės, antra — duoda žinių, kokia buvo mūsų raštų kalba, kaip ji buvo vystoma po 1830 m., taigi turi istoriniai - literatūrinės reikšmės, svarbi ji musų rašto kalbos istorijos tyrinėtojui. Deja, šitie Zabičio raštai liko iki šio laiko nespausdinti ir įtakos į rašto kalbos augimą padaryti negalėjo.

Baigdamas, turiu pasakyti ačiu Lenkų Bibliotekos vadybai už leidimą nusirašydinti ir dirbti, o ypatingai jos bibliotekoriui p. Kaczorowski'ui, kun. kan. Šiauliui už leidimą dirbti Kauno Metropolijos Kurijos Archyve, šio personalui, kun. kan. Urbanavičiui už Salantų metrikų išrašų suteikimą, p. Galaunienei - Nezabitauskaitei už žinių suteikimą iš jos šeimos gyvenimo ir p. Galaunei.

Prie šio darbo pridėta: pradžioj kopija iš oleografijos, kuri atvaizduoja Zabitį, gale — jo raštai, išspausdinti taip, kaip jie buvo rašyti.

Kaunas. 1927. IX. 16.

Skyrium leidžiant

Šį savo darbą apie Zabitį iš pradžių buvau išspausdinęs „Tautos ir Žodžio“ V t., bet po to suradau daugiau medžiagos, dėl to kaikurius dalykus reikėjo pakeisti ir atskirame leidinyje nebegalima buvo palikti, visa tat nurodžiau spauzdindamas Zabičio „Eilavimą“ „T. ir Ž.“ VI t. Leisdamas skyrium pakeičiau atitinkamai puslapius, o mažesnius papildymus bei perkėlimus nurodau čionai žemiau.

1931. II. 28.

Prie 7 pusl. 1-os išnašos.

Tarnybos lapas užsilikęs K. M. K. A. šitokiu turiniu.

1. Веліонскій приходской церкви настоятель ксендзъ Кипріянъ Любичъ - Незабитовскій.

2. Изъ дворянъ княжества Самогитскаго націи польской.

3. 42 лѣтъ.

4. Съ 1786 до 1792 года въ Крожскихъ Публичныхъ училищахъ, обучался грамматики, латинскаго языка, географіи, арифметыки, исторіи, реторики, логики, математыки, права натуральнаго и физыки. — Съ 1792 до 1795-го года въ Виленской Академіи Высшихъ Наукъ: философіи, математики, исторіи общей и церковной, богословіи нравственной, физики, анатоміи, равно гражданскаго права и началъ французскаго языка. Съ 1795 до 1802 г. въ Виленской Духовной Семинаріи наукъ сану духовному свойственныхъ и необходимо нужныхъ, то есть: богословіи догматичной и нравственной, каноническаго права, исторіи церковной — съ 1802 до 1803 года тожъ самое въ Самогитской Семинаріи повторительно въ дополненіе Св. Писанія обучался.

5. 1795 года вступилъ въ духовное званіе, 1803 года рукоположенъ въ священническій санъ, по рукоположеніи опредѣленъ при Ворненской приходской церкви администраторомъ, гдѣ находячись до 1804 года всѣ тамо духовныя требы исправлялъ — съ 1804 до 1806 года при приходской Юрборской церкви равно же будучи администраторомъ тамо такожде всѣ духовныя требы исправлялъ — съ 1806 года возведенъ въ чинъ настоятеля, тогда ворненскую приходскую церковь съ ея фундушемъ въ пожизненное владѣніе получилъ, которою до 1815 года управлялъ. — въ семъ 1815 году отрекшись временно, по одобренію свѣтскаго ктитора веліонскую приходскую церковь съ ея фундушемъ также де въ пожизненное владѣніе получилъ, гдѣ при управленіи тамошнимъ приходомъ и исправленіи духовныхъ требъ днесь находится.

6. Съ 1811 до 1815-го года по силѣ указа Правительств. Сената 18 октября 1810 года въ Духовныхъ Депутатахъ изданнаго при Тельшевскихъ Уѣздныхъ Судахъ былъ судебнымъ Депутатомъ а когда въ 1815 году изъ Тельшевскаго въ Росіенскій уѣздъ перешедъ на жительство, то по испытанной способности паки Самогитскимъ епископомъ княземъ Гедройцемъ до Росіенскихъ судебныхъ мѣстъ для присутствованія по фундушевымъ дѣламъ Духовнымъ дѣламъ Духовнымъ депутатомъ былъ назначенъ — 1816 года по силѣ указа Правительственнаго Сената 4 октября 1815 года состоявшагося. до росейнскихъ межевыхъ судовъ со стороны Духовной Депутатомъ переведенъ. — Сверхъ того для присутствованія въ экздивизорскомъ надъ имѣніемъ г-на Мицевича производящимся судѣ, по дѣламъ Фундушовыя суммы единовременно назначенъ депутатомъ. — 1818 года въ память знаменитой 1812 года эпохи Высочайше установленномъ для духовнаго сану крестомъ на владимирской лентѣ награжденъ. — Тогожъ 1818 года по увольненію изъ росіенскихъ уѣздныхъ судовъ до виленскихь судовъ главнымъ Депутатомъ назначенъ при каковой должности и днесь ниходится. Кромѣ духовнаго чина и поручаемыхъ должностей особеннаго ни отъ кого и никакого награжденія неполучаетъ.

7.
8. Съ Фундуша до Веліонской приходской церкви принадлежащаго а имъ ксендзомъ Незабитовскимъ въ пожизненномъ владѣніи держимаго имѣетъ годоваго дохода 661 р. 67 коп. серебромъ. Болѣе ни отъ кого и никакого жалованія неполучаетъ.
9.

Papildymai:

Prie 13 p. 6 eilės

Nuo pat 1804 m. pradžios jau jis yra Jurbarke. Pirmą sykį užtinkame jį krikštijant Jurbarko parapijos knygose 1804.II.8. Tuo laiku pas jį kamendoriais buvo Franc. Lexutowicz ir Ign. Żeymowicz (Leksutis, Zeimis).

Prie 17 pusl. 11 eil.

Vyskupas iš visos vyskupijos jį parinko: turėjo uolumo, noro važinėti ir gabumo tam darbui.

Zabitį rodos be ginčų paskyrė deputatu. Nė į Telšius, nė į Raseinus važiuoti rodos jis nereikalavo atlyginimo, nebūdavo dėl šito ginčų su vyskupu, kas kita atsitiko, kai prireikė važinėti į Vilnių: savo bylų jam ten nebūdavo, arba maža, kelionė tolima, brangesnė, atselna brangiau pragyvenimas, išvažiuojama ilgesniam laikui, tai jis dėl Vilniaus turėjo prisiminti, kad jam grąžintų kelionės išlaidas Pasirodė, kad netaip lengvai tat ėjo, nenori ar grąžinti, ar ginčija didumą, ar vilkina.

Išvažiavęs ilgesniam laikui į Vilnių, jis gaudavo žinių iš Veliuonos, kas dedasi namie, klebonijoj. Įdomus vienas toks jo korespondentas. Buvo tai Buivėnas, matyti artimas žmogus, žinąs visus reikalus — ūkio ir klebonijos ir juos valdąs. Kreipdamasis į Zabitį, vadina jį „papunio drogi" (brangus tėveli), pasakoja apie ūkio darbus, žemę, kamendorius, apie savo mamą, jos atvažiavimą ir t. t.[1]

Prie 24 pusl. 19 eilės

Mirus. Vėlesnės kartos rinko žinių apie mirusius emigracijoj; užtinkame ką nors apie daugelį iš jų, tik apie šitą Zabitį — ničnieko; pav. iš Nezabitauskų (Niezabitowski) mirusių yra keturi, tik Kiprijono Juozo nėra.[2]

70 p. 30 eilutės išnašoj

Akelaitis buvo pasirengęs perspauzdinti Kajetono Zabičio elementorių, parašė savo prakalbą lenkiškai, jau be illiustracijų, perrašė visą, nebeturėjo raižinių, kuriuos buvo vartojęs Kajetonas, leisdamas jį 1823 m.[3]

---

[1] Šitas susirašinėjimas yra Liet. Mokslo Draugijos Vilniuje; tenai pat yra ir keli Buivėno laiškai, 1819 m. rašyti.
[2] „Rocznik Tow. Polskiego Literacko-Artystycznego w Paryżu" 1911—1912 m.
[3] Visa tat yra Vilniaus Mokslo Draugijos rankraščių skyriuje.

Šaltiniai ir literatūra.

I. Šaltiniai.

B. P. — *Bibliotèque Polonaise, Paris.* — Zabičio rankraščiai.
V. G. A. — *Vilniaus Gubernijos Archyvas* — Politinė Zabičio byla, užrašyta katal. 1831 m. Nr. 2406.
K. M. K. A. — *Kauno Metropolijos Kurijos Archyvas.*

II. Literatūra.

Bieliński, Uniwersytet Wileński, t. I—III, Kraków. 1899—1910.
Biržiška M. Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto laiku. Kaunas 1921.
Brensztejn M. i Otrębski J. Dajny litewskie zapisane przez Adama Mickiewicza. Wilno. 1927.
Chłapowski Dez. Szlakiem legjonów. cz. II. Wojna 1830—31 r. Warszawa. 1903.
Domejko Ign. Pamiętniki. Kraków. 1908.
Feldman W. Dzieje polskiej myśli politycznej, t. I—II. Kraków. 1913.
Gabrys J. Ciprijonas Liubicz-Niezabitowski (Amerikos „Tėvynė“ 1909 m. Nr. Nr. 45, 46).
Gadon Lubomir. Emigracja Polska, t. I—III. Kraków 1901—1902.
Gadon L. Z życia polaków we Francyi. Paryž. 1883.
Galaunė P. Žiupsnelis Archivalijos. („Lietuva“ Nr. 183 ir 184, iš 1924, VIII. 14 ir 16).
(Górecki Antoni). Poezye Litwina. Paryż. 1834.
Handelsmann Marceli. Francja — Polska, t. II. 1926.
Heltman W. (Anonimu išleista) Emigracja polska od roku 1831 do 1863. Lipsk. 1865.
Heltman W. Demokracja Polska na emigracji. Lipsk. 1866.
Jablonskis J. (A. Gerulaitis). Du Nezabitauskiu („Varpas“ 1893 m. Nr. 12 pusl. 183).
Janulaitis A. Ciprijonas Nezabitauskas. („Lietuvos Žinios“ 1909. IX. 13/30 Nr. 34).
Janulaitis A. Kun. A. L. Jucevičius. Vilniuje. 1911.
Janulaitis A. Kunigai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje. Kaunas. 1922.
Jucewicz L. A. (Ludwik z Pokiewia). Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów. Wilno 1846.
Jungfer Th. Die Beziehungen der Julimonarchie zum Königreich Polen in den Jahren 1830/31. Diss. Berlin. 1909.
King Bolton. Italijos suvienijimo istorija (anglų originalas, naudojaus prancūzų vertimu: Histoire de l'unité italienne. t. I/II Paris 1901).
Kłyszewski. Towarzystwo litewskie i ziem ruskich. — „Ruch Literacki“ Wilno. 1907. (L. Janowskio rec. „Kwart. Hist.“ 1908).

Koncewicz J. Kajetan Niezabitowski. („Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft“, t. IV. p. 395—404).

Kridl. Mickiewicz i Lamennais. Warszawa. 1909.

Kronika Emigracji Polskiej, t. I—VIII. Paryż 1834—1839.

Kurczewski J. Biskupstwo Wileńskie. Wilno. 1912.

Lamennais. Das Volksbuch. („Hauptwerke des Socialismus u. Socialpolitik“ Nr. 3, išleido ir prakalbą parašė G. Adler).

Lewak Adam Dr. Od związków węglarskich do Młodej Polski. Warszawa. 1920.

Limanowski B. Historja demokracji polskiej w epoce porozbiorowej. Zürich. 1901.

Limanowski B. Szermierze wolności. Kraków. 1911.
„ Stanisław Worcell. Kraków. 1910.
„ Historja ruchu społecznego w XIX w. Lwów.

Mann M. Wincenty Pol, t. I. Kraków. 1904.

Mickiewicz Wł. Żywot Adama Mickiewicza, t. II. Poznań. 1892.

Mickiewicz Wł. Pamiętniki, t. I. 1925.

Müller J. Die Polen in der öffentlichen Meinung Deutschlands im 1830-32. Marburg a/L. 1923.

Narkiewicz-Jodko W. Geschichte und System des utopischen Socialismus in der polnischen Emigration der 30-er u. 40-er Jahre. Inaug. Dissert. Bern. 1899.

Nezabitauskas C. Surinkimas dasekimų par mokintus žmonias senowias amžiosi tikrai daritu apey Bites... Vilnius. 1823.

Pogodin A. Adam Mickievič. Jevo žizń i tvorčestvo, t. I—II Moskva. 1912.

Potocki L. (Kamerton). Pamiętniki pana Kamertona. Cz. III. Poznań 1869.

Schuster G. Die geheimen Gesellschaften, Verbindungen u. Orden. 1 u. 2 B. Leipzig. 1905—6. (turėjau rusų vertimą 1905—6).

Sidorenko E. Italijanskije ugolščiki. Petr. 1913.

Sokolnicki. Les origines de l'emigration polonaise en France. 1831-32. Paris. 1910.

Szpotański St. Lud Polski. Lwów. 1907.

Tretiak J. Bohdan Zaleski na tułactwie. cz. I. Kraków. 1913.

Tretiak Józef. Juliusz Słowacki. t. I-II. Kraków 1904.

Wasilewski Z. Mickiewicz i Słowacki jako członkowie Towarz. Litewskiego i ziem ruskich (jo raštų rinkinyje „Śladami Mickiewicza“). Lwów. 1905.

Wasilewski Z. Mickiewicz i Słowacki. Warszawa. 1922.

Wołonczewskis Motiejus. Žemaitiu wiskupistė, dalis II. 1848 m. Vilnius.

Wrotnowski F. Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy. Lipsk. 1872.

Z. A. Wojna na Litwie w roku 1831. Kraków 1913.

Żychlinski Teodor. Złota księga szlachty Polskiej, t. XXV. Poznań, 1903.

I.

Jaunystės dienos ir mokslo metai.

1. Gimtinėje.

Zabičiai. Salantų ir gretimose parapijose įkibo į žemę ir įleido šaknų ūkininkų Zabičių padermė; randame juos jau XVIII amž., yra jų visa XIX amž. Jie turi žemės tai daugiau, tai mažiau, ją perka, perleidžia, įgyja atėję užkuriomis; buvo ir bežemių. Buvo tai tolimesni ar artimesni giminaičiai, kartais jau ir svetimi, visgi susituokiančių vienų Zabičių tarpe XVIII amž. baigiantis neteko užtikti.

Vienoj Salantų parapijoj teko rasti Zabičių tokiuose sodžiuose: Baidotų, Laivių, Žeimių, Panotėnų, Pėščių, Skaudelių, Kulalių, Dvarčininkų, Juodupėnų, Salantų miest., Erlėnų, Palšių, Šaučikų, gal dar buvo ir kituose sodžiuose, nekalbant apie gretimas parapijas.[1]

Ar tai čiabuviai, nuo amžių amžių gyvenanti žemaičiai, ar vos XVIII amž. iš kur kitur atsikraustę, sunku duoti aiškų atsakymą. Kartais vienoj giminėje buvo pasakojoma, kad jie atėję iš kur kitur, kad tat atsitikę dėl maišačių, bet kada ir kokios jos buvusios, apie tat nieko nepasakojama. Jeigu ir yra atsikraustę, tai iš lietuvių rytiečių, kur taip pat užtinkame Zabičius, pav. Zarasų pav. yra Zabičiūnų sodžius, taigi neteks ieškoti giminystės ryšių toli, pav. su lenkais, nereikia tarti, būk Zabičiai iš lenkų bus atėję į Žemaičius.

O greičiausia bus nuo seniau čia gyveną, nes Zabičiai buvo perdaug išsiplatinę šitoj apylinkėj, kad galėtų greitu laiku taip plačiai išaugti ir išsiskaroti; savo kilimu — veikiau tai bus ūkininkų padermė, darbšti, apsukri, pasiturinti, žemės žiūrinčių ūkininkų padermė. Jų dukterys, sūnūs susituokia netolimais, iš kaimynų.

Vienoj šitoj šeimoj Baidotuose ir yra kilęs rašytojas ir veikėjas Kiprijonas.

Pavardė. Kiprijonas ir jo jaunesnysis brolis Kajetonas, taip pat mokslus ėję, rašydavosi *Nezabitauskais,* vadino savę bajorais, vėliau, XIX amž. baigiantis, raštuose prigijo šita pavardė ir kitiems giminaičiams, o kur ji buvo kitaip rašoma, tai buvo taisoma.

Iš pradžių ji buvo kitokia, nevienodai rašoma. Bažnyčios knygos (lotyniškai vedamos) įvairiap rašo Zabičių pavardes. Randame tokių pavardžių: Zabitowicz, Zabytowicz, Zabitis, Zebytis, Zabitowski, tik niekur nėra Niezabitowski. Tas pats žmogus krikštijant vieną jo vaiką pavadintas vienaip, kitą vaiką — jau kitaip, taigi pastovios, vienodos pavardės nebuvo bent knygose. Jeigu pažiūrėti, kaip dabar ištaria vietoj (Salantų pav.), tai sako Zebitis, nė Zabitis, kitokio pavadinimo jie nežino. Raštuose vartoja

[1] Iš Salantų par. metrikų 1767 — 1800 m.

abi formi, o jeigu norėjo pagrąžinti vadindavo Zebitavičium. Pav. vienas iš tos šeimos 1879 — 80 m. Paurupės vokiškos mokyklos mokinys liudvme užrašytas *Zabitis* (vokiškai *Sabitis*), o tas pats 1881 — 82 m. jau — Zebitavičius (vok.: Sebitowitsch).[1]

Tėvai. Baidotų sodžiuje buvo keletas Zabičių, bent XVIII amž. baigiantis yra minimu du: Juozas ir Stasys, abu turėję po daug vaikų, rodos tarp savęs nė negiminės.

Stasio ainių tarpe užsiliko žinių, jog Stasys buvo atėjęs iš Kulalių užkuriomis į Baidotus į Razmo dubą.

Petras-Venclovas Razmus (Razmowicz) turėjo savo dubą Jo žmona — Rožė (Rozalija) Gedminaitė. Jiedu turėjo keletą vaikų: Rožę-Kunigndą, Antaną, gal būti dar buvo ir daugiau.[2]

Razmienė užsiėmė užkurį Stasį Zabitį (1777.V.19), bene dirbusį pas ją.[3]

Iš tų jungtuvių susilaukė juodu dvejato vaikų: Pranas-Petras (krikšt. 1778.II.17., taigi į 7 mėn. po jungtuvių), kitas 1779 — Kiprijonas-Juozas. Gimė jis, kaip ir anie vaikai, Baidotuose.[4]

Greitai po to Rožė Zabitienė mirė.

Stanislovas Zabitis, palikęs šiame ūkyje, neilgai našlavo, greitai vėl vedė, dabar mergaitę—Kotriną Petrauskaitę iš Erlėnų.[5] Iš jos sulaukė gana daug vaikų. Visi jie gimė Baidotuose, tik apie vieną dukterį užrašyta, jog yra gimusi Kulaliuose. Dėl tolumo tai nedidelė klaida: Kulaliai — arti prie Baidotų, laukas su lauku susieina. Apie Kejetoną lenkų biografai sako, būk gimęs Kulaliuose (nors klaidingai rašo: Kulakuose), bet ir jis yra gimęs Baidotuose.[6]

Krikštydavo vaikus tą pačią dieną ar ant rytojaus. Puola į akį, jog netik Zabičių šeimoj, bet ir visoj Salantų parapijoj mėgdavo krikštyti dviem vardais, ne tik jie vieni.

---

1 Iš tos mokyklos raštų.

2 Krikštijo: Rožę-Kunigundą — 1766.II.22, Antaną — 1767.VII.12. Kitų neieškojau, tik užsižymėjau vieną kitą.

3 Šita matyt iš vedybų metrikos.

Majus AS 1777.

19 ma Praemissis omnibus desuper expressis adstantibus pro Testimonio multis fide dignis Viris et nominatim Joanne Symonowicz, Antonio Jazbutowicz, Assistente Illri a. R. Dno Francisco Wirkszewicz Parocho Masiadensi Contraxit Matrimonium Honestus Vir Stanislaus Zabitowski Cum Honesta Vidua Roza Razmowiczowa Omnes de Villa Baydoty

13 Annus 1779 Mensis September.

4 Eodem A. R. Dnus Jozephus Szotė mans. Salant. bapt. Infant. nue Ciprianum Jozephum Legitimi Fori Patris Stanislai Zabitowski Matris Rosae Giedminowna Lntes Hyeronimus Szwelnowicz cum Barbara Lekowna, Infans de Baidoty.

5 Stasys Zabitis vedė Kotriną Petrauskaitę (rašoma Piotrowska), jungtuvės — 1781 VI.14 Iš jos sulaukė per 18 metų, tarp 1782 — 1800 (nes tik iki tol teješkota Salantų parapijos knygose), 8 vaikų: Kazys (krikštytas 1782.IX.2), Agota (1786.IV.13.), nežinia kuo vardu nes praleistas vardas (1788.III.2.), Barbora-Elžbieta (1790.VII.17.), Morta (gim. 1792.VIII. 0.), Antanas-Jonas (1794.VI.16.), neaiškaus vardo (1796.V.20.), Kajetonas-Rokas (800.VII.18, gim. VIII.17.).

Anno Dni 1800 Augusti.

6 Ego Casimirus Staniewicz vicepraepositus Salantensis Baptisavi Infantem N-bus Cajetanum Rochum heri natum ex leg. conjug. patre Stanislao Zabitowski matre Catharina Piotrowska de villa Baydoty parochiae Salantensis, patrini fuere R. D. Dauksza Mansion. Salant. et M. D. Ludovica Lenkewiczowna de oppido Salanty ejusdem Parochiae.

Netenka abejoti, kad Kiprijonas yra gimęs nurodytais metais. Žinomi brolių gimimai, buvę prieš jį ir po jo. Tarnybos lape taip pat buvo nurodyti šitie metai[1].

Berods jis pats kartais yra sakęs kitą savo metų skaičių, pav. tardyme 1831 m., arba užsieniuose jis pats davė sau daugiau metų, kad gimęs 1774 m., taigi penkeriais metais anksčiau, vadinas, jis pats didino savo amžių.

Ar bajoras? Vėliau Zabitis rašėsi bajoriška pavarde Niezabitowski, prie kurio pridėdavo erbo vardą — Liubič.

Erbas Liubič — tai pasaga su dviem kryžiais, vienas viduryj, kitas iš viršaus. Prisijungimas prie kurios nors turtingos, erbingos šeimos galėjo duoti galimybės iškilti.

Yra žinoma bajorų Nezabitauskų padermė lenkų kilimo. Ji yra kilusi iš Liublino vaivadijos, tenai netoli Pulavų buvo bajorų Wąwolnicų sodžius. Šita giminė išsišakojo, viena jos šaka įsitaisė Lietuvoj, kita — Galicijoj. Rašantieji monografiją apie Nezabitauskus neabejojo, kad Kajetonas ar Kiprijonas yra tos pačios bajorų padermės[1], tik taria, kad turėjo priderėti lietuvių šakai[2], tik jiems ir į galvą neatėjo, jog jie visai ne Nezabitauskai, o ir ne bajorai. Bet niekas šito neįrodė ir nieku neparėmė. Taigi reikės prieiti prie išvados, kad tai buvo laisvieji žmonės, o tik vėliau ėmė rašytis bajorais, pataisę net pavardę.

Nesant nė gimnazijos ir nė universiteto sąrašų dabar negalima nustatyti, kada Kiprijonas ėmė vadintis Nezabitausku. Nėra sąrašų nė Kražių gimnazijos, nė Vilniaus universiteto[3] Gal Kražiuose, o veikiausiai Vilniuje perdirbo savo pavardę į Nezabitauską.

Yra tai žinoma bajorų padermė, turtinga, šį-tą reiškianti, taip pat Lenkijoj ir Lietuvoje ir nebloga butų prie jos prisegti, kaip darydavo ir daugelis kitų.

O šita padaryti nebuvo sunku, formalumai buvo nedideli. Mokyklos vyresnieji ir mokytojai, norėdami padėti mokiniams be abejo nedarė kliūčių, dargi lengvino tokių pavardžių keitimą ir prisidėjimą prie garsios padermės.[4]

2. Kražių Mokykloj.

Mokinys. Apie jo mokslus neturime kitų žinių, tik jo paties suteiktas žinias tarnybos lape[5]. O tenai pasakyta, kad 1786 m. atidavė jį mokintis į Kražius. Turbut prieš tat buvo šio-to pasimokinęs namie ar Salantuose.

---

[1] Tarnybos lapas žr. 3 pusl.

[2] Teodor Żychliński. Złota księga szlachty Polskiej XXV. Poznań, 1903. p. 71—81.

[3] Krokuvos Čart. Muzėjuje užsiliko tik už 1796—1832 m.

[4] Kražių gimnazija padėdavo ir vėliau gražinti pavardę; tam patvirtinti galiu nurodyt tokį atsitikimą: mano dėdė Ragaišis iš Žvigų (Šiaulių par., dabar Kairių) Kražiuose užrašytas bajoru Rogozińskiu.

[5] Tarnybos lapas. O gal tat buvo paremta dokumentais?

Atrodytų, būk mažą vaiką 6½ metų tėvai atidavė į gimnaziją, kad mokslus ėjęs gerai, baigęs 1792 m., niekur nesuklupdawas.

Ar buvo apskritai Kražių gimnazijoj? Gauti kitų žinių visai nepavyko. Gal būti buvo jos teisingos. Visa, kas vėliau buvo atsitikę, teisingai įrašyta į tarnybos lapą, tai reikės tarti, jog ir anos apie mokslus yra tikros. Kai kurių žinių apie Kražius iš anų laikų visgi yra užsilikę. Pasirodo, jog visų mokinių nėra, o tik pasižymėjusieji teįrašyta raportuose. Nuo 1766 m. tuose raportuose nėra nė Nezabitausko, nė kokia kita panašia į tat pavardė. Taigi reikės tarti, jog mokinos vidutiniškai.

Jis be abejo mokinosi Kražiuose. Kitos artimos mokyklos ir nebuvo, jeigu ir būtų buvę skirtumų dėl laiko, jeigu ir būtų mokinęsis keliais metais vėliau, vistiek buvo Kražiuose. Kiprijonas mokinosi vidutiniškai, nebuvo tarp moksliųjų, atsižymėjusiųjų.

Kražių mokslai. Visi mokslai ėjo lenkų kalba, o namie, nuo pat mažų dienų vaikai temokėjo žemaitiškai, turėjo persilaužti, pratintis prie kitos, mokytos kalbos, bet pratę geriau vartoti savąją; aplinkui visi kalba žemaitiškai, o čia draudžia ją, liepdavo kalbėti lenkiškai, kad jos geriau pramoktų.

Gal būti ten, kur reikėjo iš raštų pasakoti, pramoko svetimos kalbos, o kasdienine — buvo ir liko žemaičių kalba.

Ikišiol Kražiuose mokino jezavitai. Bet jie buvo išnovyti 1773. XI. 17 d., jiem išvažiavus iš Kražių, mokykla buvo uždaryta.

Tūlam laikui praslinkus, ji vėl pradėjo gyventi: ją atgaivino Edukacijos Komisija kitu vardu: ji įsteigė Kražiuose aukštesniąją mokyklą (szkoła wydziałowa o 6 klasach). Kražių mokyklos vedejas prižiūrėjo dar kitas žemesnes mokyklas.

Kražiuose, naujai organizavus mokyklą, iš pat pradžios buvo susirinkę geri mokytojai, ar tai buvę jezavitai ar kito kokio ordino žmonės. Išviso jų buvo 6; kiekvienai klasei buvo skiriama po vieną mokytoją. Ją suorganizavus, buvo tenai: A. Klongevičius, M. Rudnickas, Milvydas (o vėliau Spokavičius), K. Kaminskis, M. Vonsavičius. Visi mokytojai, išėmus vieną Vonsavičių, buvo kunigai; buvo tat toks nepaprastas dalykas, kad mokintų pasaulinis žmogus, jog jisai, norėdamas pritikti prie kitų mokytojų, nešiojo kunigiškus drabužius. Mokyklos vedėju buvo Dobševičius, o vėliau Velička[1].

Mokytojai buvo geri, ir išvažiavusių jezavitų net jų garbintojai nesigailėjo. Kražiuose rinkosi visas Žemaičių jaunimas, jie virto jų švietimo vidurkiu.

Kas dėl programos, tai tenai mokino: gramatikos, lotynų kalbos, geografijos, aritmetikos, istorijos, retorikos, logikos, matematikos, įgimtosios teisės ir fizikos[2].

---

[1] Valančius M. Žemajtiu wiskupiste, dalis II. 1848 m. p. 31—33.

[2] Tarnybos lapas. (žiūr. pusl. 6 išnaša 3).

3. Vilniaus aukštojoj mokykloj.

Išėjęs gimnazijos mokslus Kražiuose, Zabitis persikėlė mokintis į Vilnių, į universitetą. Pravestosios XVIII amž. galo reformos buvo palytėjusios ir universitetą; buvo padaryta pamatinių atmainų jo sąrangoj ir dėstomame moksle. *Edukacijos Komisija.* Kaip jau buvo minėta, 1773 m. jezavitų ordinas panaikinta; visa, ką jis turėjo, mokyklos ir turtai, buvo atimta, ir reikėjo tat atitinkamui paskirstyti. O palikimas buvo nemažas — dideli turtai, nemaža mokyklų; visos tos atmainos palytėjo šiuo ar tuo būdu daugybę žmonių; gal būti tat pamatė neiškarto, o kiek vėliau.

Uždarius ordiną, parūpo klausimas, ką daryti su jo turtais; čia prisidėjo ir kitas rūpėstis: kur dings tie tūkstančiai žmonių, kurie iš jezavitų gyveno; tik visuomenės veikėjai visai užmiršo jų laikomas mokyklas ir jaunimo reikalus.

1775 m. seimas buvo pavedęs Edukacijos Komisijai rūpintis švietimo reikalais. Jezavitų turtas turėjo atitekti švietimui. Tiems turtams surašyti ir perimti buvo paskirti liustratoriai, kurie į tą Eduk. Komisiją priderėjo, kaip nariai. Greitai pasirodė, kad tuos turtus reformos laikais grobstė kas ir kaip galėjo. Liustratoriai, atlikę savo darbą, patiekė seimui žinių, kurias jie buvo surinkę. Tuomet seimas įsteigė Dalinamąją komisiją (Komisija Rozdawnicza), kuri turėjo rūpintis jezavitų turtų dalinimu, paleisdama jį į nuomą visokiems žmonėms. Į komisiją pateko, kaip tik grobštieji žmonės: Vilniaus vyskupas Masalskis, A. Tyzenhauzas ir kiti. Seimas ir ją panaikino, o turtais rūpintis pavedė Ed. Komisijai. Nors turtų daug buvo išgraibyta ir išplėšta, bet dar labai daug jų buvo likę.

1792 m. Konfederacija perėmė švietimą; ji įsteigė Lietuvai atskirą Edukacijos Komisiją. Jos viršūnėj atsistojo vysk. Kasakauskis, kuriam rūpėjo tos Komisijos turtai. Bet per trumpas buvo laikas, kad galėtų jis daug pelnyti; nes tuojau 1794 m. įvyko karas, vysk. Kasakauskis buvo pakartas, o jo vietoj švietimo reikalams buvo paskirtas Pilkauskas (Piłchowski)[1]. Tuoj padaryta atmainų ir švietimo darbe.

Išgraibius kiek galima buvusių jezavitų turtų, visgi prisiminė ir kitą jų palikimą, užmirštąjį iki šiol dalyką: jų pirmiau laikomasias mokyklas. Pasirodė, kad yra daug neaprūpintų mokyklų, trūksta mokytojų. Bajorai pajuto šitą spragą mokyklose tenai, kur turėjo priaugančio jaunimo.

Reformų gadynėje buvo kalbama ir tariama, jog turi būti kitas mokinimas, pasaulinis, o ne dvasinis, jog turi būti nauji mokymo pagrindai. Ir tikrai, dirbama naujos programos, keičiama mokslo sistema. Bet bevykinant tą programą, atsirado kliūčių: nėra žmonių, kas tat darytų; naujųjų mokytojų dar neišmokinta, tai reikėjo imti senuosius mokytojus iš įvairių ordinų, pripratusius prie senos sistemos, o svetimus naujajai.

Vyriausioji Mokykla. Uždarant jezavitų ordiną, panaikinta buvo ir jų laikomoji Vilniaus Akademija, bet jos vietoj reikėjo pastatyti kitą; žinoma, ji turėjo būti daug geresnė; spraga mokinime turėjo būti užkimšta, tik kitais, geresniais pamatais sudaryta. Reikėjo ypač duoti tą, ko jezavitai nebuvo davę, nors buvo ir spiriami: gamtos, medicinos ir net matematikos mokslus. 1781 m. įsteigta Vilniuje *Vyriausioji Mokykla* (Szkoła Główna) (1781—1796). Didžiausioji darbo dalis organizuojant ją teko kun. Pačiabutui (išbuvusiam joje 1780—1799), energingam, atsidavusiam tam reikalui žmogui.

[1] *Bieliński* I. 217—19.

Vyr. Mokykloj sudaryta du skyriu, vadinamu kolegijomis: fizikos ir doros. Pirmąjam buvo gamta, matematika, medicina, kitame teologija, teisė ir humanitariniai mokslai[1].

Pačiabutas turėjo naujai organizuoti, kurti tuos skyrius; jam trūksta žmonių; vos dalį tegalėjo sunaudoti iš senųjų mokytojų Vilniuje, kitą dalį buvo pasikvietęs iš Lenkijos; o trečiąją mokytojų dalį turėjo kviesti iš svetur, ypač iš ten reikėjo kviesti mokslininkus gamtos, matematikos ir medicinos dalykams.

Visai naujas buvo dalykas — medicinos mokslas, nes iki šiol Vilniuj gydydavo visokie krauleidžiai, sudarę net atskirą draugovę (cechą ar kontubernija) arba atvykusieji iš svetur gydytojai. Sunku buvo su medicinos profesoriais, bet ne taip lengva buvo gauti ir medicinos studentų. Jaunimas nenori jos mokintis, tai esąs negražus amatas, bajorui nepriderąs, ypač nedera doram žmogui lavonus skrosti. Tai buvo Vilniuje tikra naujiena. Delto reikėjo prievartos. Karalius įsakė, jog jaunikiai, kilusieji iš jo valdų Gardino Ekonomijoj, kurie mokinosi Gardino mokykloj, turi mokintis medicinos Vilniuje. Paskui prisidėjo vienas kitas studentas iš Vilniaus miestėnų, ir susidarė berods dar mažutė klausytojų auditorija. Bajorai piktinosi tais studentais, toks mokslas eiti jiems atrodė erbo nužeminimas. Dargi ir vėliau bajorai skersavo[2].

Vyr. Mokykloj dauguma profesorių (be medicinos) ir dabar buvo kunigai, nors buvo noras ir pastangos ją supasaulinti, padaryti iš jos tikrą mokslo įstaigą, nepriklausomą nuo vietos vyskupo; reikėjo pasirūpinti, kad jo valia nesiplėstų ant kunigų universiteto profesorių, ir tuo būdu butų užtikrinta mokslo laisvė.

Pačioj pradžioj sunku buvo sudaryti normalų mokyklos darbą: profesoriai nevisuomet tinkamai dirbo savo darbą, išvažinėdavo savo noru, tai reikėjo tvarkyti. Pamaži mokykla ėmė tvarkytis. Bet karo žygiai 1792 m. ir prasidėjusios po to suirutės per keletą metų negalėjo padaryti ramaus mokslo ir mokinimo darbo.

Maža buvo ir teologų studentų: jie mokinosi savo vyskupijos seminarijoj, tai 1785 m. ji buvo perkelta į Vyr. Mokyklą.

Žiūrint turinio, naujoji Vyr. Mokykla gal dar buvo ta pati jezavitų Akademija, tik su tūlomis atmainomis[3].

Pačiabutas buvo laikomas rektorium be rinkimų, Eduk. Komisijos paskirtas, išbuvo iki 1799 m., nes reikėjo duoti jam laiko ją sutvarkyti.

Zabičio mokslas. Zabitis, kuris gal dabar rašės Niezabitowski, sviravo, į katrą kolegiją ir kurius mokslus eiti. Medicinos galutinai nepasirinko, ar neleido senieji visuomenės prietarai, ar baimė darbo prie lavonų, nors kurį laiką mokinos anatomijos. Jis pasirinko kaipo pamatinių moralį (dorinį) skyrių, bet klausė kaikurių dalykų ir kitame skyriuje, jis mokinos visų ten esančių dalykų ir kai kurių iš fizikos.

Iš jo profesorių tuo laiku (1792—1795 m.) reikės nurodyti šitokius: visuotinę įstoriją dėstė *Hussarzewski Tomas*, bažnyčios istoriją ir moralinę teologiją — *Bogusławsk'is Juozas - Konstantinas*, dogminę teologiją — *Karpavičius Mykolas,* literatūrą ir iškalbą — *Pilchowski Dovidas*, įgimtąją teisę — *Stroynowski Jeronimas,* kanonų teisę — *Pocołojewski Kornelius.* 1793 —

---

[1] *Bieliński.* II. 5—6.
[2] *Bieliński.* III. 518.
[3] *tenpat.* III. 519—525,

1794 mokslo metais įvyko atmainų mokytojų sąstate: iškalbą ir literatūrą dėstė *Golański Pilipas - Nerius*, įgimtąją teisę, pridėjus dar logiką, dėstė *Malewski (Maliauskas) Symonas*.

Zabitis mokinosi kai kurių dalykų ir fizikos kolegijoj: matematikos, fizikos ir anatomijos[1]. Pritaikomąją matematiką dėstė *Kundzicz* Tadas, aukštąją — *Norvaišas Pranas*, elementinę — *Tomašauskas Mikalojus*, fiziką — *Mickevičius Juozas*, anatomiją ir fiziologiją — *Lobenweinas Jonas Andrius*[2].

Be to, jis mokinosi *prancūzų* kalbos, kuri vėliau jam pasirodė esant tokia naudinga. Šitokios katedros Vyr. Mokykloj nebuvo[3], tai mokintis teko ar tai per šalį, ar Aukšt. Mokykloj buvo paprastas kalbos mokytojas pradėdantiems, nes Kražiuose matyt tos kalbos jo neišmokino.

Vyr. Mokykloj išgirdo ir įsitikino, jog toji kalba reikalinga, be jos mokytam žmogui negalima apseiti, kad tąja kalba galima rasti geriausių raštų dailiojoj, mokslo ir politikos raštijoj.

Užėjo dar sunkesni metai: 1794—5 karo ir kovų laikai. Į karą įšėjo profesoriai, studentai, ištiko sukilimas Vilniuje, Jasinskio vedamas, visa tat tiek sutrukdė mokslą, jog 1794—95 m. Vyr. Mokykloj visai nebuvo paskaitų[4].

Neturime žinių, ar Zabitis dalyvavo sukilime ir kare. Veikiausiai bus prisidėjęs, sprendžiant iš jo energijos, pasiryžimo, kietos valios, tik gal būt nebuvo ištraukęs į karo lauką, o iš ten neteko eiti į Varšuvą.

4. Dvasinėj Seminarijoj Vilniuje ir Varniuose.

Zabitis išėjo mokslus dvejose kolegijose. O toliau kas daryti? Turtingas nebuvo, tai reikia pasirinkti tokį mokslą, kad būtų galima pragyventi ir dabar ir vėliau. Tikriausia buvo eiti į kunigus. 1795 m. Zabitis įstojo į Dvasinę Seminariją, kuri ieškojo kandidatų, o ir beturčiai gali joje eiti mokslus.

Vilniuje. Dvasinė seminarija XVIII amž. daug ko yra mačiusi ir sistemoj ir mokytojuose. Vilniaus vysk. sem. 1736 m. mokino kunigai - komunistai, 1765 m.—misionarai, kurie sujungė vyskupinę sem. su savąja. 1774 m. nustatyta tikslesnė sątvarka. Klierikai gyvena seminarijoj ir tenai maitinami. Misionarams vedant, seminarija pakilo auklėjimo ir mokslo žvilgsniu; nurodoma ypač, kad maistas buvo geras. XVIII amž. galo atmainos politiniame ir socialiame gyvenime atsiliepė ir čionai. Jos turtų sumažėjo, dalis jų ištirpo del blogo valdymo, kad savo turtų seminarijoj neužteko, reikėjo dabar skolinti; pirmiausiai tat atsiliepė į klierikų maistą: ėmė blogiau valgydinti. Prie turtų nupuolimo prisidėjo svetimos kariuomenės, kurios dar labiau apiplėšė seminarijos dvarus.

1795 m. seminarijos regentas, pastebėjęs, jog naujų kunigų priauga mažiau, negu senųjų miršta, pasiūlė daugumai klierikų sumažinti mokslo laiką, tik dalei leisti mokintis aukštųjų mokslų, daugumai gi tenkintis seminarijos mokslais, po to įšventinti ir siųsti į parapijas. Klierikų buvo nedaug, išviso 32, jų pirmiau būdavo į 60, iš jų tik 3 buvo laikomi savo lėšomis. Mokytojų taip pat nedaug: regentas ir 4 profesoriai.

---

[1] *Tarnybos lapas*. (žiūr. 6 pusl. 3 įšnašą.).
[2] *Bieliński*. II. 17—18.
[3] *ten pat*. II. 12.
[4] *ten pat*. I. 217—19, II. 17—18.

Seminarijos turtams sumažėjus nebebuvo galima išlaikyti visų klierikų seminarijos lėšomis, kaip tat buvo iki šiol. 1797 m. ėmė tyrinėti šitam reiškiniui priežaščių, o taip pat ir tat, kiek kam duodavo.

Tyrinėjant nustatyta, jog iki 1788 m. būdavo 50—60 klierikų, iš jų beturčiams duodavo drabužius ir avalinę, o šeip visiems duodavo valgį, šviesą, kurą ir skalbimą, o jaunesniems dar ir priešpiečius.

Mokslo programa nebuvo plati, savo turiniu — specialė mokykla. Einamieji buvo tokie mokslai: teologija dogminė, moralė, filosofija, bažnyčios istorija, casus conscientiae, rubrikos, Šv. Raštas, iškalba ir katechetika, giesmės, apeigos. Be jų, mokino kaikurių reikalingų pasaulinių, kaip antai: logikos, matematikos, geometrijos, visuotinės istorijos, įgimtosios teisės; o iš naujųjų kalbų: prancūzų ir vokiečių. Gabesnieji ėjo į akademiją.

1787 m. padaryta ūkio valdyme atmainų: ima taisyti ūkį, pradeda daryti išlaidų, kad paskui daugiau naudos gavus, bet tat tuoj atsiliepia į klierikų užlaikymą. Delto jų skaičius sumažėjo, maitinimas pablogo, maistą reikėjo pirkti, iš dvarų nebeišgali jo pristatyti, o rinkoje jis pabrango. Seminarija, kadaise turėjusi daug turto, dabar apkrauta skolomis. Vieni ūkveizdos galėjo laikytis: jie sugebėjo aprūpinti save. Delto tai 1797 m. iš mokytojų tebuvo: regentas ir 4 profesoriai, gi klierikų—30 išlaikomų, be to 7 gyveno savo lėšomis, iš šitų imdavo po 50 auksinų metams. Nevienodai mokinosi klierikai. Iš jų vienas sėdi 6 metai, keturi — 5 metai, vienas antrametis turėjo altariją Aluntoje.

Be to, mokinimui buvo nustatyta tiksli programa ir jos vykinimas[1].

Kaip minėta, buvo klierikų, kurie sėdėjo ilgą laiką, velijo sėdėti, nes buvo aprūpinti, gi už seminarijos sienų būtų turėję vargų, o joj būdami gal būti dar nebuvo taip aštriai uždaryti[2].

Zabitis, matyt, įstojo į seminariją jos lėšomis, iš namų turbut nedaug tegaudavo. Išbuvo jisai gana ilgai, nuo 1795 m. iki 1802 m. Vargu tat atsitiko dėl nemokslumo, veikiausiai nesiskubino išeiti.

Išbuvo klieriku Vilniuje gana ilgą laiką, išviso septynetą metų, nuo 1795 iki 1802 m. ir vis nebuvo pasiryžęs priimti kunigo šventimų. Gal būti jis teiravos, kur kokią vietą galėtų užimti tapęs kunigu. Matyt Vilniaus vyskupijoji tinkamos klebonijos nebuvo radęs ir nebuvo pažadėta. Tai reikėjo eiti į provinciją, grįžti į savo gimtuosius Žemaičius. Bet pirm to jis turi baigti dvasinius mokslus Žemaičių seminarijoj Varniuose.

Varniuose. Taip pat ir Žemaičių seminarija pergyveno keletą atmainų savo mokinime. 1760—1773 m. joj mokino jezavitai, o nuo 1773 m. mokino misionarai, kurie pakeitė anų tvarką. Programa buvo ta pati, ką ir Vilniuje. Seminarija turėjo savo turtų[1], tai matyt Zabitis turėjo užlaikymą. Žiūrint mokslo, gal būti, šio-to pridėjo, nes tarnybos lape yra pabrėžta, jog mokinas papildomai Šv. Rašto. Išbuvo Varniuose apie 1 metus.

Taigi į klierikus įstojo 1795 m. Vilniaus seminarijon, o 1803 m. įšventintas į kunigus Žemaičių vyskupijoj.

---

[1] *Kurczewski,* Biskupstwo Wileńskie. 334—338.

[2] *ten pat,* p. 529—534.

[1] *Valančius,* Ž. V. II dalis 24—25.

II.

Kunigas.

1. Varniuose ir Jurbarke.

Pirmosios vietos. Įšventintas į kunigus Zabitis pasiliko Varniuose; paskyrė jį Varnių parapijos administratorium, kartu ėjo visas kunigo pareigas. Išbuvo iki 1804 m., kuomet buvo parkeltas į Jurbarką. Čionai išbuvo iki 1806 m. Tais pačiais metais buvo paskirtas jau klebonu Varnių parapijos bažnyčioj. Kartu su tuo paskirimu gavo valdyti iki gyvos galvos klebonijos žemę. Varniuose buvo klebonu ir valdė žemę iki 1815 m. Tais pačiais metais, gavęs koliatoriaus Zaleskio sutikimą, persikėlė iš Varnių į Veliuoną, ėmė valdyti parapiją ir turtą, priklausantį klebonijai. Veliuonoj išbuvo iki 1831 m. kuomet turėjo bėgti.

2. Veliuonos klebonu.

Parapija. Darbuotojai. Veliuonos parapija nedidėlė: 1827 m. vizitacijos aktais joj buvo 36 sodžiai ir dvarai, kuriuose buvo iš viso 377 dūmų. Žiūrint amžiaus buvo: 2187 žmonės tinkami sakramentams, 911 netinkamų.

Darbams padėti buvo du vikaru: Pranas Stulginskis ir Augustinas Raubas. Be to, dar buvo Juozas Bielskis Pamituvio filijos kunigas (mansionaras). Visi jie reikia išlaikyti: duoti butą ir valgį, beto, algos mokėti kiekvienam po 30 rub. per metus.

Netrukus po 1827 m. įvyko atmainų: abu kamendoriu buvo pakeisti kitais: bent 1831 m. yra Lydzevičius ir Rimdeika, iš jų pirmasis pavaduodavo kleboną[1].

Bažnyčios tarnų buvo nedaug: zakristijonas — Jonas Heyman'as, vargonininkas — Laurynas Bortkevičius, apie kurį pabrėžta aktuose, jog bajoras, giesmininkai (kalkantistai) — Antanas Bartoševičius, Petras Martišius, rožančiaus giedorius Kazys Gerulaitis, bažnyčios šveicorius Jakubas Gvildys.

Klebonijos turtai. Buvo tai turtinga klebonija, galėjo daug naudos duoti, tik ūkis bei triobos buvo apleistos, turtas išgraibytas, daug reikėjo pridėti, naujai padaryti.

Klebonijos namai mediniai; juos buvo pastatęs klebonas Hlaska, o tai buvo seniai. Dabar 1815 m. naujam klebonui Zabičiui jie atiteko jau apipuvę, pečiai išgriuvę, tai jis pataisė namus, naujai pastatė pečius.

Teip pat reikėjo pataisyti šeimyninę; o bravarą naujai pastatė 1825 m. Blogai buvo ir su vandeniu, tai iškasė naują šulinį 1818 m.

Inventoriaus sąrašas, 1827 m. padarytasis, duoda tokių žinių apie gyvulių skaičių: karvių — 3, telyčių—1, 3 metų jaučiukų—1, veršių — 6, meitelių — 2, 2 metų — 3, peniukšlių — 3, avių — 10, gėrų — 6.

Klebonija neturi jokio dvaro, o yra prigulintieji klebonijai sodžiai, išmėtyti po kelias parapijas, ir turi dar pačiame Veliuonos mieste jurisdiką.

---

[1] *VGA*, m. b. l. 11.

Pačioj Veliuonoj buvo šitokie turtai. Veliuonos klebonas yra gavęs iš paties Vytauto žemesniąją Veliuonos miesto dalį, einant į Jurbarko pusę, 1636 m. karalius Vladislovas pridėjo 3 tuščius valakus.

Zabitis sumanė patikrinti, kiek žemės yra ištikrųjų, patikrino 1825 m. ir rado išviso 6 val. 4 margus.

Mieste gyvena 8 grintelninkai, ir beto yra 4 smuklės.

Amžiams bėgant pamaži atsirado sodžiai. Alb. Radvila yra davęs 1665 m. Klongių sodžių. Patikrinus jame buvo: 4 val. 11½ margų žemės, ūkninikų — 4, daržininkų — 1.

Papiškių sodžių arba Romanavą suteikė Veliuonos klebonijai karalius Žygimantas 1616 m. Apskaičius atrasta, jog žemės yra 6 val. ir 4 margai, gyvenamų ūkininkų dubų — 5.

Kalvių sodžių suteikė karalius Žygimantas tais pačiais 1616 m. Tenai buvo: žemės — 14 val., ūkininkų dubų — 8, daržininkų — 2.

Buvo dar vienas pasienis (zascianek) Medinė Pabiržė kitoj parapijoj, būtent Seredžiaus. Šitą pasienį buvo suteikęs Aleksandras Vytautas 1421 m. Tenai turėjo būti 3 geri gyventojai. 1816 m. išmatavo jį dabartinis klebonas, rado tenai tik 6 margus žemės. Be to jį buvo užgrobę kiti. Tai dabar reikėjo iškelti bylą, kad atgavus atgal.

Girdžių sodžius, esąs 5 mylios nuo Veliuonos, suteiktas karalienės Bonos 1554 m. spalių 2 d., dabar sudaro vieno gyventojo Girdo dubą.

Gudelių sodžius, vadinamas kartais Toleikiškių tuštybe (pustowszczyzna), tebebuvo tuščias.

Pavidavių arba Kalvių sodžius, vadinamas dar Mikalajavo tuštybe, vienoj lovoj; kiek ten yra žemės nežinia, nes nebuvo išmatuota, tai dabartinis klebonas išmatavo. Jis surado 1789 m. padarytąjį žemlapį, pristatė į Jurbarko komisiją, žemė išmatuota 1822 m.

Girdžių, Gudelių, Pavidavių ar Kalvių sodžiai visi jie yra vienoj lovoj — žemės 78 liet. val. 41 margas, 45 prentai, 11 prentelių. Kapčiais jie atskirti nuo Jurbarko valdų. Sieną sudaro dvi upi: iš pietų Antvarta, iš žiemių — Vidava, o nuo Skirsnemunio seniūnijos — kapčiai.

Taigi Veliuonos klebonijos buvo šitokie turtai:

Girdžių sodžiaus	ūkininkų — 2,	daržininkų — 1,	grintelninkų — 1,
Gudelių „	„ — 8,	„ — 2,	„ — 1,
Kalvių „	„ — 8,	„ — 2,	„ —
Iš viso sodž.	ūkin. 18,	darž. 5,	grinteln. 2.

Pievų turi labai maža, tai turi jas samdytis ir, jo nuomonė, brangia pirktis šieną. Išviso turi vieną Laibguvių pievą prie Nemuno, suteiktą Vytauto 1421 m.

Ir pieva nuo to laiko pasikeitė: vanduo vieną dalį išnešė, kitą užpila, taigi sumažėjo šieno. Pirmiau klebonas gaudavo 30 gerų vežimų, dabar vos 20 vežimėlių. 1816 m. ją išmatavo dabartinis klebonas ir rado, jog sumažėjo jos plotas, gal ji dabar turi 5 margus. Be to viso ji neduoda naudos Veliuonos klebonui. Tenai dabar nuo senų laikų šienauja Seredžiaus klebonas, nežinia kokia teise, kasmet prisipiauna į 10 vežimų šieno. Tuomet Zabitis sumanė atimti ją iš Seredžiaus klebono.

1825 m. Raseinių matininkai ėmė sakyti Zabičiui, jog šitoji pieva įkeista Veliuonos klebonui už 2.000 timpų, pradėjo tardymą Raseiniuose;

jie netikėjo Veliuonos klebonu, kuris remdamas Vytauto privilegija, išduotąja 1421 m., tvirtino, jog tai jo nuosavybė, o Seredžiaus klebonas jokių raštų nepristatė.

Savo miško nėra, išėmus krūmus prie sodžių. Dabartinis klebonas, atskyręs krūmų apie 3 val., uždraudė juos kirsti, nes norėjo užsiauginti savo mišką. O dabar malkos kurui ir rąstai statybai perkama pas svetimus ir brangiai mokama.

Upės yra tik ant sienų, dar prieina Mitvos upė prie Gudelių.

Ežerų, prūdų malūnų iki šiol nebuvo ir nėra. Tai dabartinis klebonas sunaudojo šaltinėlį prie bravaro, iškasė ir pagilino jį.

Smuklių yra 6; iš jų 4 — Veliuonos miestelyj, dvi iš jų žydų nuosavos, jų lėšomis pastatytos, o kitas 2 pastatė ar pataisė Zabitis, o dar dvi smukli yra sodžiuose: viena prie Kalvių sodžiaus, prie Armenos upės, kita prie Girdžių sodžiaus prie Mitvos upės. Veliuonoj vieną pastatė klebonas Hlaska, dabartinis pataisė 1819 m., o kitą visai naują pastatė šis klebonas 1815 m.

Ypač yra didėlė užvažiuojamoji smuklė prie Armenos upės pagal vieškelį iš Jurbarko į Kauną, ją pastatė dabartinis klebonas; prie smuklės stovi klėtis, o netolimais yra bravaras.

Taip pat yra nauja užvažiuojamoji smuklė prie Girdžių, klebonijos sodžiaus; ji stovį prie kelio iš Jurbarko į Vadžgirį; 1819 m. pastatė dabartinis klebonas. Prie jos yra bravaras, pastatytas tais pačiais 1819 m.

Bylos. Žabičiui reikėjo apginti klebonijos turtą, atimti jį iš svetimų, kurie yra tikrai užgrobę, ar tarė, kad užgrobė.

Jam teko bylinėtis su Liudviku Grinevičium del ganyklos prie Kalvių sodžiaus, del šlaitų prie Armenos upės.

Zabitis kaltino Grinevičių, jog jis yra užgrobęs klebono žemę. Byla ėjo „sienų teisme“ (sąd graniczny) Raseinių pav. 1816 ir 1817 metais. Bylą jis laimėjo, nors nevisą: dalį ganyklos teismas pavedė Grinevičiui.

Toliau ėjo byla del Medinės-Pabiržės „pasienio“ (zaścianek), del 3 jo gyventojų. Klebonas tą bylą pradėjo 1816—1817 m., ji ėjo ilgai, dar 1827 m. ji buvo Vyriausiajam Lietuvos teisme Vilniuje 2 Depart., iš ten buvo pasiųsta į sienų teismą.

Zabitis palietė ir dvarininką Zaleskį: iškėlė ginčą del Laibguvių pievos 1825 m.

Iš pradžių teismas atsakė Zabičiui, tai jisai 1826 m. kelia savo pretenzijas kitu pamatu: skųsdamasis, jog Zaleskiai užėmė jo pievą, jis iškėlė bylą žemės teisme Raseiniuose. Bet čia byla guli, niekas neskubina, sunku išjudinti.

Zabitis ruošėsi iškelti naują ginčą del Girdžių, Gudelių ir Pavidavių su Skirsnemunio seniūnija, bet rodos, kol buvo Veliuonoj, tuo reikalu nieko nepadarė.

Žmonių skaičius. 1819 m. padarytas žmonių sąrašas, tai pasirodė, jog klebonijai pridėri: laisvų vyriškų sielų — 98, laisvų ateivių iš užsienio— 9, pavargėlių (ubagų) — 1, išviso 108 vyriškos sielos.

Papildomai surašinėta 1825 m. ir 1827 m., tai prie jų pridėta: 1825 m. vyriškų baudžiauninkų sielų — 12, o 1827 m. — 61 baudžiauninkų ir 2 vyriškų laisvų, taigi iš viso po revizijos buvo vyrų sielų — 183.

Jeigų suskaityti vyrus ir moteris, kurie priderėjo Veliuonos klebonijai, tai gauname geroką skaičių — 366 žmonės.

Kapitalai ir legatai. Kapitalų buvo nedaug, ir tie patys atsirado vos XIX amž.

1814 m. kun. Stanislovas Pluščauskis užrašė bažnyčiai — 100 muštųjų dol. ir 100 rub. špitolei, išviso susidarė 135 sidabr. rubliai.

Zabičiui nelegva buvo jie perimti, dėl jų reikėjo bylinėtis. Klebonas gavo iš Vyr. Teismo sprendimą 1827. III. 28, kuriuo po Šeredžiaus eksdivizijos paskirta 337 rub. 50 kap. sidabru. Išmokėta tais pačiais 1827 m.

Dar buvo ir kitų turtų. Prie Veliuonos parapijos bažnyčios buvo brolija, vadinama „Panelės Švenčiausios Marijos Dievo Motinos Rožantinės vardu brolija", įsteigta Kazimiero Vladislovo Petravičiaus Chrzczanovičiaus 1686 m. liepos 16 d., o 1746 m. Žemaičių Vyskupo patvirtinta.

Brolija gavo steigiant 1686 m. 4462 auks. 24 sk. kapitalo (tat buvo lygu 669 sid. rub. 42 kap.) ir užvažiuojamus namus su žeme laisvame Šeduvos mieste, pripažintus dviem privilegijom steigejui 1642. VII. 6 ir brolijai 1724. XI. 23.

Iš tų palūkanų nuo jo turėjo išlaikyti kunigą promotorių arba altaristą, kuris laiko 3 mišias į savaitę (antradieny, ketvirtadieny ir penktadieny) prie brolijos altoriaus už fundatoriaus ir brolijos narių sielas, o pirmadieny, trečiadieny, šeštadieny viešai gieda rožančių su žmonėmis, amžinai turi degti lempa dieną ir naktį prieš Šv. Sakramentą.

Steigiamosios sumos išaugo iš aukų, daėjo iki geroko kapitalo 15.008 auks. = 444 raudonųjų = 3.587 sid. rub. 20 kap.; bet 1802. VIII. 18 šitą sumą Žemaičių vyskupas perkėlė į Žemaičių Seminarijos lėšas vienam profesoriui išlaikyti, taigi netam tikslui sunaudota, kuris buvo skirtas steigėjo.

Tokių būdu Veliuonos klebonijos kapitalai išnyko, o ir namų neteko, tik kaip jie išspruko iš klebono rankų, negalėjo nustatyti ir neturėjo jokių žinių.

Berods 1823. IX. 14. Zabitis bandė atgauti namus, prašė Šeduvos magistrato grąžinti užrašytus namus, pradėjo rūpintis jų atgavimu, bet vietos ponas Ropp'as darė kliūtis, ir bene tų namų taip ir negavo.

Pajamos. Kiekvienas klebonas turėjo savo vyriausybei apskaityti, kiek jis gauna pelno. Šitą apyskaitą iš Veliuonos klebonijos pajamų ir padarė Zabitis.

Kaip paprastai, jos yra mažesnės, negu ištikrųjų. Apskaitymas buvo šitoks. Sėjama 60 pūrų žieminių javų, gaunama apie 240 pūrų, iš jų 200 pūrų išeina pragyvenimui, o likusieji 40 pūrų pardavimui, skaitant po 10 rub. pūrą — gausis 400 rub. Vasarinių javų parduodama po 20 pūrų po $^1/_2$ rub. — viso 10 rub. Iš čyžių, smuklių, įnamių ir t. t. — 920 rb. 45 kap., iš ūkio ir gaspadinystės parduodama už 547 rub. 45 kap., palūkanos iš Pluščausko kapitalo 8 rub. 20 kap., taigi metams susidaro išviso 1.536 rub.

Visa tat ir išeina, nieko nebelieka. Iš tikrųjų pajamos buvo didesnės.

Tarp išlaidų reikia pažymėti, jog pinigais duodama 2 vikarams ir vienam filialistui algos po 30 rub., išviso — 90 rub. metams.

Biblioteka. Bažnytinė biblioteka nedidėlė, yra seni autoriai, užsilikę iš kitų laikų, niekas jų nevartoja, o ir vartojimui jau jie netinka, delto knygos guli sudėtos sargykloje. Be knygų grynai dvasinio turinio yra keletas ir kitokių, kaip antai: Lietuvos Statutas, Vilniaus Sinodas, Pamokslai ir t. t.

Mokykla. Yra mokykla, bet atskirų lėšų jai laikyti bažnyčia neturėjo, tai dabar klebonas ėmė laikyti ją savo lėšomis. Mokino tenai vargonininkas. Mokslas ėjo namuose, skiriamuose bažnyčios tarnams ir ubagams, kuriuos pastatė klebonas 1824 m.

Mokslo programa buvo šitokia: poteriai ir katekizmas (krikščioniškų priedermių), skaityti, rašyti. Mokinių skaičius įvairuoja, keičiasi, taigi jį nustatyti negalima. Kodaugiausiai vaikų susirenka ir mokinasi gavėnioj, nuo Velykų išvažinėja namo.

Pažymėjimai tarnyboje. Zabitis puolė į akį savo darbštumu, žiniomis ir šeimininko gabumais, delto kur tokie privalumai buvo reikalaujami, jį skirdavo atstovu. Esant jam Varniuose 1811 m. vyskupas paskyrė jį dvasiniu deputatu Telšių teismuose tose bylose, kur yra bylininkais kunigai. Persikėlus jam į Veliuoną, į Raseinių pav., skiria jį dvasiniu deputatu Raseinių teismams. Išbuvo juo nuo 1815 iki 1818 m. Šiais metais buvo paskirtas jau deputatu į Vyriausiąjį Lietuvos Teismą.

Gavo Zabitis ir dvasinių pažymėjimų. Jis išsirūpino gauti titulinę Minsko kanauninko vietą.

Taigi turtinga buvo Veliuonos klebonija. Nedaug duodavo pati Veliuona, bet buvo toj ir kitoj parapijoj savo baudžiauninkų, kunigiškių, buvo keletas smuklių, kurios duodavo pelno, geruoju sugyveno su savo ponu, Zaleskiu, tik gal ginčiai del žemės kartais sutrukdydavo santarvę, taigi galėjo ramiai gyventi, galėjo dirbti ką norėjo.

Bet prasidėjo politinės maišatys, viską jos sugriovė, apvertė, kitaip pastatė. Ištikusi revoliucija išardė visą Veliuonos ramybę, klebonui teko bėgti, kad jau nebegrįžus į Žemaičius.

III.

1831 m. revoliucija ir emigravimas.

1. Veliuonoj.

Ištikus revoliucijai Varšuvoj 1830 m., rusų valdžia laukė sukilimo ir Lietuvoj. Dėlto tai ji prisakė pasiskubinti Lietuvoj paimti į kariuomenę rekrutus, nors šeip jai to daryti nebutų buvę reikalo, kad atėmus išanksto žmones tinkamus sukilimui, o reikalui esant sunaudojus juos kitoj vietoj.

Dvarininkai pildo įsakymą, renka baudžiauninkus. Rekrutai jau eina į pavieto miestus. Žemaičiams teko siuntinėti į Raseinius, Telšius, Šiaulius. Revoliucininkai ėmė kovoti su tuom, ėmė kurstyti, kad neduoti rusų valdžiai nė pinigų, nė žmonių. Rekrutų tarpe ta agitacija turėjo geriausios kloties. Vienur rekrutai pabėgdavo pakeliuj, kitur daeidavo iki pavieto miestui ir ten juos paleisdavo, bet tai buvo rečiausia.

Nekitaip elgėsi ir Veliuonos klebonas Zabitis, nuo seniai ramiai čionai gyvenusis ir ūkį vedusis.

Buvo tai jau apysenis žmogus, 60 metų amžiaus, dar energijos pilnas, bet negreitas staigiems, neatsargiems darbams daryti. Taigi siuntė savo rekrutus ir Zabitis. Kaip ir visi, jis siuntė juos apstatęs su sargyba; vedė užveizda Norvila. Dargi ketino pats klebonas važiuoti. Rekrutai nuvažiavo berods netoli, koki dvi myli, apsistojo pasilsėti Eleonoravo smukleje prie Jurbarko — Veliuonos vieškelio. Dvarininkas Puslauskas pasakė aniems, kad grįžtų, nes nakty į kovo 27 d.[1] įvykęs sukilimas.

Sukilimas plėtėsi visur. Jurbarke sukilusieji užpuolė muitinę, atmušė ir paleido rekrutus Gelgudiškyj, Žviruos — Jasinskio dvare, Skirsnemunyj — bar. Vrangelio, Jurbarke — Zubovo; kartais rekrutų sargai priešindavos, tai užtat juos primušdavo. Rekrutai grįžo namo.

[1] Zabičio raštas 21. VI 1832 (*V. G. A.* 1831 Nr. 2406 l. 20—31, 38—42).

Neaišku buvo, ar ilgam tat liks, gal rusai vėl atsigaus, tuomet dvarininkams reikės atsakyti už tat, vėl teks pristatinėti rekrutų. Todel jie teiraujas, laukia, kas bus. Taip pat ir Zabičiui rūpėjo patirti smulkiau, kas ištikrųjų įvyko. Jis bene buvo to sukilimo šalininku, bet del visoko atsargumas buvo reikalingas. Teisybė, Raseiniuose buvo matyti rimtas visų subruzdimas, kitur bruzdėjo vieni rekrutai; jie pirmieji sujudo, delto jie visi buvo paleisti; o dvarininkai visgi stengėsi jų pridaboti, kad neiškriktų, nes dabar būdavę susikirtimų su jais, buvo bandymų eiti prieš dvarininkus apskritai.

Prasidėjo Žemaičių revoliucija, tuoj šitą pajuto Veliuonos miestelis ir jos apylinkės.

Veliuona toliau nuo pavieto centro — Raseinių. Bet ji yra visoko mačiusi. Praeina sukilėliai, praūžia rusai, ginkluoti būriai ateina, pasimaitina ir eina toliau, o vietoj nėra kam ginti. Rusai buvo sykį išvaikę iš čia sukilėlius, bet ir patys neilgai tesilaikė. Kliūdavo tiems, kurie palaikė priešingą pusę, arba buvo įtariami tuo palankumu. Ir sukilėliai nesigailėjo rusų šalininkų. Pakarta: Raseiniuose — asesorius bajoras Narutavičius, Raseinių pašto ekspeditorius Grzegorzewski, Jurbarke — 2 žydu, Skirsnemunėje — 1 žydas, Seredžiuj — bajoras Gaižauskis; nuplakta rykštėmis: Vilkijos pašto raštininkas Piekarskis, Seredžiaus pav. užveizėtojas (smotritelis) Stanislovas Kolmačauskis.

Sukilėliai, kaip ir visuomet masė, darė greitai, neturėjo laiko ištirti kaltės, užtekdavo kartais ir įtarimo ar kieno nors pikto įskundimo, bet kieno nors žinomojo užtarimas išgelbėdavo gyvastį. Zabitis išvadavo nuo pakorimo žydą Gelažiškį ties Veliuona ir vieną rusą Dmitrą Ivanovą, kuris buvo dirbęs prie Ventos kanalo darbų[1].

Revoliucininkai, išviję rusus, užvedė savo tvarką, kas berods nesunku buvo padaryti, nes dauguma valdininkų — tai vietos dvarininkai, mažesnieji ar smulkieji bajorai ir valstiečiai; rusų buvo permaža, kad priešintųsi: liko dabar vos keli.

Paskirstyta smulkiau administracija, parinkti savi valsčiaus vaitai ir parapijos šeimininkai. Savo keliu eina kariuomenės organizacija, jos aptaisymas, apginklavimas.

Kariuomenė buvo sudaroma iš bajorų ir valstiečių. Valstiečius pristatė dvarininkai iš savo baudžiauninkų. Į rekrutus ėmė žmones 18—45 metų amžiaus; jie turėjo ateiti su ginklais, aptaisyti milo striukiais ir apsiaustais. Ėmė juos 2 sykiu. Pirmą sykį paėmė pusę pėsčiųjų, kitą sykį antrą pusę ir tiek pat raitųjų. Iš Veliuonos klebonijos paėmė pirmą sykį 12 pėsčiųjų, kitą sykį 6 pėščius ir 6 raitus. Karo viršininku ir sukilimo vadu Veliuonoj buvo dvarininkas Jautokas. Valstiečiai davė milą, klebonas siūvėją. O kad būtų viskas laiku pristatyta, viso to žiūrėjo vaitai ir šeimininkai.

Vaitas Abramavičius saigdino bajorus, pats vedė juos prie priesaikos. Klebonas buvo prie to ir pasirašė po priesaikos lapu.

Zabitis visokiam reikalui rinko pas save visus įsakymus, jeigu negalėjo palikti originalo, tai nusirašydavo ir pasilikdavo nuorašą. Vieni jų vėliau galėjo būti pasiteisinimu rusų akyse, kad varomas viską tat daro, o sukilėlių, kad viską atlikęs, kiti rašteliai—ateičiai, istorijos dokumentai, nes jis juos rankiojo.

---

[1] Čionai ir visur skaityta naujuoju styliu, skirtumas tarp jo ir senojo buvo 12 dienų.

Zabitis skelbė sukilėlių reikalavimus viešai, bažnyčioje, ir kartais pas save, namie. Bažnyčia buvo toji viešoji vieta, kur viskas buvo skelbiama. Bažnyčioj saigdino, kviesdavo į kleboniją pasirašyti, skelbė apie rekrutus, apie skalbinius (marškinius, paklodes), apie tai, jog priešui palikus ginklus reikia juos pristatyti valdybai ir t. t. Buvo skelbiama visi kareivių šaukimai ir paliuosavimai. Tarp kito ko buvo paskelbta, jog atliekamieji nuo komplekto rekrutai grįš prie ūkio, kad turi eiti į darbus nežiūrint velykų šventės ir t. t. Veliuonoj buvo paskelbta tuo budu 5 geguž. įstatymas, išleistas Varšuvoj, ir Gelgudo atsišaukimai į Lietuvą, išleisti Suvalkuose birželio 1 d. ir t. t. Darė tat ar pats klebonas ar jo kamendoriai Lydzevičius ir Rimdeika, bet jam prisakius ar bent jo žinia.

Vėliau, besiteisinant prieš rusus, ištiko ginčas, ar jie patys savo valia tat darė, ar buvo priversti, tai pasirodė, jog darė prisakius klebonui.

Veliuonoj neramu buvo gyventi, praeidavo rusai, pasirodydavo ir išnykdavo, ateidavo savieji, sukilėliai, o visą laiką reikėjo pasilikti vietoje ir žiūrėti tvarkos, reikėjo ir išlikti gyviem, neturint ginklų, taigi atsargumas buvo pravartu.

Gegužio vidury (žinoma, kad po 17 dienai) atėjo su savo kariuomene rusų generolas Malinauskas. Zabitis, žinoma, turėjo jį priimti, vaišinti, kareivius valgydinti ir šerti, nuduoti ištikimą, bet neužilgo Malinauskas, kitus bevydamas bet ir pats vejamas, išėjo iš Veliuonos. Jo vietoj atvyksta sukilėliai. Prikibo prie klebono, dargi būk norėję ji patį pakarti. Šiaip bei taip išsisuko. Taip jis pasakojo rusams. Dabar turėjęs per 8 dienas valgydinti sukilėlius [1].

Birž. 1 d. išėjo Gelgudo atsišaukimas į Lietuvos ir Žemaičių gyventojus. Įteikė jį Veliuonoj, atspauzdintą lenkų kalba, Gelgudo kariuomenės karininkas Sierakauskis, užsukęs čionai su savo būriu. Zabitis liepęs perskaityti tą raštą bažnyčioj, bet rusams teisindamos pridėjęs, jog prisakęs neversti lietuvių kalbon. Taigi šiaip viską vertęs lietuvių kalbon. Ar tai nepatiko, jog atsišaukimas nebuvo lietuvių kalba, ar norėjo vėliau sudaryti kablelį išsisukti, sunku dabar nusakyti. Aišku viena, kad visur skelbtinuosius raštus vertęs lietuvių kalbon, ar pats klebonas ar jo kamendoriai.[2]

2. Karo teismas.

Vasarą, liepos mėn. įvyko paskutiniai mūšiai ties Šiauliais. Sukilėlių vieni nuėjo į Lenkiją, kiti į Prūsus. Dauguma gi, apleidus miškus, metus ginklus, grįžo namo, dalis gi tebesislapstė miškuose, iš kur juos per rudenį ir žiemą gaudė rusų policija ir kareiviai.

Rusų valdžia grįžus ėmė persekioti sukilimo dalyvius, tarp kito pradėjo teirautis apie Zabitį.

Raseinių apskrities karo viršininkas pulk.-leit. Stockis gruodžio 16 d. jo tirinėti nusiuntė į Veliuoną komisiją, į kurią įėjo inžinerius-leitenantas Syčevskis ir teisingumo minist. valdininkas Čerkaskis. Juodu išvyko tuojau. Šeštadieny 17 gruodžio jie buvo Veliuonoj, bet 18—šventadienis, daug žmonių, tai nieko ir nenorėjo daryti, iš dalies pribijojo, dargi buvo kartu su Zabičiu svečiuose pas dvarininką Zaleskį, Veliuonos koliatorių; tenai būdami užvėdė kalbą su Zabičiu apie sukilimą, ėmė klausinėti, kas dalyvavo; Za-

[1] *V. G. A.* Zabičio raštas p. 30—31, 38 - 42.
[2] *ten pat.*

bitis prisipažino, jog tikrai sukilėlius saigdinęs, skaitęs jų atsišaukimus. O 19 d. iš ryto apsilankė klebonijoj, padarė kratą namuose. Visur vedžiojo pats klebonas. Kratydami rado visai mažai jiems reikalingų daiktų: 5 sukilėlių apsiaustus, 2 medžioklės šautuvus[1]; kratytojams buvo įdomesni susirašinėjimai sukilimo laiku ir Zabičio dienynas[2]. Atskiruose nameliuose, 4 kambariais, gulėjo serganti gaspadinė, kaip ją žmonės vadino, o klebonas apie ją sakė, kad tai esant jo sesuo. Tenai jie nieko įtariamo nerado.

Komisija čia pat vietoj apklausinėjo Zabitį, surašė protokolą (XII. 19).

Žemaičių Tardomoji Komisija gavo tą visą medžiagą 1832 m. vasario 17, ir patyrinėjus 1832. V. 11 nutarė Zabičio turtus „sekvestruoti ir konfiskuoti, o jį patį priskirti prie antrosios eilės nusidėjėlių“ [3].

Veliuonos kamendoriai taip pat nukentėjo, priskaityti prie 3 rūšies nusidėjėlių, kuri praktikos vertybės neturėjo, galėjo pasilikti ir pasiliko savo vietoje[4].

Vėliau, geresniam dalyko išaiškinimui pavesta atiduot visą Zabičio bylą karo teismui. Šisai, gavęs bylą, pranešė apie tat Raseinių pav. karo virš. Stockiui, o jis policijai prisakė slapta sekioti Zabitį, kad nepasislėptų.

Iš Raseinių tuoj išėjo toji žinia, ji pasiųsta su įsakymu į policijos asesorių Valcą Vilkijoj, kad dabotų. Valcas netikėtai sutiko Zabitį Vilkijoj 13 birž., jam keičiant sidabro pinigus į popierines asignacijas, kurios buvo kelis syk pigesnės, jam paskelbė, kad grįžtų į Veliuoną, tenai sėdėtų, nes būsiąs reikalingas kai kurioms byloms. Valcas dar nežinojo, kam tat reikalinga.

Zabitis nujautė, kad gali būti negerai, kad jam gręsia pavojus. Ir ruošėsi pasislėpti, tam reikalui ir pinigus keitė, tvarkė reikalus. Ir tikrai kelioms dienoms praslinkus tas pats karo teismas buvo nutaręs jį suimti ir jau pasiuntė apie tat įsakymą.

Tą pačią dieną, ką tik išvažiavus Zabičiui iš Veliuonos, atėjo pas jį perspėjimas iš kitos pusės ir kitos rūšies. Jo pažįstamas, advokatas Žebrauskas, kuris vedė jo bylą dar 1829 m., išgirdęs, ką ruošiama daryti su Zabičiu, kad ketinama jį suimti, atsiuntė vieną žmogų, Juozapą Bagužą, su raštu, be

---

1 Per kratą surado: 1) nutarimas apie išrinkimą Raseinių paviete viršininkų susižinoti su Lenkų Vyriausybe, nuorašas Labanausko paliūdytas, 2) Zabičio ranka parašytas įsakymas tarėjo K. Kantrimo Veliuonos vaitui apie kantonistų pristatymą, 3) apie karių aprėdymą, 4) vaito Abramavičiaus skelbimas, 5) Raseinių Rev. Vyriausybės raštas Veliuonos vaitui, 6) įsakymas apie kantonistus, 7—11) įsakymai Raseinių rev. kariuomenės, 12) priesaikos lapas klausyti komandiro Donato Stravinskio, pasirašytas Vincento Ukryno.

O į Zabitį buvo adresuoti: 1) įsakymas pasirašytas Julijaus Gružausko ir Stanevičiaus gresiant mirtim, kad skelbtų visiems iš sakyklos maišto reikalingumą, 2—3) vaito Abramavičiaus raštai, 4) raštelis Zabičio ranka rašytas ir jo pasirašytas, kad įsakymą apie pristatymą marškinių ir paklodžių išpildęs, 5) Seredžiaus parapijos užveizdos Smoličio įsakymas, kad paskelbtų bažnyčioj iš sakyklos visiems dvarininkams ir gyventojams, kad amuniciją ir visą kitą likusį po priešo pristatytų į valdybą, 6) vaito Abramavičiaus raštas į kanauninką Nezabitauską, kad paskelbtų iš sakyklos, jog atlikusieji nuo komplekto po šaukimų į kariuomenę bus grąžinti namo ūkio darbams dirbti, 7) To paties raštas, kad privestų prie priesaikos būti ištikimais revoliuc. vyriausybei, 8) R. Przeciszewskio raštas tam pačiam Nezabitauskui, kad paskelbtų žmonėms iš sakyklos, jog nežiūrint Velykų šventės nenustotų dirbę prie apsiginklavimo, 9) Kazimiero Abramavičiaus raštas Nezabitauskui, kad paskelbtų iš sakyklos gegužės 5 d. įstatymą, išleistą Varšuvoj, 10) Du egz. spausdintos Gelgudo proklamacijos Lietuvos ir Žemaičių gyventojams, išleistos Suvalkuose birž. 1 d

2 Dienyno byloje neradau, taip pat nepažymėta nė jo turinys. Nėra nė nurodytųjų revoliucinių raštų.

3 *V. G. A.* l. 77.

4 *Janulaitis.* Kunigai, įvair. viet.

parašo, kur buvo pasakyta, kad jam gresia Sibyras. Bagužas jo neužtiko namie, laukė pargrįžtant. Prisėjo ilgai laukti, nes grįžo vėlai, kadangi turėjo daug darbų padaryti. O visi rūpeščiai — prisiruošti pabėgti.

Zabitis nuvežė iš Veliuonos į Seredžių kun. Vaitkevičių, pas žydus mainė pinigus, iš ten nuvyko į Vilkiją, kur susitiko su minėtuoju Valcu. Nakty 12 val. grįžo namo, perskaitęs raštelį, skubinai perkinkė arklius; pasiėmė visą ką galėjo, miškais apie Jurbarką ėjo ant Prūsų sienos ir tenai ją perėjo[1]. Išvažiuodamas atliko krūvą kitų reikalų. Supainiojo pėdas, pasakęs, jog važiuojąs į Raseinius[2], visą savo ūkį, kuriame buvo apie 400 prideramų žmonių (vyrų ir moterų), jis pavedė valdyti savo padėjejui Lydzevičiui, tardamas, jog tat visa laikinai daroma[3].

Praslinkus kelioms dienoms, jau birž. 15 karo teismo komisija nutarė jį areštuoti, pavedė tat padaryti Raseinių policijai, ji pasiuntė asesorių Bogdzevičių. Sis skubinai atvyko, bet Zabičio nerado, namiškiai pasakė, jog antrą valandą išvažiavęs į Raseinius mokeščių mokėti. Policija ieškojo Raseiniuose, bet tenai jis ir nebuvo buvęs.

Greitai atėjo žinia, jog Zabitis išvažiavęs į Prūsus ir esąs Smalininkuose. Nuovados viršininkas baronas Vrangelis nuvyko į Smalininkus, persitikrino, jog tai teisybė. Tenai apie jį jau žinojo prūsų policija. Zabitis, perėjęs sieną, pats nuėjo į vokiečių policiją, kreipėsį į jos viršininką Legigė, prašydamas prieglaudos ir užtarimo, papasakojo visą, kas jam gręsia, delto ir pasislėpęs Prūsuose.

Birž. 20 d. Vrangelis jau su Bogdzevičiu nuvyko dar sykį į Smalininkus, reikalaudami iš vokiečių valdžios išduoti jiems Zabitį. Smalininkų valdininkai pasakė, jog patys to padaryti negali, lai kreipiasi į aukštesnę vyriausybę. Tai Vrangelis vyko į Gumbinės miestą, bet tenai prezidentas pasakė, jog, nors ir yra sutartis tarp Rusų ir Prūsų kits kitam padėti, bet eidamas tos konvencijos § 16 negalįs išduoti, visgi tuom tarpu palieka Zabitį policijos priežiūroj Smalninkuose[4].

Dabar iškilo kelios bylos: prieš Valcą, kad nepridabojo, kam leido persergėti, galų galė nutildė ją, nes greitai susekė kaltininkus; tyrinėjo, kaip Zabitis perėjo sieną, bet nepatyrė; taip pat nepatyrė, kaip galėjo pereiti jo vežimas, arkliai, daiktai, kuriuos, matyti, jam nusiuntė vėliau[5].

Pasirodo ir pats Bogdzevičius turėjo teisintis, kur buvo, ką veikė sukilimo laiku. Jis pasiteisinimui nurodė, jog iškilus revoliucijai Raseiniuose buvo pasislėpęs Prūsuose, o jai nurimus grįžęs[6].

Pagaliaus ėmė kamantinėti adv. Žebrauską, kam persergėjęs Zabitį.

3. Tilžėje.

Zabitis, kiek laiko praslinkus ir vietos policijai leidus, persikėlė į Tilžę, ir čia gyveno pabėgėliu, netoli didžiosios Lietuvos, į ją grįžti negalėdamas. Sunku jam čia gyventi. Jau apysenis žmogus, 58 metų, turtingas, pripratęs prie kitoniško gyvenimo, o čia neturi priprastojo patogumo. Zabitis nevisuomet buvo Tilžėje; sykį randame jį pas vieną kleboną Drangauskinėje.

---

[1] *V. G. A.* l. 32—37, 42, 16.
[2] *V. G. A.* l. 16.
[3] *V. G. A.* l. 50: raštas vyskupui.
[4] *ten pat.* b. l. 9—14.
[5] *ten pat.* l. 4, 6, 8, 9.
[6] Iš Bogdzevičiaus rašto (iš privatinių rankų gauta).

Jisai rašo prašymus į visas puses. Birželio 21 d. rašo per Stockį į Karo Komisiją, kur teisinas, jog spiriamas teprisidėjo prie sukilimo (1832. VII. 3.), kreipiasi į Vilniaus karo gubernatorių Dolgorukovą (1832. VI. 18/30), prašo Žemaičių vyskupo užtarti jį prieš carą, net ir į jį krepiasi po kelius kartus (VI. 28, VIII. 18.).

Zabitis savo raštuose į vyskupą prašo padėti jo byloj, užtarti jo turtų dalykuose. Jis buvo pavedęs valdyti savo turtus Lydzevičiui, pranešęs apie tat iš čia vyskupui, bet dabar sužinojęs, kad viskas iš jo atimama, žadama pavesti valdyti klebonijos turtai kun. Knapskiui, Vilkijos klebonui. Zabitis ant to nesutinkąs. Esąs tai žmogus neramus, nenorįs jo prisileisti ne tik valdytoju, bet ir kamendorium, ir prieš jį protestuojąs: nes jeigu nemoka valdyti pas save Vilkijoj, tai kaip jis mokėsiąs tat daryti pas jį, Veliuonoj. Savo nuosavybės jam atiduoti nenorįs. Zabitis vis dar laikė save visų paliktųjų turtų savininku, tik laikinai iš vietos prasišalinusiu. Gi tardymo reikalu prašė vyskupo pasirūpinti, kad bylos prižiūrėtų dvasinis atstovas[1]. Turtų reikalu skųsdavosi vyskupui ir vėliau, nes dar 1835 m. Veliuonos turtus valdė klebono pavaduotojas Lydzevičius.

Zabitis kreipiasi ir į Prūsų karalių, prašydamas užtarimo, pagaliau iš Tilžės rašo į patį carą (1832. X. 28.).

Turime jo raštą į gubernatorių (1833. II. 15), rašytą iš Tilžes vokiškai, kad esąs svetimam krašte, sergąs. Iš Tilzės prašo karo gubernatoriaus paliuosuoti jo turtą nuo sekvestro (1832. VII. 18/30).

Gaudavo jis atsakymų. Pav. Stockis atsako 1832. VII. 28, kad jeigu jis nekaltas, tai lai grįžta be baimės[2]. Karo gubernatorius atrašė per vyskupą, kad jis nežinąs, ar yra paduotas prašymas carui per Prūsų pasiuntinį, jeigu jis tai yra padaręs, tai visai be reikalo, nes jo pasiteisinimai nieku neparemti, visi Zabičio darbai (sukilimo laiku) esą nelabai girtini ir visai nepriderianti dvasiniam žmogui (1833. V. 3).

Kartais net kiti žmonės prašo už Zabitį. Kuomet jis sykį susirgo, tai už ji prašo Veitas, Drangauskinės kapelionas, jis prašo pasigailėti buvusiųjų pas Zabitį 2 seserų; iš jų viena našlė su 10 vaikų, kuriuos visus jis mokinęs ir auginęs (1832. VIII. 6).

Zabitis prašė visų, ką galėjo prieiti, užtarimo, tik bijojo grįšti namo ir pasiduoti rusų valdžios malonei.

O teismas ėjo savo keliu. Zabitis buvo paklaustas tik vieną sykį, darant kvotą ir kratą Veliuonoj. Liudininkai nieko blogo nerodė. Pav. kamendorius Lydzevičius tvirtina, jog Zabitis viską daręs sukilėlių spiriamas, nes sukilėliai žadėję užmušti, o atsišaukimų neskaitęs. Aplinkiniai gyventojai teip pat buvo paklausti. Padalinta juos tikybomis: 6 evangelikai ir 6 katalikai patvirtino, jog nieko blogo apie jį nežino, ir kad buvęs ištikimas sostui. Paklaustieji žydai, vieną sykį 6, kitą sykį 3, patvirtino, jog Zabitis gelbėjęs žydus nuo mirties.

Karo teismas (karo teismo komisija prie I pėščiųjų Divizijos) jo nesulaukęs, padarė sprendimą už akių Šiauliuose 1834 m. IV. 28 / V. 10 d. Teismas atrado, jog Zabitis veikė dėl prievartos, bet jis pasislėpė, nepadėjo tardymui, dargi tvirtinęs, būk Rusų vyriausybė galint bausti be tardymo, todėl parašė:

„Eidamas 1716 m. kovo 30 d., 1722 m. bal. 5 d., 1782 m. bal. 8 d. ukazais ir Lauko Baudžiamojo Statuto § 1 nusprendė: kaipo neklausantį

---

[1] *V G A.* l. 20—31, 38-42, 43, 50, 62—3.
[2] *ten pat.* l. 83

teisėtos valdžios išdaviką nubausti mirties bausme, jo turtą paimti į iždą; bet gi teismas šitą sprendimą, o taipogi teisiamojo likimą perduoda Aukštesnės Vyriausybės nuožiūrai ir sprendimui. Užbaigta Šiauliuose 1834 m. bal. 28 d.".

Malonių jokių nepadaryta. Ieškojo Zabičio turto, ieškojo stropiai, bet nesurado, o buvusis Veliuonoj — tai tik bažnytinis turtas, kuriuo laikinai jis naudojosi, ir kurį dabar valdo jo paliktasis pavaduotojas.

Veliuonos bažnyčios turtai nebuvo pavesta kam kitam. Klebono vieta buvo vis dar neužimta. Dar 1835 m. šeimininkauja ir parapijoj ir klebonijos sodžiuose tas pats Lydzevičius. Vyskupas pats nesiskubina kitą skirti. Dar 1835 m. klausia Vilniaus karo gub., ar skaityti Veliuonos klebono vietą neužimta; nuo savęs prideda, jog koliatorium yra Zaleskis.

Ir jau pas karo gubernatorių randame pastabą: „priskaityti prie 2 eilės nusidėjėlių, bet galįs prašyti malonės".

Ilgą laiką Zabitis dalyvavo pabėgusiųjų sąrašė[1].

Gal būti ir buvo galimybės grįžti Lietuvon iš emigracijos, jeigu būtų turėjęs artimų ryšių, ir butu kas pranešęs, o Zabičiui nieks apie tai nepranešė.

Tik vargu bebuvo kam besirūpinti: bažnyčios dvarams valdytojas yra, kad grįžtų—gal jam ir nebuvo reikalo, anam nieko nesiuntė, o tie žmonės, kuriems jis buvo arčiau širdies, kuriais rūpinos, vargu galėjo ką padaryti. Koliatorius Zaleskis ar negalėjo ar nerado reikalo rūpintis.

4. Emigrantas.

Sunku buvo Zabičiui gyventi svetur. Tilžėje nebuvo galima pasilikti, Prūsų valdžia vijo pabėgėlius, reikėjo traukti kur kitur. Išvežtasis turtas palengva tirpo. Neabejotinai Zabitis buvo Tilžėje dar 1833 m., nes tais metais jis iš ten rašo prašymus savo byloje.

Toliau prasidėjo senatvėje emigranto - klajūno gyvenimas.

Neilgą laiką yra buvęs Argentinoj Buenos-Aires mieste, 1835 m. grįžo į Europą[2], į Prancūziją, kur buvo emigrantų dauguma.

Buvo kokį laiką mokytoju liaudies mokykloj Nancy, kurioj daugiausiai mokinos žemaičių vaikai.

Sunkus buvo emigrantų gyvenimas, tik tam sunku suprasti, kas nėra matęs. Atitrauktas nuo savo dirvos, tarp svetimų žmonių, dažnai be duonos, niekinamas ar persekiojamas, naudojamas. Norėtų grįžti į tėvynę, į savo Veliuoną, o negali. Ištolo norėtų būti naudingas.

Emigracijoj prisiminė Veliuoną, kuri garsi Lietuvos senovės atminimais, atsižymi vietos grožybėmis. Ji brangi jam, o ir visai Lietuvai.

Juk tai yra istorinė Lietuvos vieta.

Palemonas, bėgdamas nuo Romėnų, įsitaisė Veliuonoj, davė „Lietuvos liuosybės garsą", tenai palaidotas Gediminas, kuris žuvo gindamas teisybę, o XIX amž. jis, Zabitis, klebonaudamas laiminęs tėvynės vaduotojus[3].

---

[1] *V G A.* m. v.

[2] Kad buvęs Argentinoj, paėmiau iš p. Gabrio rašto, kuris sako tat sužinojęs iš Zabičio dokumentų Paryžiaus Lenkų Knyg., turėjau rankose jo raštus, bet minėtos medžiagos neradau. Gal kur nusimetė, ar kitoj vietoj padėta? (Gabrys rašė apė tat „Tėvynėje" Nr. Nr. 45 ir 46 — 1909).

[3] *Eiliavimas,* gale.

Lengva apsiprasti jauniems, kurie mažiau surišti, mažiau turėjo linksmybių ir vargų savo šalyje, turi tik ateitį, lengviau jie prisitaiko: kas kita vėlesniame amžiuje, o ypač senam, kokiu buvo Zabitis.

Kitame tarpe atsidūrė, aplinkui kiti, nežinomi žmonės, nėra tų žmonių, kurių nuomonė, žodžiai buvo brangus. Emigrantų nevienas slinkdavo žemyn, persikeisdavo, pergyvendavo sielos perversmus.

Emigravęs, Zabitis virto kitokiu, gal būti persilaužimas prasidėjo Tilžėje, o pasibaigė Prancūzijoj.

Jisai, kaip ir kiti emigrantai, neturi sielos ramumo. Senieji dievaičiai žlugo, ieško naujų. Įeina į sroves, kuriose vyravo tarp emigrantų.

Tarė jisai, kad gyvenimas būtų žuvęs, jeigu nieko savo darbų nepaliktų, norėjo prieš baigsiant gyvenimo dienas tarti keletą žodžių savo žemaičiams ir jiems rašo proza ir eilėmis, tardamas, kad šis tas jiems teks; rūpi ir žemaičių kalba, tinkama gražioms mintims išreikšti.

Čionai perkratinėjo savo senąjį gyvenimą. Kadaise turtingas žmogus, dabar vienų vienas, nuvargęs, nieko neturįs. Tą, ką seniau garbino, atmetė, gal būti naujos nuomonės jo sielos nepatenkino, neišturėjo sielos kankynių ir vargų, gal delto jis nusižūdė. Jis mirė Nancy mieste 1837. VII. 10. Niekas nepastatė ant jo kapo ir paminklo, ko buvo sulaukę kiti, turtingesnieji.

IV.

Lietuvos ir Lenkijos emigrantai.

1. Europa ir emigrantai.

1830—31 m. Europoj buvo karšti laikai; dar ji nenurimo; dar vis kunkuliavo tai viename, tai kitame jos kampe. Prancūzija ką tik buvo pergyvenusi revoliuciją; jos kaimynė Belgija buvo atsiskyrus nuo Olandų revoliucijos keliu. Nerimsta ir vokiečiai, nes nori suvienyti savo tėvynę, išskaldytą tarp keletos dešimčių viešpačių, padaryti iš jos vieną valstybę, įvedus konstitucinę tvarką. Italuose, taip pat išblaškytuose, suskaldytuose tarp daugybės viešpačių, popiežiaus ir pasaulinių, nesiliauna revoliucijos, slapti sąmokslai, masonų su karbonarais ir nemasonų vedami; neatsilieka ispanai, portugalai, visur reikalaujama prispaustiems laisvės ar nepriklausomybės, išmėtytai vienai tautai suvienijimas ir laisvė. Ir Anglijoj netrukus matome kįlant sąjūdį del rinkimų į seimą, liaudis nori suvaržyti ponų (lordų) rūmus; dabar pirmą sykį iškįla darbininkai. Visa tat tikosi ar prieš ar po revoliucijai, buvusiai Lietuvoj ir Lenkijoj.

Kiekvienoj šalyj buvo savų priežaščių, kiekvienoj šalyj revoliuciniai sąjūdžiai savotiškai atrodė, bet pagrinde bruzdėjo demokratija, liaudis. Europoj ėjo stipryn miestėnai (buržuazija), jauni, stiprus, trokštą valdžios, delto skelbią konstitucijos ir liberalizmo idėjas, o apačioje toliau nužengusiose šalyse iškįla ir darbininkų klasė, kuri svajojo apie visuomeninės lygybės idealus, ne tik politinius. Miestėnai ir darbininkai nekentė absoliutizmo, delto užsidegdavo del tų tautų, kurios kariavo dėl laisvės. Rusų carizmas jų akyse — tai Europos slogutis, Europos despotų ramstis, Europos žandaras. Ir dėlto ne tik pritarimas, bet ir pinigai, o kartais ir žmonės ėjo iš Europos į sukilusias šalis.

Kiekvienos šalies revoliucininkai pasigerėdami ir džiaugdamies sekė savo kaimynų kovas, matė juose draugus bendroj demokratijos kovoj prieš Europos absoliutizmą, nebereikalo viešpačiai taip pat ėjo išvien prieš maištininkus ir iš širdies kits kitam padėdavo, ir tikrai galėjo padėti, nes priešingumas maištui visur buvo galingas, tik kartais jų politikos susidurimai sudarydavo kliūčių vienybei.

Europos viešpačiai įvairiaip žiūrėjo į lietuvius ir lenkus, tai parėjo nuo jų politinių planų ir reikalų. Kartais vyriausybė slopina pas save sąjudį, o remia jį iškilus kitoj šalyj; kaikur vyriausybė ir visuomenė vienodai yra nusistačius. O ir tie nusistatymai kartais keitėsi. Tatai pareidavo nuo to, ar tie sukilėliai tebekariauna su rusų valdžia, ar jau pablokšti, išsklaidyti ir kaipo pabėgėliai pas jus ieško prieglaudos ir duonos.

Tik dvejose šalyse didelės sukilėlių masės, pralaimėjusios kovą, teturėjo ieškoti prieglaudos svetur, tai Lietuvoj ir Lenkijoj, retai kitų šalių žmonės slėpdavos svetur, svetimos tautos valstybėje.

2. Austrija ir 1831 m. revoliucija.

Austrų vyriausybės nusistatymas į sukilimą keitėsi. Iš pradžių ji džiaugėsi, kad jos priešas Rusija turi painiavų namie, dargi norėjo pasinaudoti sukilimu dinastijos reikalams: jeigu revoliucija pavyktų, tai reikėtų rūpintis padaryti Lietuvos ir Lenkijos karalium austrų karalaitį Karolių. Delto tai su centro žinia Galicijos valdžia ėjo lenkams į pagelbą: leido pirkti ginklų, rinkti ir siųsti tenai žmones, o reikalui esant, jeigu vytųsi rusai, pereiti sieną ir pasislėpti Galicijoj.

Metternichas, Austrų politikos vedėjas, greitai įsitikino, kad sukilimo jėgos nedidelės, delto jo sugalvotieji dinastiniai planai išnyko kaip dūmai, ir dabar ėmė kitaip žiūrėti į revoliuciją Lietuvoj ir Lenkijoj; ji galint duoti Austrijai ne naudos, o žalos, nes ji gali virsti revoliucijos židiniu visai Europai, jos idėjos galinčios padėti versti Europoj sostus. Delto Metternichas, matydamas rusų persvarą, persimetė į rusų pusę, dargi ėmė teikti rusų vyriausybei žinių apie sukilėlius, o perbėgusiems Austrų sieną daryti sunkenybių. Galicijoj vietos valdžios organai neperprato ar nenorėjo iškarto perprasti to Metternicho persimetimo, negalėjo iškarto prisitaikyti, delto ir toliau tebeteikdavo prieglaudą perėjusiems į Galiciją kariams, bet jau nebeleisdavo spiestis į ginkluotus būrius, kad grįžus vel stoti į kovą su rusais.

Baigiantis karui su rusais 1831 m. ir Galicijos valdžioj įvyko visiškas persilaužimas: jau ji skersauja į sukilėlius, jau neduoda tos pagelbos, kurią tiekdavo pirmiau, sunkina jų gyvenimą su savo priežiūra ir t. t.[1] Teisybė, nespyrė grįžti po rusais, bet ir pas save neleido ilgai gaišti, spyrė imtis kokio ramaus darbo, nedalyvauti bent kokiame priešingame vyriausybei politikos gyvenime, arba net prisakydavo išvažiuoti kitur — į Angliją ar į Prancūziją.

Buvo tokių, kurie priešinosi, neįsitaisę Galicijoj neiškeliaudavo, nes tikėjosi, kad revoliucijos banga grįš, karas su Rusija vistiek bus, laukė jo čia pat, būdami netoli sienos. Šitokius nenuoramas Austrų vyriausybė ėmė 1832 - 35 m. uždarinėti į kalėjimus. 1833 m. pasiryžo išgabenti juos ir išgabeno į Ameriką.

Ar buvo jų tarpe lietuvių, neturime žinių, jeigu ir buvo, tai vos keletą.[2]

---

[1] *Feldmann,* II. 18—23.
[2] *Gadon,* III. psl. 100—106.

3. Prūsuose.

Vokietijoj. Vokiečių visuomenė ir jų monarkai sutiko emigrantus nevienodai: piktai — vyriausybė, širdingai — visuomenė. Jos akyse tai buvo didvyriai, vyriausybės akyse — pavojingi svečiai. Prūsų valdžia buvo priešinga sukilimui dėlei kelių priežasčių. Viena, lenkai norėjo atsiimti sau prūsų užimtasias žemės (Poznanį, Torunį, Rytų Prūsus ir t. t.). Eidami sutartim su rusų valdžia, Prūsai niekuomet nepripažino Laikinosios Valdžios, nė Lietuvos, nė Lenkijos, ginklų karui tinkamų neleisdavo įsigyti, o visą tat leisdavo rusams. Taigi gindami savo užimtasias žemes Prūsai kenkė sukilėliams, padėjo rusams. Iš kitos pusės, konservatoriai bijojo raudonos šmėklos pas save. Juk gerokai prūsų lenkų dalyvavo šitame sukilime, nuėjo ten į Lenkiją ir nebegrįžo, nors vyriausybė ir reikalavo[1]. Ir vėliau, sukilėliams perejus Prūsų sieną, Prūsų valdžia darė visą, kad įtikus Rusams.

Gyventojai dargi Prūsuose kitaip elgėsi. Kas buvo laisvės idėjų šalininku, nekentė reakcijos lizdo, Prūsų vyriausybės, bet ir Rusų. Ypač gerai sutikdavo Vokietijos Pietuose. Minios su entuziazmu sutikdavo juos: ovacijos, muzika, vaišinimas — negirdėti. Ypač gerėjos jaunimas ir moterys. Matė juose visos žmonijos kareivius, kurie neša naują, atgimusį pasaulį, pasitaikydavo ir tokių, kurie matė šituose emigrantuose ypatingą pasaulinį pašaukimą[2]. Bet daugiausiai reikalų emigrantams teko turėti su Prūsais.

Į Prūsų pusę. 1831 m. liepos 8 d. ties Šiauliais ėjo paskutinės revoliucijos kovos su rusais. Karių dauguma buvo lietuvių liuosanoriai, mažumą sudarydavo atėjusieji lenkai.

Šitos kovos neturėjo geros kloties, teko dargi pasitraukti nuo Šiaulių į vakarus. Liepos 9 d. Kuršėnų klebonijoj ėjo paskutiniai veikusiųjų Lietuvoj karo vadų pasitarimai — ar betęsti karas Lietuvoj ir jeigu tęsti, tai kaip tat daryti.

Kuršėnuose atstatė nuo vadovybės Gelgudą, padalino kariuomenę į 3 dalis; vieną vedė — Rolandas, kitą — Chłapowskis, trečią — Dembińskis.

Rolandas traukė ant Palangos, nes vis dar laukė nuo jūros pusės pagelbos: vis tikėjosi dar, kad ateisią prancūzų ar anglų laivai su ginklais, nes jie tikrai buvo žadėti ir užpirkti.

Chłapowskis, prie kurio vėliau prisidėjo Gelgudas, kuris kaipo vyresnysis ir vadovavo šitai kariuomenės dalei, ketino traukti į Jurbarko pusę, iš ten pereiti Dubysą, Nevėžį, pasiekti Nerį ir eiti toliau į Trakų pavietą. Šitą dalis išėjus iš Kuršėnų traukė iš pradžių į Luokės pusę.

Dembińskis turėjo savo kariuomenę vesti į rytus, iš Kuršėnų traukė ant Meškuičių, Panevėžio, Vilkmergės.

Rusai tarė, kad visa kariuomenė eina į vakarus, ėmė ją supti, nepastebėjo Dembińskio, kuris ėjo į rytus, leido jam išsprukti.

Pirmi 2 kariuomenės dali, rusų spiriami, perėjo Prūsų sieną.

Chłapowskis ir Gelgudas perėjo Prūsų sieną ties Gargždais liepos 13 d. Tuo pat keliu, rusų vejamas, turėjo pasukti ir Rolandas; jo kariuomenė traukė išilgai sienos, ketino eiti toliau; tuo laiku vienas iš karininkų pamatęs Prūsuose Gelgudą, peršokęs sieną, puolė prie jo ir jį nušovė, tardamas, kad jis buvęs išdaviku.

[1] *Müller*, Die Polen. 68—76. *Wrotnowski*, Zbiòr pamiętnikòw I.

[2] *Feldman* I, 125—6.

Ir Rolandas liepos 15 d. buvo priverstas pereiti Prūsų sieną, kiek piečiau, ties Degučiais.

Dalis žemaičių ir aukštaičių atsiliko, ar grįžo namo, ar dar kariavo laikydamiesi savo miškuose kaipo partizanai.

Išviso (liep. 13 ir 15 d.) perėjo Prūsų sieną 635 karininkai, 6041 kareivis, su 25 patrankomis.

Dembińskio vedamoji kariuomenės dalis galėjo pasiekti net Varšuvos. Jai žuvus, su Dembińskiu nuėjusi kariuomenė taip pat perėjo į Prūsus. Tuo budu ir čia buvo nedidelė lietuvių dalis.[1]

Belaisviai. Peržengus kariuomenei Prūsų sieną, Prūsų vyriausybė liepė tuojaus ją sulaikyti, nuginkluoti, neleisti eiti į Lenkiją; o ta pati vyriausybė užkliuvus rusų karo buriams iki šiol leisdavo įeiti ir išeiti. Per karą ji neleisdavo sukilėliams įsigyti ginklų, ką galėjo daryti rusai. Dabar nuginklavę sukilėlius, Prūsai jų ginklus nusiuntė per Rygą į Rusus.

Cłapowskis paėjo kokią 1 mylią į Klaipėdos pusę, paskui jiems nurodė kaipo stovyklą Šernius prie Minijos.[2] Netolimais bala, jos viduryj kišojo smilties kalnas, kuriame pavedė laidoti savo numirėlius. Ir tenai del blogo maisto, blogos pastogės, balinio oro, nemaža mirdavo.[3]

Kitam būriui paskirta stovėti prie Ažekių netoli Šernių.

Nemažesniame varge atsirado Rolando kariai.

Perėję sieną pirmą naktį nakvojo ant lauko, ant drėgnos žemės, nebuvo nė šiaudų pasikloti net sužeistiems ir ligoniams, nebuvo malkų ugnei susikurti. Ant rytojaus alkani turėjo eiti į vietą, paskirtą karantėnui. Šita vieta buvo prie Pakamonių sodžiaus netoli Tilžės (2 myli). Ir čia parinkta tuščia drėgna vieta, prie ežero, kur tebuvo išviso viena triobelė, tik vėliau pastatė šiokius - tokius barakus. Juos visus saugojo apstoję Prūsų kareiviai. Tai turėjo būti karantėnas nuo choleros. Sakyta buvo, kad tęsis iš viso 20 dienų. Praėjo paskirtasis laikas, o jam galo nebuvo matyti.

Maistas buvo neužtektinas, reikėjo pamaži išparduoti vietos gyventojams ar verteivoms visą, ką turėjo atsinešę.

Vieni iš belaisvių buvo nepatenkinti iš lietuvių vietos gyventojų, kiti atvirkščiai gerėjos jais. Jie prisiminė, jog lietuviai padėdavę sukilimo laiku gauti ginklų arba tiekę maisto, dargi prūsų karininkai ir kareiviai buvę malonus ir užjautę jiems[4].

Po 50 su viršum dienų karantėno visus sukilėlius išskirstė po Klaipėdos, Karaliaučiaus apielinkes, po kaimus ir dvarus.

Prūsų vyriausybė delto gaišo su karantėnu, kad laukė, kuomet baigsis karas, kad galėtų žinoti, ką gi galutinai reikės daryti su internuotais sukilėliais. Varšuva puolė rugs. 7 d., dalis kariuomenės iš Lenkijos perėjo į Prūsus, juos taip pat nuginklavo ir internavo.

Dabar išviso Prūsuose atsirado internuotų sukilėlių į 28.000.[5]

Šitoks emigravusių karių skaičius sudarytų rimtą pavojų taip Prūsams taip kitai valstybei, kurioj jie susirinktų. Taigi reikėjo susirūpinti jų sumažinimu.

Išsiuntimas. 1831 m. X. 20/XI. 1 d. Rusijos caras paskelbė manifestą, kuriuo jis žadėjo amnestiją tiems, kurie grįš namo. Bet tat palytėjo karei-

---

[1] *A. Z.* Wojna p. 99—119. *Chłapowski,* II. psl. 103—6.
[2] *Chłapowski,* p. 106.
[3] *Gadon,* I, 11—12.
[4] *Domejko* 45 — 46, *Mann* I, 198 — 212.
[5] *Gadon,* I, 24.

vius ir puskarininkus ir tai tik kilusius iš Lenkų karalystės, nes tik tenai jie tesudarė reguliarę kariuomenę, nelietė tų, kurie buvo kilę iš Aukštaičių, Žemaičių, Gudų; taigi iš lietuvių amnestija galėjo pasinaudoti tik kilę iš Užnemunės.

Prūsų vyriausybė pasiūlė amnestuotiniems tuojau grįžti namo, karininkams gi žadėjo išrūpinti caro dovanojimą.

Ir pradėjo grįžti. Senuosius, pagyvenusius, turinčius savo šeimas traukė namo į savo lizdus, jaunesnieji vis dar gyveno viltim, tikėjo į artimą laimėjimą, vis dar spyrėsi.[1]

Arti pusės pasisakė, jog nori pasinaudoti amnestija, dauguma ūkininkai. Liko dar labai daug. Prūsų vyriausybė, norėdama įtikti Rusams, bijodama laikyti pas save tiek daug nenuoramų, varu varė eiti prie rusų sienos.

Grįžtančiųjų skaičius augo. Visgi likusiųjų lietuvių skaičius buvo didesnis, nes dauguma buvo liuosanoriai, o nereguliarės armijos kariai.

1832 m. pavasaryj Prūsuose iš 28.000 liko išviso vos 4.000 karių emigrantų; dalis prieš tai buvo iškeliavus į prancūzų žemę.

1832 m. V. 25 išėjo Prūsų karaliaus įsakymas, kur jau grasinama ypatinga priežiūra ir suvaržymais tiems, kurie nenorės grįžti į Rusijos valdas. Tuo būdu išstumė dar į 3 000, beliko Prūsuose koks tūkstantis su viršum.

Ir dabar prūsų valdžia dalį jų uždarė Gedonių, Pyliavos, Graudenės (Grudziądz) pilyse, kitą dalį laikė ypatingoj priežiūroj.

Likdavo dauguma karininkų. Jiems beliko traukti į vakarus, eiti per vokiečių žemę į Prancūziją.

Siuntimas laivu į Prancūziją. Prūsų vyriausybė išvijo iš savo žemės visus, ką galėjo, bet liko, kaip minėta, užsispyrėlių, kurie neprašė ar negalėjo prašyti amnestijos, o neturėjo noro patys kur kitur keliauti. Prūsų vyriausybė laikė juos už neramų, nepageidaujamą gaivalą, tai nutarė išsiųsti jūromis į Prancūziją, kur dauguma buvo pėščia išėjus.

1832 m. birž. mėn. išsiuntė dviem laivais. Vienas išplaukė iš Pyliavos su 164 žmonėmis. Buvo tai beveik vieni lietuviai, civiliai—dvarininkai, studentai, valdininkai.

Po 7 savaičių kelionės rugp. 15 d. laivas priplaukė į Bordeaux. Iš ten juos išskirstė Prancūzijos gilumoj, departamente de l'Indre.

Kitas laivas („Lachs"), paskirtas kariams, išplaukė iš Gedonių VI. 24, priėmęs 462 žmonės (jų tarpe tebuvo 2 karininku, 1 gydytojas, 5 moterys, visi kiti kareiviai). Priplaukė prie Havre, bet prancūzų valdžia neleido išlipti, nes ji ketino juos gabenti į Afriką, į Algierę. Sužinoję keliauninkai ėmė nerimastauti, subruzdo jau seniau pėsti atėjusieji emigrantai, galų gale prispyrė prancūzų valdžią nusileisti, leisti pasilikti Prancūzijoj; iš jų vos 30 tesutiko pristoti tarnauti Algiere.[3]

Išgabenimas likučių. Vis dar užsiliko Prūsuose apie 1000 atkaklių, kurie nesutiko keliauti nė į Rusiją, nė į Prancūziją. Prūsų vyriausybė uždarė juos, kaip minėta, pilyse, pristatė prie sunkiųjų darbų. Tuomet pasisakė, kad norį keliauti į Prancūziją, bet dabar ir ten neleido.

Galų gale 1833 m. pabaigoj nutarė išsiųsti ir paskutiniuosius sukilėlius, tik ne į Prancūziją, o į Ameriką. Gedonise buvo prirengę 3 buorinius laivus ir, pasodinę likusius sukilėlius, išsiuntė.

---

[1] *Gadon,* I, pusl. 11—26.
[2] *ten pat,* I, pusl. 32—39.
[3] *Gadon,* II 121—130.

Ilga buvo kelionė. Užėjo audra, išvaikė laivus, vienas iš jų „Elisabeth" su 156 žm. apsistojo prie prancūzų krašto Havre, kitas „Marianne" prie anglų krašto Portsmouthe, trečias „Union" taip pat prie anglų krašto — Harwich'e.

Išlipusieji Havre vargais negalais pasiliko Prancūzijoje; kurie buvo patekę į Portsmouth'ą, prispyrė kapitoną išsodinti ten pat, o į Ameriką nebevežti; o kurie užkliuvo į Harwich'ą rūpinos ir pateko vieton Amerikos į Afriką, į prancūzų Algierę, į svetimąjį legijoną; išviso jų ten nuplaukė 228 žmonės. [1]

Per Vokietiją. Tie, kurie nepasinaudojo caro amnestija ar nebuvo grįžę per sieną slapta, pėsti, retai važiuoti, didesniais ar mažesniais būriais traukė iš Prūsų į vakarus, į Prancūzus. Jie turėjo pereiti daug vokiečių žemių, kol pasiekė prancūzų.

Toms simpatijoms buvo pagrindų politinių, ūkinių, dargi tikybinių; daug prisidėjo neapykanta prūsų valdžios, kuri ėjo išvien su rusų caru. Prūsų valdžia norėjo įgyti egemonijos vokiečių tarpe, taigi ir pietų vokiečių, tai vyriausybės netrukdė reikšti simpatijas. Gyventojai padėjo savo širdim, pinigais, daiktais, dargi būdavo asmenų, kurie ėjo karan, nes tarė, jog pergalėjus rusus, lengviau nuveiksią Prūsus ir vokiečiai susivienysią. [2]

Tik vėliau vokiečių demokratija atsipeikėjo; susidūrus su emigrantais, pamatė, jog ne visi jie laisvės nešėjai, jog yra juose bajorų luomo atstovų (pav. H. Heine ir kiti), apskritai atšalo širdis prie jų, nes kai kurie emigrantai vis tarė, jog jie yra pašauktoji tauta, o ypač jie...

4. Anglijoj.

Anglų valdžia nesibijojo emigrantų politiniu atžvilgiu; jie svetimi vietos gyvenimui, negali aktingai į jį įeiti, todel nesibijojo, kad jie apsigyventų Angluose.

Tik jie gali būti nepatogūs ir net pavojingi visuomenės atžvilgiu: tai bedarbiai, žmonės nemoką darbo, kuriuo galėtų verstis; delto valdžia duoda jiems subsidiją, šelpia juos, bet laiko tam tikrose stovyklose.

Kartais jie gali būti naudingi anglų politikams — jų kovose su rusais, tuomet leidžiama jiems daryti demonstracijos, kelti protestai.

Emigrantai visa siela buvo atsidavę kovai prieš rusus, todel tie, kas prieš rusus ėjo, buvo jų talkininkai.

Bet artimiausi emigrantams buvo anglų opozicija. Dažnai jos žmones eidavo išvien, prisidedavo prie emigrantų eisenų [3].

Vienaip anglų vyriausybė elgės su neskaitlingais turtingaisiais dvarininkais, kitaip su beturčiais, bedarbiais prasčiokais.

Į anglus nuplaukė visai mažai žmonių, išviso 212, kurių dauguma išlipo Portsmouthe. Vėliau kitais keliais privažiavo truputį daugiau.

Kitas didelis burys buvo pristojęs ir išlipęs ant Jersey salos.

Anglijoj emigrantų padėtis buvo bloga. Pirmieji emigrantai, čia atvykusieji, buvo turtingi bajorai, rado atramos anglų bajoruose; jie buvo reikalingi dorinės pagelbos, palaikymo jų nepriklausomybės idėjos.

---

[1] *Gadon,* II. 332 — 6.
[2] *Müller,* 28—79.
[3] *Limanowski,* Woicell 150—2.

Bet vėliau dalykas virto kitaip. Atsirado emigrantų, kurie reikalavo pašalpos, daugybė pavargėlių, ir jų skaičius vis didėjo. Atvyko kareiviai iš Prūsų kalėjimų, atvyko nauji sąmokslininkai Zaliwskio ir Savojos žygių dalyviai, nes prancūzai jų nebeįsileido, uždarė jiems sieną. Gerų žmonių pašalpos ir rinkliavos nebeužteko. Seime (žemieji rūmai) 1834 m. bal. 9 d. priimta pasiūlymas paskirti 10.000 svarų sterlingų 483 žmonėms šelpti. Vyresniems karininkams skiriama 4 savaitėms 3 svarai, žemesniems — 2, kareiviams 1 sv. 8 šil., o Portsmoutho kareiviams, turintiems dykai butą kareivinėse, 1 sv. 1 šil.[1].

Sunkioj padėtyj buvo būrys išlipęs ant Jersey salos ir Portsmouthe. Gyveno viena dalis surukusiose, aplužusiose kareivinėse Portsmouthe, gauna nedidelę pašalpą iš anglų valdžios, gauna pašalpą iš labdaringų draugijų, tik vienas kitas uždarbiauja, verčiasi kokiu menku darbu, visi nuvargę, nuplyšę...

5. Amerikoj.

Į Ameriką plaukė didesnis būrys emigrantų, Austrų išvežtų, apie ką jau buvo minėta. 1834. IV. 2 įplaukė abu laivu į New-Jorko uostą. Austrų konsulas įdavė savo tremtiniams ir emigrantams po 40 dol. pinigais ir paleido svetimame krašte.

Nė vietos žmonės, nė valdžia, niekas jais nesirūpino, visai nepaisė į juos, lai sau verčiasi kaip nori. Niekam nerūpėjo, ko ir kaip atvažiavo. Pamaži prisirinko daugiau, atvykdami įvairiais keliais. Vieni spruko iš Prūsų nelaisvės, kiti bėgo nuo vargo Anglijoj ar Prancūzijoj. Prisirinko į 400. Jų tarpe buvo ir lietuvių. Žinomas pav. Vilniaus studentas Putramentas. Tenai Amerikoj, toj laisvės šalyj, prasidėjo vargas. Kildavo sumanymų, kaip gelbėti save. Vieni manė apie kolonizaciją, pasilikti visiškai, kiti progai pasitaikius grįžti į tėvynę.

Ir kada ėmė lyginti savo gyvenimą Amerikoj su Prūsų nelaisve Pyliavoj, rado, kad ten buvę geriau, negu Amerikoj. Rašydami į Europą savo tautiečiams persergėjo, kad nevažiuotų į tą laisvės šalį. Ir ėmė bėgti iš žiemių Amerikos. Vieni traukė į pietus: į Meksiką, Argentiną ir t. t., kiti grįždavo vėl į Europą.[2]

6. Prancūzijoj.

Į Prancūziją. Ištrūkę iš sunkios Prūsų nelaisvės, praeidami per vokiečių žemes, sutikdami tenai paguodos, kovotojai del nepriklausomybės ėjo į lauktąją laisvės žemę, į Prancūziją. Anie vargai Prūsuose — tai praeinantieji, jie taip tarė, o atsidūrę šioj šalyje apsivylė: čionai Prancūzijoj prasidėjo tikrasis sunkusis gyvenimas, prasidėjo vargai ir rūpesčiai, iš ko patiems gyventi, ką galima daryti savo tėvynei.

Prancūzų visuomenė ir vyriausybė. Prancūzija iki tol, nuo Didžiosios Revoliucijos laikų, tarėsi esanti tautų išvaduotoja; iki šiol Lietuvos ir Lenkijos visuomenės darbuotojai ir politikai noriai kreipdavo į ją savo širdį ir akį, nors dažnai prancūzai apvildavo juos.

1830 m. liepos mėn. revoliucija sudarė ypatingų santykių su rusais. Revoliucija pavarė nuo sosto Burbonų dinastiją ir pakėlė į jį Liudviką

---

[1] *Limanowski,* Worcell 106—107.
[2] *Gadon,* III, 100—106.

Pilypą. Rusų caras Mikalojus I jo nepripažino, laikė jį revoliucijos dariniu, rinko Europoj koaliciją „prakeiktąjam uzurpatoriui“ išvaryti, senajai teisėtajai dinastijai atstatyti. Ypač daug pagelbos Mikalojus tikėjosi iš Prūsų karaliaus, savo vienminčio, bet tas ir neketino judintis, nerimastauti, rūpintis svetimais reikalais. Siūlijo rusų caras pradėti kovą su prancūzų karalium, tam tikslui iš savo pusės paskyrė 14 divizijų pėsčiųjų, 12 div. raitųjų, rusų ir lenkų kariuomenės, ji susidėtų su Prūsais, kurie galėtų pridėti dvi diviziji gvardijos. Lenkų kariuomenė, kurioj buvo apie 50.000 gerai išmokytų karių, atliktų didelę rolę šitame kare.

Prūsų karalius visame apvylė carą, jis pripažino Prancūzų karalių; tą patį padarė anglai, austrai; tuomet pats caras pripažino jį nenoromis, šaltai, net įžeidžiamai, pasiuntęs laišką 1830 m. 30 rugs.

Derybas su Prūsų vyriausybė dėl karo prieš prancūzus vedė Berlyne lauko maršalas grapas Diebitsch.

Bėsant jam tenai, besiderint be geros kloties, atsitiko kita revoliucija, būtent belgų Bruxellyj, 25 rugp., prieš olandus.

Dabar caras ruošėsi padėti olandų karaliui. Prancūzų Talleyrand'as, palaikomas dargi liberalų ir radikalų, paskelbė raštą, jog Prancūzija nesikiš į tat; olandai aiškino jį taip, jog prancūzai su ginklu atmuš kiekvieną visų kitų įsikišimą. To tai caras negalėjo pakęsti ir liepė skubintis baigti ginkluotis revoliucijai Europoj malšinti, jis norįs dabar tildyti prancūzų ir belgų revoliucininkus. Daugiausiai turėjo dalyvauti visa lenkų kariuomenė ir dalis rusų. Turėjo išeiti laukan 10/22 gruodžio; jos vadas — caro brolis Konstantinas. Keturi rusų korpusai eina į Valuinių-Podolių, viena pėsčiųjų divizija turi būti ties Vilnium. Konstantinas su lenkų kariuomene ir su Lietuvos korpusu, jam priklausomu, privalė turėti paruošę visą karui stoti.

Bet tat nepatiko nė Konstantinui Varšuvoj, kuris ir nepriėmė vadovybės ant rusų kariuomenės, nė Prūsų karaliui Berlyne. Prūsų karalius bijojo, kad caras nesiųstų kariuomenės per Prūsų žemę. Caras skubina. Rusų jėgų vadu paskyrė Diebitsch'ių (13 lapkr.), nes Konstantinas tą pasiūlymą atmetė. Gvardija turėjo eiti ant Tilžės, Karaliaučiaus; šiaip rusų kariuomenė rinkdavosi Lenkuose, tatai pigiau atseitų rusų iždui. Bet lapkr. 29 ištiko sukilimas, caro planai subirėjo. Prancūzija išgelbėta nuo karo audrų[1], dėl jos pagreitinta sukilimas.

Galima buvo laukti, kad Prancūzų valdžia palaikys sukilimą Lenkijoj ir paskui Lietuvoj, bet įvyko kitaip. Liberalai su džiaugsmu sutiko tat, bet karaliaus Liudviko Pilypo vyriausybė bijojo caro erzinti, bijojo, kad jis neitų į Prancūziją, ir ėmė gerintis prie caro, o už nepalaikymą sukilėlių gal gautų iš Europos viešpačių Belgiją. Valdžia viešai reiškia simpatijų, bet pataria nedaryti sukilimo, susitarti su caru. Visuomenėj gi radikalai stovi už sukilimą, demonstruoja, reikalauna padėti, bet ne jų rankose tikroji galybė, jie tik žodžiais gelbėjo. Vyriausybė darė kliūčių, nors leido pirktis ir gabenti iš Prancūzų ginklų. Taip pat nepavyko sukilėliams iš prancūzų gauti vyresniųjų karininkų sukilėlių kariuomenei: jie patys sutiktų, bet vyriausybė griežtai jiems uždraudė. Taip pat šaltai žiūrėjo į sukilėlius ir prancūzų konsulas Varšuvoj; jis nieko nežadėjo, niekame nepadėjo, peikė sukilimą, patarė pasiduoti. Ir tikrai, rusams įėjus į Varšuvą, prancūzų konsulas pirmasis nuvyko prie jų ir pareiškė savo pasitenkininimą del šito.

---

[1] *Jungfer*, 3—8.

Pažangioji visuomenė, senieji revoliucijos ir Napoleono karininkai ir veikėjai buvo užsidegę, audė puikius planus.

Visuomenė išreikšdavo savo jausmus spaudoj, susirinkimuose, dažnai turėjo progos ir galimybės iškelti šitą klausimą seime. Tačiau ir čia nebuvo galima prispirti vyriausybės mainyti savo politiką, negelbėjo nurodymai, kad sukilimas išgelbėjo prancūzus nuo karo su rusais.

Bet kovo 13 d. susidarė naujas kabinetas. Vis dar nesikeičia valdžios pažiūros į sukilimą ir rusų politiką. Seimo karštieji ir radikalesnieji negali prispirti nė karštomis kalbomis, nė naujais įrodymais — minia, liaudis daro demonstracijas prieš rusų atstovybę, ministeriai del šito atsiprašinėja.

Bet vyriausybė turėjo skaitytis su visuomene, mąsto apie padarymą kaikurių diplomatinių žygių sukilėlių naudai (pav. reikia pildyti Vienos aktą). Prūsai atmetė, austrai svyravo, anglai buvo linkę veikti prieš rusus. Ir anglai pradėjo savo diplomatinį įsikišimą, pareiškė simpatijų sukilėliams.

Kloties neturėjo diplomatiniai prancūzų darbai caro kieme.

Prancūzijoj daug darė Lafayette, turįs didelį vardą, stengėsi paveikti į valdžią.

Vyriausybė, turbūt, stengėsi dargi iššaukti intervenciją, bet be geros kloties, laikas nuo laiko užtardavo Lenkiją Petrapilyje, žadėdavo slaptai kviesliams pagalbą, bet nė ginklų nė paskolos neduodavo.

Teisybė, prancūzų vyriausybė elgėsi kitaip, negu Prūsų valdžia: ji leido pirkti ginklus sukilimo reikalams. Yra žinomas šitoks atsitikimas. „Lenkų-prancūzų Centro Komitetas" pripirko ginklų ir vaistų, pakvietė 20 prancūzų karininkų, pasamdė laivą ir išsiuntė jūra į Palangą. Laivas jau plaukė prie Žemaičių krašto, bet buvo pervėlu: Žemaičiuose buvo isivyravę rusai, revoliucija perblokšta, tai laivas grįžo atgal. Ir grįžęs pardavinėjo už niekus gabentuosius ginklus. [1]

Seimas nori prispirti vyriausybę įsikišti aktingiau. Gyvi, triukšmingi debatai seime įvyko rugp. 15 — 16 d. Bet seimas toli nenuėjo, jis išreiškė „įsitikinimą, kad vyriausybė padarys tą ir tą"... Grįžo dar sykį prie to klausimo.

Ties Šiauliais rusai laimėjo liepos mėn., Varšuva paimta 7 rugs. Paryžiaus mieste, o ir seime kilo triukšmas: rugs. 10/22 d. kaltina vyriausybę del žlugimo. Sebastiani teisinas, kad pagelbos nežadėjo, o ir negalima buvę pasiųstį į Palangą, kur mažiukai laivai tegali įeiti. Thiers įrodinėjo, kad Lenkai neturi gabumų tvarkytis.

Suprantamas dalykas, kad visi tie, kurie negalėjo ar nenorėjo pasinaudoti caro amnestija, ir nesiliko Prūsuose, nes iš čia juos varė, traukė į Prancūziją. Tenai spietėsi visi, Paryžius virto lizdu naujoms idejoms skleisti, aptarti ateities planams, naujai revoliucijai paruošti. Čionai gavo naujų politinių ir socialių minčių. [2]

Suvaržymai. Prancūzų valdžia, mažai tesirūpinusi sukilimu, turėjo ką nors daryti su skaitlingais ir neramiais ateiviais. Ji nenorėjo jų, bet turėjo jais rūpintis, ką nors jiems duoti; bijojo jų, todėl neleido laisvai organizuotis, normaliai gyventi; davė jiems pašalpą, bet menką, o uždarbius suvaržė, nevisur leido uždarbiauti, visai draudė eiti į aukštus mokslus, suvarė juos į ankštas stovyklas (depots), dažnai tvirkindama su šnipinėjimais ir provokacija [3].

---

[1] *Gadon,* II, 10—11.
[2] *Feldmann,* I, 127—8.
[3] *Sokolnicki.* Emigration Polonaise., *Feldman.* I, 132.

Prancūzams nepatiko nerami emigrantų dvasia ir jų darbai vietoje, norėtų juos išvyti visai, bet varžė visuomenė ir senesnieji seimo nutarimai. Kas kartą visa tat vėsta, vyriausybė gali būti agresingesnė. 1832 m. bal. mėn. gavo iš seimo įgaliojimą vieneriems metams skirti emigrantams gyvenamąją vietą, prispirti juos vykti į paskirtąją vietą, prižiūrėti ir netinkamus išvyti iš Prancūzijos. Praslinko metai, vyriausybė žiauriau elgėsi, negu buvo žadėta. Ir vyriausybė vėl prašo seimo pratęsti tą jos teisę, kiek ją paaštrinus. Seime demokratija balsavo prieš, priešinos, bet ją perbalsavo.

Skaičius. Sąstatas. Nevisi emigrantai ir neiškarto susirinko Prancūzijoj, bet jų dauguma jau buvo ten 1832 m.

Paprastai jų priskaitoma į 7—8 tūkstančius, bet tikslesniais apskaitymais tą skaičių reikės padidinti iki 10 tūkstančių.

Emigrantų buvo žmonių įvairių luomų, darbo, turto, apšvietimo.

Dauguma buvo kariai, bet juose vyravo karininkai, ant vieno kareivio priskaitoma 3 karininkai, O tat įvyko delto, kad kareiviai galėjo pasinaudoti caro amnestija ir grįžti namo.

Mažumą emigrantų tarpe sudarydavo civiliai. O šių tarpe viršijo lietuviai, nes jų dauguma buva laisvanoriai, nebuvo sudarę reguliarės armijos [1]

Žiūrint lyties, tai vis buvo beveik vieni vyrai, moterys atsirado vėliau—emigrantų žmonos ar dukterys, atvažiavusios iš tėvynės. Žinomi vos keli atsitikimai, kada kelias moteris Prūsų valdžia išvežė laivu kartu su karo internuotais.

Žiūrint valstybių, kur įsitaisė emigrantai, tai dauguma buvo Prancūzijoj, mažuma buvo išmėtyta po kitas valstybes. Todėl daugiausiai ir reikės nagrinėti tų emigrantų būklę, kurie buvo Prancūzijoj.

Stovyklos. Napoleonas I rinkdavo karo belaisvius tam tikrose vietose, kurias pavadino „Dépots des prisonniers de guerre."

Tokį pat vardą davė prancūzų vyriausybė įtaisymams, kuriuose buvo internuoti emigrantai po 1831 m.

Kiekvienos stovyklos pryšakyje stovėjo prancūzų komendantas, jam į pagelbą duodavo belaisvių „tarpininką"; kartais, jeigu stovyklą sudarydavo vieno būrio ar pulko kariai, tai būdavo dar ginklo ar sekcijos komendantai.

Paprastai kareivinėse gyvendavo kareiviai ir puskarininkai, teipogi civiliai, karininkai gyvendavo mieste privatiniuose butuose.

Iš pradžių vilkėjo savo kariniais rubais, paskui nudevėję, gaudavo ar prancūzų kareivių, ar įsitaisydavo civilius drabužius.

Emigrantai turėjo stovykloje sudarę iš savo tarpo renkamą *tarybą*, kurios uždavinys buvo palaikyti tvarką, naikinti vaidus, susižinoti su kitomis stovyklomis. Iš pradžių tarybos daug reiškė emigrantų gyvenime.

Paprastai užsilikęs senasis padalinimas į karines formacijas išnykdavo, atsirasdavo naujas, bet ir jis neilgam trūkdavo.

Stovyklos ar įtaisymo taryboj buvo pirmininkas, sekretorius, iždininkas ir t. t. Tarybos rinkimai, jos narių pasikeitimai ėjo tam tikra ilgainiui išsidirbusia tvarka.

Laikui bėgant, pradėjus gyvenimui sunkėti, prasidėjus partinėms vidaus kovoms, tarybų reikšmė puola. [2]

---

[1] *Gadon,* III. 231—3.
[2] *Gadon,* III. 109—112.

Pašalpa. Prancūzų vyriausybė duodavo visiems subsidiją, kuri tegelbėjo nuo bado, jos užtekdavo duonai, bet nebuvo galima iš jos ką nors kito reikalingo įsitaisyti, pav., suplyšusius drabužius pakeisti kitais. O ir teikiamoji pašalpa ėjo kas kartą mažyn, ypač kai visi emigrantai pateko į civilį valdymą. Iš namų retai teateidavo kas pagelbai; ir rusų vyriausybė darydavo sunkenybes, kartais siųsti pinigus buvo pavojinga, o pagaliau namiškiai pamaži užmiršdavo tuos, kurie yra išėję ir grįžti negali. [1]

Prancūzų vyriausybė po 1831 m. visų tautų politikos emigrantams sušelpti išleisdavo kasmet apie 4 mil. frankų, [2] dauguma jų buvo iš Lenkijos ir Lietuvos.

Emigrantai iš pradžių neturėjo darbo, nes dauguma neturėjo jokios specialybės, be to sunku buvo jis rasti nemokant prancūzų kalbos, tik po kelių metų lengviau galėjo gauti darbą, ir tai tokį, kuris buvo skaitomas menkesniu, ir prancūzai nevisuomet imdavo. Pačioj pradžioj emigrantai nelabai ir tesirūpino pramokti bent kokio darbo ar įsitaisyti vienoj vietoj ilgesniam laikui, nes tikėjosi veikiai grįšią namo, ilgesnis ar nuolatinis įsitaisymas naujoj vietoj buvo laikomas peiktinu darbu, nes tat rodant netikėjimą greitu tėvynės išvadavimu. [3]

Uždarbiai. Emigrantai buvo prirašyti prie tam tikros stovyklos, kurios jie negali apleisti be vyriausybės žinios. Buvo nemaža tokių, kurie norėtų imtis ramaus darbo, bet visur surasdavo kliūčių. Iš kalbos tuoj pažindavo, kad tai ne prancūzai, tik karštam reikalui esant priimdavo, o paskui nebereikiant pirmiausiai juos atstatydavo.

Jie visur yra svetimi, niekur neprigija, todėl ir paimtasis darbas jų nepatenkina, nuo vieno darbo eina prie kito, maino vietą.

Legionai. Ką gi daryti toliau? Pirmoji mintis — tai imtis tokio darbo. kad būtų galima kuo greičiausia grįžti atgal. Be karo, be ginklų neapseis, Taigi reikia sudaryti tas pačias karo formacijas, miklintis tame mene ir prisiruošti prie karo su rusais, o tuom tarpu sustiprinimui galima įstoti kam nors kariu tarnauti, nesiimti pilietinio amato.

Ypač tat rūpėjo generolams, karo meno žmonėms, žinovams, prisimินantiems Napoleono laikus; jie gyveno karine legenda, norėtų kur nors karo. Ieško vis tiek kur tokio savo darbo, karo darbo [4].

Dar nepasiekęs Prancūzijos, iš Prūsų stovyklos Strassburge Bėmas 1831. X. 11. siūlosi tarnauti prancūzų kariuomenėj su visu artilerijos korpusu, tą pačią siūlė gen. Romarino iš Galicijos [5].

Pasiekus Prancūziją, jos vyriausybei reikėjo nusistatyt, ką daryti su šitais kariais, to darbo žinovais?

---

[1] *Gadon*, III, 260.

[2] Taryfas įvestas 1833. IV. 1 buvo šitoks:

Karininkams į mėnesį: divizijos generolams — 150 fr., tiems patiems su žmona ir vaikais — 200 - 250 fr., brigados generolams — 100 fr., tiems patiems su žmona ir vaikais — 135 - 170 fr., pulkininkams, papulkininkams, majorams — 60, kapitonams, leitenantams — 45 fr. *kareiviams* į dieną — 75 cent.

Civiliams buvo nustatyta į mėnesį: ministeriams, seimo atstovams nevedusiems — 150 fr., sukilimo vadams, teismo pirmininkams — 100 fr., valdininkams, dvarininkams, profesoriams, gydytojams, advokatams, studentams ir t. t. — 45 — 70 fr. *Darbininkams*, amatninkams į dieną — 75 cent. (*Gadon*, III, 260.).

[3] *Gadon*, III, 261.

[4] *Sokolnicki* 141—184, ypač 154—5.

[5] *Jungfer* 80, 87—8.

Geriausiai atsikratyti nuo jų — pasiųsti juos į karą ten, kur savųjų gaila. Savo laiku taip buvo daręs Napoleonas I, ar sutiks dabar emigrantai?

Kilo mintis kurti savo legionus. Emigrantai norėjo, bet prancūzų valdžia ne; kartais kalbėte kalbėjo, bet tikrai jų daryti nenorėjo. Ji būtų sutikus, jeigu lenkai išeitų kaip „svetimasis legijonas" į Algierę, ten galėtų dėti galvą kovose su arabais Afrikos smiltynuose, bet nepasiliktų namie. Vyriausybės pažiūros į lenkus artinos prie prūsų nuomonių tuo pačiu reikalu, nes norėjo turėti ramybę iš vokiečių pusės ir nenorėjo jų erzinti. Dargi pažadėjo Prūsams ir Austrams, kad neleis sudaryti lenkų legionų[1].

Atskiri asmenys, kurie tarnautų svetimiems, išsižadėję savo krašto, buvo pageidaujami daugeliui vyriausybių, vyliojo juos pas save, ypač traukė karininkus, vadus, kartais kareivius. Pavyzdžiui, belgai pakvietė pas save lenkų buv. diktatorių ir vadą Skrzyneckį, kurį jie norėjo ruošiamame kare padaryti savo vyriausiu vadu.

Arba jen. Dembinskis, žemaitis Šemata kurį laiką tarnavo Egipte, paskui reikalaujant rusams buvo atstatyti.. Tas pats Šemata po to įstojo į belgų tarnybą[2].

Net lenkų aristokratai - politikai buvo linkę prie to, kad daugumą karių, kaipo neramų gaivalą, išsiųstų kur nors kariauti, vis tiek kur ir už ką, kad tik butų tautiškos vėliavos. Gal būti tarė, kad šitoji valstybė, del kurios interesų kariavo ir galvą padėjo, prisimins jų tėvynę.

Aristokratai, Čartoryskio vedami, paleido gandus, jog prasidėjus karui susidarys lenkų legionas su savo tautinėmis varsomis, demokratija pasibiaurėjo[3], nes jų nevyliojo tautinės varsos svetimame užgrobiamame kare.

Minėtasis jau sykį gen. Bėmas, Čartoryskio kurstomas, buvo pasisamdęs (1833. V. 29) Bragancos Petrui (Don Pedro) padėti jo kovose Portugalijoj del donnos Marijos teisių į sostą prieš žiaurųjį don Miguelį; taigi turėjo būti karo avantūra kovoje konstitutinės monarkijos su absoliutizmu. Tam tikslui Bėmas leido atsišaukimus, ragindamas stoti į tą legijoną, tarp kito ko buvo vienas atsišaukimas į Lietuvos jaunimą. Tat iššaukė tokį pasibiaurėjimą, jog vienas jaunikaitis šovė į Bėmą, bet visa tat pasibaigė gerai, nes pistoletas persilpnai buvo primuštas, kulipka pramušė striukį, atsirėmė į šonkaulį[4].

Ką tik atvykus iš Prūsų į Anglus (1832 m.) 212 kariškių, dar jiems neišlipus Portsmouthe, jau atvyko Čartoryskio agentai, siūlė plaukti į Algierę, prancūzų tyruose vargti ir kariauti su arabais. Visi atmetė tą pasiūlymą[5].

Dargi buvo pasiūlymų vylioti žmones į Egyptą. Reikėjo kaip nors atsikratyti nuo neramių, gaivių karių, o galima išnovyti juos ar suvartoti jų jėgas prancūzų naudai svetur tik patogiu, padoriu obalsiu.

Ramus darbas. O buvo nekarių, kurie norėjo vietoj kaip nors įsitaisyti, — šio to pramokti, o paskui grįžti į tėvynę.

Pavyzdžiu gali būti du žemaičių bajoru Dominikas Daubaras ir Borisevičius[6]. Borisevičius mokinasi spaustuvės darbo, kad grįžus į Žemaičius

---

[1] *Sokolnicki,* 154—5.
[2] *Gadon,* II, 293, III 90.
[3] *Limanowski,* Worcell 145—150.
[4] *Limanowski,* Hist. Dem. P. 236. *Heltman,* Emigracija Pol. 11—12.
[5] *Narkiewicz,* 33.
[6] *Galaunė* „Lietuvoj" 1924 m. VIII. 14 ir 16. Nr. Nr. 183 - 184.

spauzdinti žemaičiams knygas. Daubaras buvo kalviu, šaltkalviu. Negali laisvai mainyti vietos, turi gauti leidimą kitur kraustytis, bet ir tai į žinomas, vyriausybės leidžiamas vietas.

Turi slėptis, jog jie karininkai ar šiaip kariai, kad prancūzai neskersautų. Maino darbus. Sykį atsidūrė pas peilininką, dirbą peilius, randa, kad geri bus tiems, kurie „iš svetimos procės minta". Nepatikus amatui, nori patekti į šaltųjų ginklų pabriką, prašo ministerio leidimo. O tas skiria į manufaktūrą. Rodos čia neįsitaisė. Vėliau bandė virtuvės amato, krautuvės, norįs grįžęs namo būti naudingu.

Laukė tos valandos, kuomet galėtų grįžti atgal. Ir ramieji darbininkai taip pat buvo varžomi prancūzų valdžios.

Policija vijo nenuoramas iš Paryžiaus, o paskui ir iš Prancūzijos[1].

V.

Dorinė emigrantų būklė.

Spietimasis. Emigrantai pradėjo organizuoti savo atstovybę. Iš pradžių jos viršūnėse stovėjo tie patys žmones, kurie buvo žymus kuo nors namie. Ji turėjo būti visur, apimti visus emigrantus, veikti jų vardu su vyriausybėmis.

Bet pastovaus nieko nesudarė. Ką tik atsiradęs koks naujas centro Komitetas tuoj irsta, jo vietoj atsiranda kitas ir t. t.

Emigrantų tarpe buvo perdideli skirtumai, kad galėtų išsilaikyti vienoj organizacijoj. Nauja organizacija, nauja programa nė kiek nepagerino nė medžiaginės, nė dorinės, nė politinės būklės. O kadangi naujų lėšų neturėdavo, tai iškrikdavo.

Bandė sudaryti kitą legalę atstovybę — sušaukti Varšuvos seimą; tam dalykui sušaukė tuos seimininkus, kurie buvo emigravę. Ir iš šito sumanytojai nieko gero nesulaukė. Pasirodė, kad lietuvių ir rusinų, priimtų į Varšuvos seimą, dabar emigracijoj atsirado kuo nevisi, koroniarų tikrai išrinktųjų daug pasiliko namie; svarbiausia gi: nebuvo kas klauso šitą seimą, ir jis iškriko.[2]

Emigrantai pradėjo skirstytis žiūrint savo politinių ir socialių pažiūrų.

Kaip Lietuvoj buvo seniau, taip dabar emigracijoj atsirado aštrus antagonizmas tarp lietuvių ir lenkų.

Tėvynės pasilgimas. Sunkus buvo gyvenimas svetur, menkai aprūpinti, be darbo, kartais be duonos, čiabuvių nemėgiami. Jie negali įsitaisyti naujose vietose amžinai, nes ruošėsi greitai grįžti. Jie kentė dvasios kančias, išsilgę tėvynės, kur viskas buvo kitaip. Jie del jos kentėjo, vargo; svajoja apie ją, o matyti negali. Retai ateina žinių nuo artimųjų, brangiųjų žmonių, nes nykdavo laiškai eidami per rusų ir prūsų policijos rankas, o pamaži ir giminės juos užmiršo. Tik emigrantai savųjų neužmiršo.

Ypač lietuviai atsižymėjo tuo tėvynės pasilgimu.

---

[1] *Limanowski,* Worcell 92—3.

[2] *Gadon,* II, 189.

Mirštantis nuo džiovos Juozas Zenkevičius, Ašmenos atstovas, nujausdamas besiartinant galą, prašė priminti tėvynę, papasakoti apie ją, kas jam brangu. [1]

Beveik kiekvienas rūpinos gauti tėvų žemės bent saujelę, nešiojo ją su savim, laikė ją tarp savo brangenybių.

Vienas Lietuvos emigrantas, gyvenąs Paryžiuje, gavo iš namų žemės ir sėklų. Pasėjo gėles, jos pražydo. Jisai užsidarydavo savo kambaryj penktame aukšte, išsiimdavo laiškus nuo motinos ir mylimosios, vėl juos skaitydavo, gal šimtąjį kartą, gėrėjos gėlių kvapu, kurios primindavo jam jo Vilniaus darželį, ir jam rodėsi, kad jis bent valandėlei esąs Lietuvoj. [2]

Toksai Gadonas, didėlis dvarininkas, rašinėjęs iš žemaičių istorijos, geografijos, savo testamente įdėjo ir tokį septintąjį punktą: „Trokštu nemenkiau, kad gimtinos žemės sauja paimtos iš žemaičių, iš Baltosios jūros krašto, drauge būtų mano karste. Šitą žėmė yra juodam maišely mano rašomojo stalo viršutiniam stalčiuj.

O 6 punkte sako: „Mano širdį, kuri visuomet plakė karšta meile del tėvynės ir žmonos, trokščiau kad ilsėtųsi gimtinoj žemėj" [3]...

Dora. Nežiūrint į sunkų gyvenimą, į savitarpio vaidus, emigrantai visgi nebuvo doriškai nupuolę. Maža girdėti apie nusidėjimus jų tarpe, neatsiranda jų tarpe policijos agentų, kurie išduotų savuosius. Gelbėjo juos įsitikinimas, kad jie greitai grįš į savo tėvynę, kad jie žmonijos laisvės kovotojai; savo draugijos gelbėjo juos nuo nupuolimo. [4]

Sveikata. Vargingai gyvenant, pablogėjo emigrantų sveikatos stovis, mirtingumas padidėjo sulyginus su vietos gyventojais. Atsiranda daug džiovininkų, sergančių protligėmis ir t. t. Ir pradeda mirti iki šiol sveikieji, stiprieji vyrai. [5]

Šeimos. Atsidurusieji emigracijoj kariai, buvo nevedę; mažai kas iš jų buvo palikęs tėvynėj žmoną ir vaikus. Kol dar nebuvo apsistoję vyrai vietoje, kol nepaaiškėjo politinė būklė, jie nekelia klausimo, ką darys su šeimyna, ar ji važiuos taip pat į emigraciją ir vargus vargs. Juo toliau, tuo labiau nyko viltis, kad greitai galėsią grįžti į tėvynę, tai beliko parsigabenti savo šeimas.

Pasirodė, kad lietuvių vedusių skaičius buvo sulyginamai didesnis, negu lenkų. Lietuvių dauguma — civiliai, į karą ėjo, kaipo liuosanoriai. Sukilimo pryšakyje stovėjo bajorai - dvarininkai, labiau kaimynų gerbiami, taigi daug jų ėjo į karą palikę šeimas namie, paskui turėjo jie emigruoti. Grįžti nebegali, turtai atimti, beliko persigabenti žmoną ir vaikus. O čia buvo keleriopų sunkenybių: rusų vyriausybė turėjo duoti liūdymą žmonoms ir vaikams, reikėtų prašalinti kliūtis iš prancūzų ir prūsų valdžios pusės.

Ir emigrantų komitetai turėjo padėti persigabenti šeimas. [6]

Emigracijoj atsirado dabar šviesesnių, kadaise turtingų žmonių šeimos.

Apie keletą tokių šeimų kelionę pasakoja Zabitis viename iš savo eilaraščių Jis sutiko, dar pats Tilžej būdamas, važiuojant Jacevičienę, Stanevičienę ir Rimkevičienę su vaikais. Aprašinėja, kokį įspudį darė į Tilžės

[1] *Gadon,* III. 261 - 2.
[2] *Gadon,* III, 262.
[3] *Galaunė.* Truputį archivalijos.
[4] *Gadon,* III, 263.
[5] *Gadon.* III, 262 ap.
[6] *Gadon,* III 13.

gyventojus šitie emigrantai. Matė jie caro žiaurumą, moterų prisirišimą, jų norą vargti vargus kartu su savo vyrais. O skaitlingos buvo šeimos. Stankevičienė vežėsi septynetą vaikų, Jacevičienė — šešetą, Rimkevičienė — septynetą. [1]

Švietimas suaugusiems. Emigrantų tarpe buvo gerokas skaičius tokių, kurie neseniai yra mokinęsi namie ir mokslą dar nebuvo baigę; buvo tokių, kurie rado, jog yra pramokę permažai, tad norėtų daugiau gauti žinių, kad būti naudingesniais ir sau ir kitiems.

Iš pradžių jaunimas nori įeiti į esančias prancūzų mokyklas, nori tęsti pertrauktąjį mokslą. Mokinas tenai, kur pasitaiko gera proga, kur yra tinkamoji mokykla. Ir tas mokslas negali eiti normaliai: medžiaginė būklė neužtikrinta, prisirengimas nevienodas, kalbos pakankamai nemoka ir t. t. Būdavo atsitikimų, kad pačios mokyklos sušelpdavo. Pav., Mogilnickis, Vilniaus gimnazijos mokinys, 13 metų vaikas, išėjo į sukilimą kareiviu. Drauge su kitais jisai emigravo. Pakeliui buvo apsistojęs Metze, tai šio miesto karo mokykla turėjo progos pamatyti jį, susipažinti, ir ji įsūnijo jį. [2]

Bet tai buvo išimtinas atsitikimas, šaip paprastai buvo suaugę žmones.

Tie, kurie nemokėjo prancūzų kalbos, negalėjo tęsti jų mokyklose savo mokslų. Atsiranda sumanymų ir bandymų įsteigti jas savo jėgomis lenkų kalba. Ir tikrai vienoj kitoj vietoj jos atsirasdavo, bet mokytojai ir mokslo programa buvo pripuolami, klausytojai turėjo taip pat dažnai keistis, tai tokios mokyklos iškrikdavo. Svarbiu rūpėsčiu buvo gauti lėšų norintiems mokintis.

Mokslui šelpti Draugija, Jau pačioj emigracijos pradžioj susidaro draugija einantiems mokslus suaugusiems šelpti. Ji vadinosi, „Mokslui šelpti Draugija" („Towarzystwo Pomocy Naukowej)". Kadangi jos buveinė—Paryžiaus mieste, tai kartais jis pridėdavo prie savo vardo dar ir miestą. [3] Įsteigta 1832. XII. 29. Ji iš pradžių rūpinos suaugusiais, reikalas jais užsiimti kas karts mažėjo, lėšų gi buvo nedaug, o veikiai iškilo reikalas šelpti vaikų mokyklas, nes jie buvo būtinai reikalingi mokslo.

Mokykla Nancy. Jau pačioj emigracijos pradžioj priskaitė Prancūzijoj į 100 vaikų (lietuvių ir lenkų). Reikėjo jais rūpintis, kad jie neištautėtų, tai tam dalykui turi būti sukurta savo mokykla, o ji, žinoma, tegali būti tokia, kokia buvo ką tik apleistoj tėvynėje.

Vaikai išmėtyti po įvairias vietas, reikia jie surinkti į vieną, o tat tegalima atlikti su tėvais; taigi tam visam reikia pasirūpinti lėšų, be to reikia gauti valdžios leidimas mokyklai įsteigti ir tėvams persikraustyti. [4]

Lėšas parūpinti ketino minėtoji „Mokslui Šelpti Draugija".

Pirmoji pradedamoji mokykla vaikams atsirado Nancy 1833 m., kur savaime buvo daugiau susirinkę keletas vaikingų emigrantų šeimų. Jau 1834 m. pradėjo rūpintis kitos įsteigimu Orleans'e.

Šitą leidimą ir reikalingą pašalpą perkraustyti šeimoms apsiėmė išgauti iš valdžios Čartoryskis. Su tuom sutiko vid. reik. min. A. Thiers, sutiko

[1] *Eilavimas*, 16.
[2] *Gadon* III.
[3] *Gadon*. II—12. *Gadon* Z życia p. 34.
[4] *Gadon*, III, 45—46.

vietos policija. Kalba ėjo apie 12 šeimų perkraustymą, užlaikymą mokytojo. Darydamas išimtį, A. Thiers sutiko sušelpti juos kelionei. [1] Surinko tuo tarpu 7 šeimas su 15 vaikų.

Nuo rudens 1833 m. iki 1834. XI. 1 mokinos Nancy 18 vaikų.

„Draugija Mokslui Šelpti“ tam dalykui išleido 1515 fr.

Steigimas kitos mokyklos Orleans'e reikalavo iš jos lėšų, vienam šeimų perkraustymui ji davė 675 fr.

Draugijos lėšos ėjo menkyn, naujų gi su vargu teįeidavo. Pav. 1835--36 m. jos kasoje teliko apie 2000 fr., reikia išlaikyti iš to dvi mokykli Nancy ir Orleans'e, [2] delto reikėjo Orleans'o mokyklą uždaryti ir bene buvo uždaryta, nes 1837 m. Draugijos apyskaitoj ji nebeminima, taigi išliko viena mokykla Nancy.

Nancy susispietė keletas žemaičių bajorų šeimų. Buvo tenai Gadonas, Stanevičius ir kiti. Jų vaikams buvo įtaisyta mokykla.

Į tą mokyklą vedėju buvo pakviestas žemaitis Zabitis, su kuriuo žemaičių bajorai buvo turėję reikalų dar namie; jisai buvo drauge ir kapelionu. [5]

Zabitis mokykloj išbuvo keletą metų. Bent buvo 1836 ir 1837 m.

Zabičiui mirus garbės vedėjas (dozorca) buvo maršalas Gadonas, Žemaičių sukilimo vadas.

Mokytojų buvo keletas, jie mainėsi, nes mokytojai patys turėjo uždarbauti, tai kartais jiems tekdavo išvažiuoti į kitą miestą, vargu mokytojavimas galėjo būti nuolatinis jų darbas.

Mokomieji darbai buvo įvairus, pareidavo nuo naujai atėjusiojo mokytojo. Pav. vasarą 1836 m. vaikai darė ekskursiją už miesto, tenai mokytojas artil. leit. Gryffelis mokino matavimo.

1836–37 m. tikruoju vedėju buvo mokytojas ir gydytojas Dziekoński. Jisai 1837. XII prašė jį atleisti, o mokytoju paskirti kun. Maliszewskį, kuris bus drauge ir kapelionu, nes nuo Zabičio laikų mokykla kapeliono neturėjo. Jisai pradėjo tikrai eiti tas pareigas nuo 1838. I. 15. Visą laiką nuo pradžios mokytojavo Morawski, o dabar 1838 m. pradedamąjį skyrių su mažais vaikais paėmė vesti Ignacas Rimkevičius. Išėjo iš mokyklos Kojewski, Dziekoński.

Mokykloj darbas ėjo, nors sąlygos mokintis buvo sunkios. Metų pabaigoj darydavo kvotimus. Šiaip pastebėdavo, jog vaikai darė pakankamą pažangą, bet puolė į akį gabumais Ona Stanevičiutė, kuri puikiai pabaigė šią mokyklą. Ji buvo parašusi darbą apie geros motinos-lenkės priedermes, tai jai be liūdymo apie mokyklos baigimą dar įteikė ametisto kryžių. [5]

Spauda. Jau emigracijos pradžioj iš prancūzų visuomenės ateiviai pajuto nepasitenkinimų, išgirdo visokių priekaištų ir kaltinimų. Prieš tą, kas pasirodydavo spaudoj, reikėjo ir spaudoj atsakyti, pataisyti ar pasiteisinti. Bet nebuvo tokio laikraščio, kuris gintų emigrantus, tekdavo kreiptis į vieną ar kitą, kad priimtų šią ar kitą žinutę. Tai 1832 m. ėmė galvoti apie savo spaudos organą, bet, žinoma, jo įsitaisyti negalėjo, tai susidėjo su esančiu laikraščiu, „Temps“, kuris ketino ginti emigrantų reikalus, ginti

1 „*Kronika*“, t. I. 1834 m. p. 312–13, Thiers'o raštas 1834. VIII. 4.
2 *ten pat,* V. 1836 m. p. 233.
3 *ten pat,* III. 1835 m. p. 68—72.
4 *Gadon,* III, 46.
5 *Kronika* 1838 m. VII t. p. 37—39.

politines jų aspiracijas. Bet greitai „Temps“ atvėso, gal būti per maža iš to jam buvo naudos, kad greitu laiku dargi perėjo į priešingą pusę. [1]

Tai reikėjo naudotis ar pripuolama laikraščių pagelba, ar patiems leisti skyrium savo raštus, paaiškinimus.

VI.

Planai ir bandymai nepriklausomybei įgyti kitiems ir sau.

1. Kelių ieškojimas.

Žlugimo priežastys. Prasidėjus blogai revoliucijos kločiai, jau vietoj kilo klausimas, kas čia kaltas. Liaudies šalininkai kaltino savo vadus, kurie, kaipo surišti su aristokratais, aną užmiršę, į ją nepaisę; todel jie sakė, kad jeigu nesiseka revoliucijos kare, tai vadai esą kalti.

Jie taip galvojo.

Sukilimą pradėjo liaudis, bet ji neturėjo jokio politinio išsilavinimo, todel ji išsirinko ar priėmė į vadus žmones jai priešingus, revoliucijai svetimus, kurių vienintėlis rūpestis buvo grįžti į senąją visuomenės tvarką. Tie vadai bijojo liaudies revoliucingumo, netikėjo į tautą, rūpinos bajorų reikalais, tas buvo dedama jų veikimo pamatan. Jie galėjo, bet bijojo iki galui sujudinti liaudį, paimti visas jos jėgas, suteikdami valstiečiams žemės ir laisvės, jie velijo derėtis su caru, nebandydami, besiderėdami su juo, liaudies sąjudį pavartoti kaipo stiprų argumentą, bet anaiptol velijo jo visai nepaliesti. Liaudis tarė, jog ją veda į kovą prieš rusus dėl jos laisvės, o vadai darė ką kitą. Jų patriotizmas pasingas, susilaikąs. Ir revoliucija pasibaigė katastrofa. Reikėjo padėti ginklai prieš rusus, nors buvo geroka savo armijos ir ginklų.

Tą pačią baimės politiką prieš liaudį varė ir Lietuvoj ir Lenkijoj. Iš pradžių žlugo Lietuvos sukilimas, paskui atėjo eilė lenkams. Lietuvių ir atėjusiųjų lenkų dalis perėjo Prūsų sieną, kita nuėjo į Varšuvą ir ten žlugo su lenkais[2].

Vadai gi, svarstydami žlugimo priežastį, kame kitame ieškojo kalties, tik ne savyje, jie rado ir kitų rimtų priežasčių nepasisekimui išaiškinti.

Nauji keliai. Dabar, tapę išeiviais, niekur nemėgiami, visi, kas sugebėjo galvot, turėjo išaiškinti sau ir kitiems, kodėl jie čia, kodėl nepavyko sukilimas, ir kas reikia daryti ateityje, klaidoms išvengti, kokiais keliais galima įgyti nepriklausomybę ir grįžti į savo tėvynę, kad dabar tos klaidos nepasikartotų. Reikia surasti geresni keliai laisvei įgyti, senieji naikinti[3].

Tie rinktinieji keliai, tie vaistai tėvynei gelbėti buvo įvairūs, jie parėjo nuo tų žmonių ar jų tarpo padėties ir jų išsilavinimo, nusivokimo.

Iš pradžių užsienyj jie buvo didvyriai, kankiniai, demokratijos garbinami, dabar gi jie emigrantai, pavargėliai, valdžios dabojami, liaudies nemėgiami, kartais slepią savo praeitį, kad žmogumi likti. Jie gauna pašalpą. Ar amžinai taip bus? Jie grįš tėvynėn, tik dabar kiek pavargs, jie išvaduos ją, radę tikrą kelią. Kiti ėjo daug toliau: jiems permaža savo tėvynės, jie ateityj gelbėsią visą Europą, jeigu nevisą žmoniją, jie surasią raktą į dangaus karalystę žemėje, jie vieni jau jį turį ir parodysią kitiems.

---

[1] *Gadon,* I, 170—1.
[2] *Feldmann* I, 120. *Szpotański,* Lud Polski, 5.
[3] *Feldmann* I, 122.

Gyveno tomis illiuzijomis, jog jie vaduoja kitus. Ištikrųjų vakarų Europos, prancūzų ir anglų, mintys atsispindėjo jų dvasioje, tik nusidažė jų varsomis ir atrodė lyg tai butų naujai atrastieji keliai.

Kaikurias visgi mintijimo formas atsinešė su savim.

Revoliucijos laiku buvo du dideliu krypsniu, ir emigravus jie liko, paaiškėjo. Kairieji matė ponuose pražuvimo kaltininkus, anie demokratuose, raudonikiuose. Žinoma, pasidalinimas užsienyje įvyko neiškarto, perėjimai asmenų iš vieno būrio į kitą buvo galimi ir dažnai atsitikdavo.

Iš pradžių emigrantai turėjo vieną bendrą visiems organizaciją, bet ji tegyvavo trumpą laiką, mainosi sąstatas, keičiasi, irsta, atsiranda nauja viena. Vėliau tos bendrosios, vieningos organizacijos dažniausiai buvo aristrokratų rankose. Jie pasitikėjo diplomatija ir bijojo liaudies judėjimo, ir norėjo visus laikyti tame krypsnyje. Opozicija negalėjo ištrivoti bendrojoj organizacijoj, apsidairius turėjo padaryti savąją, kuriai pirmtakūnu buvo tėvynėje esamosios grupės.

Šitų grupių ir grupelių buvo daug. Vienos iš jų įeidavo į panašias artimas tarptautines revoliucines draugijas, būdamos lygia šių dalimi, labiau ar mažiau surišta, persiėmę jų formą, kitos buvo grynos emigrantų draugijos, kurios apimdavo tik emigrantus, palaikydavo ryšius su tėvyne, o su sau svetimais, čiabuviais, tik palaikė santykius, ištikus reikalui. Pirmųjų tarpe reikės paminėti masonų (mūrininkų), karbonarų (anglininkų), „Jaunoji Europa“, antrųjų tarpe stipriausios buvo trys didelės grupės: aristokratų, demokratų, socialistų.

Buvo dar tokių, kurie kuo mažiau žiūrėjo savo tėvynės, virto internacionalais, dirbdami žmonijai toj vietoj, kur metė likimas, kur gali dirbti, bet ir tai kaikurie padarė tat vėliau, išnykus vilčiai įgyti nepriklausomybę, tuomet ėmė sakyti, kad ji esant nereikalinga.

2. Svetimose srovėse.

Masonai. Lietuvoj, Lenkijoj, nemaža buvo žmonių, kurie priderėjo prie *masonų* (mūrininkų)[1], turėję tiesioginių ar netiesioginių ryšių su Prancūzija; dabar atsidurus emigracijos nesunku buvo juos atnaujinti, nemaža tuo pasinaudojo ir įstojo į vietos prancuzų ložes.

Prancūzų masonai mielai priimdavo emigrantus į savo tarpą, nes jie įrodė savo įsitikinimų stiprumą, dargi užimdavo ložėse aukštesniąsias vietas, bet šitoji brolija mažiau teviliojo emigrantus. Kaikurie, būdami šitoj brolijoj, bandė dirbti savo tėvynei gelbėti. Nerado tenai reikalingos paguodos, nerado pagelbos tėvynei grąžinti. Masonai norėjo apimti visų net kits kitam priešingų valstybių inteligentiją, dedami jungimo pamatan brolybę, asmens tobulinimą, gi tautų išvadavimo darbu daug nesirūpino. Jeigų būtų prigiję vietoj, būtų liovėsi buvę emigrantais, būtų virtę čiabuviais, būtų tik pastiprinę vietos masonus, bet savo šalei nieko nebūtų davę.

Karbonarai. Labiau traukė emigrantus *karbonarai* (charbonnerie, carbonari — anglininkai), kurie savo esmėje buvo tie patys masonai, tik aktingi, karingi, darą slaptus sąmokslus. Masonai — slapta organizacija, bet jos ložės buvo žinomos vyriausybei, jose dalyvavo nemaža žmonių iš vyriausybės ir

[1] Prie masonų neketinu čia ilgiau apsistoti; rengiuosi tat padaryti kitoj vietoj.

žymių veikėjų; gi karbonarai (anglininkai) sudarydavo visai slaptą draugiją, turėdavo kariauti su policija ir šnipais, kurie norėjo juos susekti.

Pirmiausia karbonarai atsirado *Italuose* XIX amž. pradžioj, tenai jie nusistatė, sustiprėjo ir išsiplėtė kitur. Jie atsirado prancūzų viešpatavimo laikais Italuose, jie kariavo prieš prancūzų priespaudą, kovojo del savo išsivadavimo, sustiprėjo įsitaisius austrų valdžiai.

Vienos kongresas (1815 m.) padalino Italiją į 8 valstybes. Restauracija, naikinimas prancūzų įvestos tvarkos, gražinimas senosios, reiškė politinę ir socialę reakciją.

Šituo nepatenkinti buvo keletas klodų ir grupių, ypač didžiosios armijos (Napoleono) karininkai, kurie dažnai mušdavo austrus, o dabar jų slėgiami. Ir juose atsiranda tautinis jausmas.

Del šito tautinio atgijimo ir sustiprėjo *karbonarai*.

Karbonarai — masonų šaka. Jie trumpu laiku daug sykių keitėsi. Prancūzų laikais pabėgę buvo į Italų pietus. Taigi nežinia dar, ar tai buvo respublikiniai ar rojalistai. Tik buvo nusistatę prieš prancūzus, ir juos dėlto palaikė anglai. Dabar įvykus restauracijai, buvo valdžios palaikomi ir pakenčiami, o paskui ėmė persekioti.

Jų doktrinos demokratinės ir net komunistinės, apvyniotos į krikščionybę, galėjo vylioti žmonių iš visų klodų, kurie ko nors ieškojo. Vienus traukė slaptingumas, kitus įsitikinimas į jų nepaprastą galybę, delto pas juos ieškojo užtarimo, nes vyriausybė nepatenkino jų reikalavimų.

Anglininkai apima visą girią (šalį); dalinasi į kirtimus (vendita, venta), gyvena palapinėse ir kariauna su vilkais. Karbonarų obalsiai: išvalyti girią nuo vilkų — reiškia išvaduoti tėvynę nuo tironų ir engėjų.

Karbonarai žadėjo laimės žmonijai, paėmę mintis iš krikščionybės, iš švietėjų filosofijos XVIII amž. Jie sakėsi esą tikrieji Kristaus pasekėjai, kuris kentėjo nuo tironų. Delto tai kryžius kabėjo karbonarų ložėse.

Užsimindavo kartais apie katalikų bažnyčios reformą, delto nepuolė popiežiaus, nė kunigų, nė vienuolių. Šitoj srityj nematyti nėjokių darbų.

Kas kita politikos srityje. Jautė, jog reikia vieningos didžiosios Italijos, bet dar neaišku buvo, kaip tat padaryti: ar respublikos ar monarkijos formoj, bus tai pasaulinė ar dvasinė valstybė su popiežium prišakyje. Priesaika žudyti karalius — buvo tik tuščias pasakymas, bet kartais nužudydavo kai-ką iš paprastųjų žmonelių savo teismo sprendimu.

Karbonarų organizacija išsiplatino po visą Italiją savo tikru ir kitais vardais.

Jie tai ir pagamino revoliuciją 1820 – 1821 m. Bet ji numalšinta. Viršūnėse atsidurė žmonės jai priešingi, eiliniai karbonarai dėjo savo gyvybę, o vadovybės reikalus pavėdė priešininkams. Pati liaudis, sekusi karbonarų obalsius, neparodė pastovumo, greitai užsidegdavo ir greitai vėsdavo. Ir atėjusieji austrai nesunkiai numalšino atsidavusius revoliucijai žmones.

Reakcija vėl įsivyravo. Emė ji keršyti tiems, kurie darė revoliuciją, kurie dalyvavo, kurie galėjo jai prijausti, pagaliau tiems, kurie kame nors nesutiko su esančiomis viršūnėse nuomonėmis, persekioja ne tik žmones, bet ir raštus. Taigi kentėjo liberalai, karbonarai ir t. t.

Visgi vieningos Italijos idėja eina stipryn. Karbonarai pramynė taką tautiniam judėjimui pačioje liaudyje.

Stiprėjanti Europos raštijoj romantikos srovė rado tinkamą dirvą ir Italuose.

Romantika Italuose traukė ne į reakciją, kaip kartais buvo kitur, o buvo liberalė, revoliucinė.

Prispaudimui didėjant kaikuriam laikui praėjus iš pradžių atsiliepė karštesnieji gaivalai, o paskui nerimsta ir taikieji.

1830—31 m. revoliucija aplankė ir Italiją. Geros kloties ji neturėjo. Prancūzai ir austrai gelbėjo senąją tvarką.

Anglininkai greitai atsirado ir Prancūzijoj, išplėtė ten visą organizacijos tinklą ir dalyvavo politiniuose sąmoksluose. Ypač dideli yra jų nuopelnai kovoje prieš Burbonus, kurie buvo išvyti 1830 m. Sensimonistas Bazard'as suprastino tą konspiratinę organizaciją ir davė galimybės gintis nuo šnipų sibriovimo. Dabar pradėjus siausti reakcijai, nes ne jai jie buvo padarę revoliuciją, išvijię Burbonus ir pastatę kitą dinastiją, jie vėl subruzdo, konspiracija sujudo, sukruto. Delto taip anglininkai mielai priimdavo emigrantus, nes jie yra parodę savo pasiryžimą kovoti; emigrantai labiau ėjo pas juos, negu pas masonus. Kai kurie rašytojai tuomet jau apskaitė, jog anglininkų tarpe jų buvo nemažiau 400, lietuvių ir lenkų.

Vieni įstojo į esamas prancūzų organizacijas, kiti pamatę, jog jų daug, įtaisė savo organizacijas, įkūrė savo kirtimus, turėjo viršum savo centrą, vyriausią palapinę.

Iš jų tarpo nemaža ėjo vėliau į savo tėvynę, žuvo kalėjime, nuo caro kulkų, kentė Sibiro kasyklose ir Austrų kazematuose, bet neišdavė savo draugų[1].

Prancūzų valdžia, persekiodama savuosius sąmokslininkus, kuo mažiau atsižiūrėjo į svetimus emigrantus, juos ar kalindavo ar ištremdavo.

Jaunoji Europa. Nevisus aktinguosius patenkino ir anglininkai.

Anglininkai nepatenkino ir italų. Reikia pradėti naujas kelias, surasti kas nors gyvesnio. Šitų kelių ieškojo Juozas Mazzini. Reikia pradėti nuo perkratymo senųjų kelių. Karbonarai negalėjo pasiekti savo tikslo, nes paėmė persiaurą vagą, norėjo versti karalius, bet neturėjo programoj socialių uždavinių. Tironus gali nuversti revoliucija, o tam reikia tikėjimas ir energija. Tuo turi būti *„Jaunoji Italija“*. Mazzini tiki į Italiją, jos ypatingą misiją: ji parodys kelią kitoms tautoms, o Roma dar trečią sykį ims mokinti pasaulį, dabar paskelbs naują, socialę evangeliją. Italija turi būti vieninga, respublikinė, jos sostinė—Roma, jai tegalįs vadauti ir padėti Piemonto karalius. Jis riša tat su žmonių lygybe, pavargėlių ginimu. Ir jis negalėjo apseiti be slaptos draugijos, nes viešas persekiojo, bet ir į slaptas visuomet patekdavo vyriausybės agentai. Bet vieningos Italijos idejos išrauti negalėjo, ji virto įsitikinimu, religija, o su tuo negalėjo kariauti nė auksas nė plienas.

Jaunoji Italija darė sąmokslą sukilti 1833 m.; Piemonto karalius apvylė, nestojo prišakyj, dargi išdavė dalyvius; pasekmės: tardymas, kankynės, 12 žmonių pakarta.

Bando dar sykį. Susirinko apie 700 emigrantų Šveicarijoj, iš ten ketino pulti Savoją. Vadu buvo generolas Ramorino. Čionai buvo visų tautų emigrantų, buvo lietuvių, lenkų. Išvaikyta po kelių susidurimų. Romarino apvylė, gal pardavė[2].

---

[1] *Limanowski*, Worcell 82—96., *Schuster*, m. v.

[2] *Lewak* 84—102.

Mazzini emigravo į Šveicariją, paskui į Angliją[1].

Kaip jau minėta, iš anglininkų tarpo išėjo *„Jaunosios Italijos"* draugija, kurią įkūrė Mazzini po 1831 m. Jos tikslai buvo įgyti Italijos nepriklausomybę ir vienybę revoliucijos keliu. Pirmasis priešas — austrai. Jau už dvejeto metų ta draugija išsiplatino po visą pusiausalį. Austrų policija per savo šnipus sužinojo apie tikslus ir norus, ir austrų valdžia prispyrė Sardinijos vyriausybę sukimšti į kalėjimus draugijos narius ir teisti. 1834 m. visgi draugija sumanė pulti į Savoją ir paskelbti Italiją laisva, vieninga respublika. Bet nepavyko. Nemaž lenkų ir lietuvių emigrantų dalyvavo tame žygyje[2].

Prieš anglininkų vadybą ištiko vidaus revoliucija, ypač nepatenkinti buvo italai dėl blogos kloties Savojos žygio 1834 m. Vyriausioji Palapinė, kurios būstinė buvo Paryžiuje, susidedanti daugumoj iš prancūzų, rūpinos prancūzų reikalais, nepaisė į kitas tautas, nesuprato visai jų tautinių judėjimų, taigi neatitiko savo uždaviniams.

Italuose sukilo prieš karbonarus minėtasis Mazzini. Jisai — italų patriotas, idealistas, pastatęs tikslu suvienyti Italiją, įkurti vieningą italų respubliką, bandė remtis anglininkais, bet kloties neturėjo, nepasiekė ko laukė, atvėso prie jų, kuria savo, jau 1832 m. išleidžia „Jaunosios Italijos" Manifestą, suvienytos italų respublikos programą.

Vaduojamos idejos — etinės, humanitarės, ne socialės, ne klasinės, tautos nepriklausomybė[3].

Nepavykus Savojos žygiui, italai pasislėpė Šveicarijoj, išėjo iš anglininkų ir 1834 m. bal. 15 d. Berno miške įkūrė, susitarę su vokiečiais ir lenkais „Jaunąją Europą", į kurią įėjo tuom tarpu Jaunoji Italija, Jaun. Vokietija ir Jaun. Lenkija, vėliau prisidėjo Jaunoji Šveicarija ir Jaun. Prancūzija ir Ispanija 1855 m.[4], skyrium visai „Jaunoji Airija" bene 1848 m.

Atsirado katra sau, gal būti nuo kits kito paimdama vardą.

Reikėjo jas sujungti. Jaučiama buvo, kad reikia jas vienyti, nes pačios vienos nėra stiprios, reakcija internacionalė, tai ir kova prieš ją turi būti internacionalė.

Padarė tai kaip jau minėta Mazzini 1834 m. sukurdamas „Jaunąją Europą" Šveicarijoj. Programą irgi jis išdirbo.
Obalsis — „laisvė, lygybė ir žmoniškumas".

Mazzini skelbė revoliuciją ir sukilimą, prispaustųjų tautų sąjungą, bet pabrėžia ir savo skirtumą nuo kitų panašių obalsių. „Piliečius turi paremti ne jakobinų žmogaus teisės, bet prievolės, atsidavimo ir pasiryžimo idejos priimti kančias už tėvynę; laisvę turi įkūnyti ne individine demokratija 1789 m., bet socialis šaukimas (kariuomenė), kuri visas žmogaus jėgas atkreiptų tautai tarnauti, šitam ateities karaliui". „Mes tikime į šventą tautų sąjungą, mes tikime į tautų laisvę ir lygybę, mes tikime į tautybę — šita tautų sąžinę; mes tikime į šventąją tėvynę. Tikėjimas ir darbas. Mums pridera ateitis"[5].

[1] *Schuster* II 209—223. *Bolton King*. Italijos suvienijimas. — *Sidorenko*. Italijos anglininkai.
[2] *Schuster* II, 219.
[3] *Feldmann*. I 151—6, 120.
[4] *Lewak* 114—123, 138—140.
[5] *Schuster* I, 265.

3. Politinės srovės emigrantų tarpe.

A. Aristokratai ir monarkistai.

Pirmiausiai susiorganizavo ir geriausioj padėtyj emigracijoj buvo aristokratai. Turtingi, turį pažinčių, pažįstą kalbas. Skaitlingi nebuvo, emigrantų daugumoj turėjo geros kloties kraštutiniai demokratijos obalsiai. Aristokratų tarpe nebuvo didelės vienybės, kildavo vaidų del to, kas vadovaus dabar ir ateityj.

Žymiausias buvo vienas aristokratų būrys, kuris spietės apie kunigaikštį Adomą Čartoryskį, tai jo šulas ir ramstis.

Čartoryskis — buvęs rusų caro ministeris, sukilimo laiku jam atiteko varyti diplomatiją, tai jis ją ir varė savaip, jis tarė, kad tik svetimų valstybių užtarimai tegali išgelbėti, dėlto kliudė sukilimui.

Sukilimui žlugus, varė užsienyje tą patį darbą toliau. Tik dabar prisidėjo naujas dalykas — įvykinti tą, ko nepadarė sukilimo laiku. Išvarius rusų carą, reikėjo, monarkistų nuomone, išrinkti karalių. O juo turėjo būti Čartoryskis, taip bent siūlyjo seime 1831 m. jo agentas ir šalininkas Sienkevičius. Dabar tat padaryta emigracijoje Paryžiuje. Čartoryskis jo šalininkų išrinktas karalium „de facto", ir ėmė vadintis Adomu I.

Dabar užsienyj reikėjo istoriškai pamatuoti to žingsnio reikalingumas. Čartoryskio šalininkai šitaip galvojo. Lenkija žuvo del to, kad joj nebuvo stiprios valdžios; prasidėjęs valstybės irimas nuo to laiko, kai išmirus Jagėloms ėmė rinkti karalius. Ypač Lenkijai reikia monarkijos. Esant monarkijai, būtų stipri valdžia, stiprus autoritėtas, neįėga išnyktų. Stipresnė monarkija buvo pasiūlyta 1791 m. geg. 3 d. konstitucijoj. Ir sukilimo laiku 1831 m. ji būtų buvus geresnė, negu diktatūra. Karalius būtų geriau tat pravedęs. Kas dėl karaliaus asmens, tai geriausias, tinkamiausias, vienintėlis — Čartoryskis. Monarkija turi turėti bažnyčios pagelbą, delto ir karalius turi ją remti. Bet visą tat tegalima įkūnyti įėga, dykai nieks neduos, todel yra reikalingas sukilimas, be jo negali būti lenkų atgijimo, dabar svetimais remtis neteks, tenka remtis savim.

Čartoryskis dirbo ir toliau diplomatijos srityje. Ir čia, nežiūrint į naują karaliaus de facto titulą, daug geros kloties neturėjo. Daug darbo įdėjo pas prancūzus ir anglus, bet vaisiai menki: jį pripažino neoficialiu lenkų atstovu, juo anie naudojos, jeigu kas reikėjo padaryti ir nuveikti prieš rusus. Čartoryskiai gamino visur rusams priešų. Tarp kito ko daug darbo buvo įdėta Turkijoj. Turkai — rusų priešai, jie visą laiką laukė, kad rusų caras, varydamas imperialistinę politiką, puls juos. Delto lenkų sukilimas prieš rusus butų labai naudingas turkams.

Berods lenkai nelabai tikėjo, kad turkai išsilaikytų prieš rusų puolimą, bet tarė, kad kol eis rusų-turkų karas, anglai bei prancūzai ir austrai bus prispirti vakaruose padaryti užvarą nuo rusų, o juo bus laisvoji Lenkija.

Turkai laukė rusų puolimo, dėl to jie neabejojo nė valandėlės, tai turėjo gintis, turėjo ruoštis prie karo.

Čartoryskiai tarė, jog karui prasidėjus, bus galima sudaryti sukilimą caro valdose.

Tokie planai, kurie silpnina rusus, turkams buvo parankūs.

Bet Čartoryskiai, remdamiesi turkų pagelba Lenkijai atgauti, pakenkė jai kitur. Balkanų ir austrų slavai, turkų ir austrų spaudžiami, turėjo matyti rusų care savo išgelbėtoją, eiti prieš turkus ir jų prietelius lenkus.

Taigi egoistinė lenkų aristokratijos politika, rūpinimasis tik savim, savo tauta, užmiršus kitus prispaustuosius, dėjimasis su jų žiauriausiais prispaudėjais, pasėjo visuose slavuose lenkų nepasitikėjimą ir dargi neapykantą. Lenkai greitai turėjo progos įsitikinti, kaip į juos žiūri kiti slavai.

Iškilus panslavizmo idėjai, visų slavų vienybės minčiai, lenkai visgi sumanė ir jąja pasinaudoti. Bet sudaryti panslavizmo organizaciją su lenkais pryšakyje lenkams nepavyko, įsigalėjo jų priešas — rusai. Perdideli rusų pinigai, didėlė caro jėga — jis galįs apginti nuo austrų ir turkų; delto lenkai negalėjo vylioti slavų. Pragaištinga aristokratų diplomatija atstumė visus slavus nuo lenkų[1].

B. Demokratai.

Nedaug ką tebuvo žinoję emigrantai iš namų apie tat, kas dėjos vakarų Europoj; mažai težinojo apie tas sociales ir politines kovas, kurioi ten vykdavo, apie ką ten spauda rašydavo. Savo kovoj su aristokratais vars todavo argumentus, Europoj jau gerokai primirštus. Atvykę nenoromis į Europą, apie viską galėjo kalbėti laisviau, semti klausimus iki dugnui, nes čia valdžia mažai tepaisė į emigrantų ginčus dėl tolimos ir svetimos žemės reikalų. Iš pradžių pirmieji demokratų žingsniai atsiduoda žiląja senove. Priešams pergalėti kala ginklus, imdami medžiagą tai iš Rousseau, tai iš Evangelijos. Pavyzdžiui, politikos ir visuomenės demokratiją išveda iš Kristaus, remdamiesi jo žodžiais: nebus tarp jūsų nė pirmo nė paskutinio, taigi bajorai negali turėti jokių teisių ir pretenzijų į valstiečius.

Dabar atsidūrę Europoj galėjo gauti naujų argumentų prieš aristokratus. Naujų demokratų programa — politinė ir socialė. „Lai bajorai, rašo vienas iš tų naujų demokratų, nužengia nuo savo išsvajotos aukštybės, nusižemina iki liaudies, susimaišo su jąja, lai pražūna skirtingumas tarp prispaustųjų ir prispaudėjų, o taip susidariusi visuomenė, vienalypė savo sudėtyj, sugebės gyventi amžinai“...[2]

„Bloga tai tautai, šaukia kitas (Lelewelis), ką kįla svetimųjų padedama, tokia tauta niekuomet nebus laisva, ji visuomet pasiliks kitiems prigulinti, tarnaujanti, priklausanti. Ir pritirimas parodė, kad laukimas diplomatinės pagelbos nustelgė kiekvieną krustelėjimą. Ir kuris monarkas tikrai padės kokiai tautai?... Ne nuo diplomatijos, ne nuo kabinėtų pagelbos pareina būsimas Lenkijos likimas, bet nuo sukilimo ir tautų išvadavimo“. Čionai, Europoj, galėjo pastebėti ir nelemtą svetimų vyriausybių vaidmenį. Ir išvadą daro: negalima jomis ir pasitikėti.

Svetimos vyriausybės darydavo baisiau: kartais dirba provokacijos darbą, kartais tyčia greitina sukilimą, norėdamos vienur atsikratyti nuo svetimų nepatogių revoliucininkų, kitur numalšinti pas save vos pradedančius bruzdėti[3].

Kiti eina dar toliau, pav. M. Mochnacki sako: „Taigi pabandysim, pasimokinę iš baisaus datyrimo, niekuo nepasitikėti: nė tautomis, nė vyriausybėmis. Tautomis delto, kad jų lėti ir daliniai revoliucijos kelyj judėsiai palieka Lenkijos tironams perdaug laiko novyti iki šaknų visą mūsų tautą; vyriausybėmis delto, kad kiekvieną sykį, kuomet jos karą tarp savęs kariauna,

[1] *Feldmann* I 181—215.
[2] *Feldmann* I 134—8.
[3] *Feldmann* I 139—141.

greitai gali sutikti ir sutinka mūsų gyvybės interesą pašvęsti kitiems savo reikalams, kaip tat tiek sykių esame prityrę. — Atėjo laikas, reikia padaryti galas toms svajonėms"...

Pasvarščius demokratijos politikos reikalus spaudoj, susirinkimuose, ėjo prie darbų, kuria draugiją demokratijai ginti ir plėsti.

„Demokratinę Dragija" įkūrė 5 žmonės 1832 m. kovo 17 d. Paryžiuje. Jos išleistasis manifestas — liko iki 1836 m. oficialė demokratijos programa. Ji padarė didėlės įtakos emigrantų tarpe ir tėvynėje.

Programiniai pradai buvo šie.

Lenkija tegali atsigauti, ir ją tepalaikys Europa tik tuomet, jeigu ji virs kitokia, laikysis visur galiojančių demokratijos reikalavimų — asmens laisvės ir lygybės, taigi jeigu panaikys privilegijas, baudžiavas. Demokratai turi dėtis į vieną ir skleisti tuos pradus, bet negali dėtis su kitais, savo priešininkais, kurie veikia prisidengę tautine vienybe ir rūpinas ištikrųjų savo klasės privilegijomis. Tik tuomet liaudis teprisidės prie sukilimo, o be jos sukilimas negalimas, nes ji skaitlingiausia, o be to ir Europa galės padėti, žinoma ne karalių ir ponų Europa, bet revoliucinė ir demokratinė.

Iš pradžių daug ginčų buvo pačios draugijos tarpe, delto tuomet nerodė didelio aktingumo ir neatliko didelių darbų. Vieni tarė, jog atgauti savo tėvynės nepriklausomybę tebus galima, kai įvyks visuotinoji revoliucija, kiti gi sakė, jog to nėra ko laukti, užteksią remtis savo jėgomis. Bloga demokratinių sąjudžių klotis Prancūzijoj 1832 ir 1834 m., bruzdėjimo apmirimas visoj Europoj, lenkė galvoti, jog pirmąjį kelią reikia mesti, teisingesnis kitas, jog tegalima remtis savo jėgomis, nors aktingieji iki tol emigrantai dalyvavo visuose revoliuciniuose Europos sąjudžiuose.

Taip pat ir socialiam klausime, valstiečių reikalu, nevienodas buvo nusistatymas. Visi sutiko, jog baudžiavas reikia naikinti, dauguma sutiko pripažinti valstiečiams žemes, kurias jie valdė, tik ėjo karšti ginčai, ar jie gauna už dyką, ar už atlyginimą. Bet buvo ir tokių, kurie norėjo būti nuosakus demokratai, tai jie ėjo toliau: palikus žemę dvarininkams, jie vistiek bus galingi, politinės ir socialės lygybės nebus, todėl sakė, kad reikia visiškai panaikinti žemės nuosavybę[1].

Valstybės valdyme, jie visi buvo už visišką, pilną, nuosakią demokratiją. „Viskas liaudžiai, sako manifestas, štai bendriausias demokratijos pradas, kuris apima kartu ir tikslą ir formą. Viskas liaudžiai, visiems yra tikslu, viskas per liaudį, per visus yra forma" [2].

Draugija, įtikėjus į liaudį, remdamiesi tik liaudimi, turėjo liautis tikėjus į bajorus.

„Tikrieji bajorai, tie patys, kurie kadaise sudarydavo didelę viešpataujančiojo klodo masę, nėra, kaip tat atsitiko su aristokratais, nustoję tautinių jausmų. Jų gilumoj glūdi nesiliaunantis noras numesti svetimą jungą; kilniausiųjų jų sūnų krauju aptaškytas kiekvienas tautos sukilimas; ir šiandien nepriklausomybės vardan pakels didžiausias aukas, jeigu tik nepriklausomybė paliktų juos senojoj politinėj ar bent socialej padėtyj. Delto jų masė, besilaikanti privilegijų minties, turi būti priešinga visuomenės (socialei) revoliucijai, o tuo pačiu vienintelėms priemonėms nepriklausomybei įgyti.

---

[1] *Jodko-Narkiewicz*, 8—12.

[2] *Heltman*, Emigracja 60.

„Jų viduje seniai nebėra gaivalų, reikalingų svetimam jungui sutrupinti. Skaičium jie persilpni; medžiaginiai turtai nedideli; senovėj buvo lobingi, bet dėlei visuomenės nelaimių, netvarkos ir išdikaus gyvenimo dauguma jų dabar virto pavargėliais; tik dar proto apšvietimas tikrai duoda jiems pirmąją vietą ir stiprybę mūsų visuomenėj. Taigi nebeturėdami turtų, jie negali patys vieni numesti svetimo jungo... Bajorų luomas, žlugus tėvynei, nepriklausomybei, politiškai yra žuvęs. Blogų pastangų klotis, kurioms iki šiol vadavo, nelaimės, kurias atnešė, o ir naujos pažiūros, kurios vis labiau pakasa pačią privilegijų esmę, atėmė jiems ir visą dorinę jėgą, privedė juos prie visiško dorinio iširimo.

„Tačiau, kaip kiekvienoj besivystančioj visuomenėj, visuomet atsiranda kito gyvenimo diegai, taip juos išdirbo ir mūsų senoji bajorų visuomenė. Visa, kas yra joj kilnaus, aukšto, sugebančio pasišvęsti, apleidžia senosios visuomenės eiles, mindžioja jos prietarus, suplėšo pergamentus, o užsidegus prisiima naują mintį, žadančią naują gyvenimą. Tame judėjime be abejo pirmąją vietą užima jaunomenė, atgaivintą dieviškų paskutinių norų dvelkimu, dar neužvėsta šaltu egoizmo apskaitymu. Taigi šitoj naujoj kartoj vystosi didelės dorinės ir protinės jėgos, kurios bent prirengiamuose darbuose, kuomet mūsų mintis persikelia į liaudį, gali atlikti didelį vaidmenį...

„Taigi ir privilegijuotam luome, kuris savo prigimtyje yra antidemokratinis, yra dar jėgų, kurios gali atnešti tikros pagelbos liaudies jėgoms“ [1].

Taigi Demokratinė Draugija buvo priešinga bajorų demokratijai, vidutiniems dvarininkams, kurie pradėjo burtis ir vienytis į atskirą „Susivienijimo“ draugiją. Šiems rūpėjo savo valdžia, o liaudis tik įrankis jų tikslams pasiekti, gi anie norėjo remtis liaudim, jos reikalams veikti ir išdirbti joj atitinkamą socialę sąmonę.

Savo idejoms praplėsti reikalinga buvo agitacija žodžiu ir raštu, tėvynėje ir užsienyje, taip pat reikia mases suvienyti, reikia joms įkvėpti naujos dvasios, naujų norų, o paskui su jomis eiti prie kovų dėl nepriklausomybės; įgijus nepriklausomybę reikės pakeisti šalyje senąją bajoriškąją visuomenę.

Sukilimo organizacijos darbai pavesta buvo Draugijos valdybai (centralizacijai), gi agitacija, išplatinimas idėjų — visai Draugijai. Čia rašoma, platinama raštai, vedamos diskusijos žodžiu ir raštu. Iš jų minia įgija susipratimo, pasidaro gerais propagandistais.

Su kraštu palaikoma ryšiai, siunčiant slaptus agentus — emisarus. Jie ruošia sukilimą [2].

Be to, dar kiti ruošėsi prie karo meno, mokinosi karo dalykų. Taigi draugija davinėjo einantiems ar dirbantiems tėvynei — politinę mintį ir karo žinovų.

Lėšų turėjo nedaug — vis sudėtieji emigrantų skatikai, o jų būti daug negalėjo; turtingoji aristokratija nedavė nieko. Vėliau šį-tą duodavo ir prancūzų demokratai.

Bandoma buvo daryti sukilimus po Rusais, kitur tik ruošiama jie. Nemaža jų žuvo Rusuose, dalys Austruose. Tie aktingieji, Demokratijos Draugijos siunčiamieji, dažnai, be to, prigulėjo dar prie slaptos draugijos anglininkų (karbonarų).

---

[1] *Heltman*, Demokracja 129—131. Emigracja Polska 60—62.

[2] *Heltmann*, Emigr. P. 63—65, 72.

C. Tautiniai-tikybiniai krypsniai.

Emigrantų būtis sunki, kartais be vilties, ji padarė tinkamiausią dirvą religinei propogandai. Tačiau reikia kaip nors surišti tikybą su tėvyne. Bet bažnyčios galva Grigas XVI pasmerkė sukilimą. Ir delto vieni, kur prisirišimas prie bažnyčios buvo didelis, vis tiek užmerkdavo į tat akis, kiti bandė aplenkti katalikų bažnyčią, kurdami savas krikščionybės sistemas ar priimdami atrastasias.

Panslavizmas pas lenkus katalikus taip pat įgijo kitos išvaizdos, jis virto katalikybės, berods savotiškos, platintoju.

Panslavizmo idėja gera, tarė jie, atmesti jos negalima, turi būti kova prieš germanus, būtinai reikia įeiti į tą judėjimą. Tik sunkenybes darė rusų įsivyravimas panslavistų tarpe. Greitai lenkų mokslininkai prašalino tas kliutis: jie išaiškino, kad rusai nėra slavai, tarė, jog lenkai gali galvoti apie savo rolę, jie turi vadovauti slavams, lenkai — tai mesija-tauta, turinti Dievo skirtąjį savotišką pašaukimą. Atsiranda lenkų katalikiškas mesianizmas.

Slavų tarpe šitos idejos geros kloties neturėjo, delto teko savęs žiūrėti. Ilgainiui mesianizmas veda nuo aktingumo prie pasingumo: reikia pačiam būti tobulam, kelti auką, pasiduoti Dievo valiai ir kantriai laukti, ką Jisai duos iš savo malonės.

Dar toliau nuėjo prisikilėlių ordinas (zmartwychwstańcy), atsiradęs vėliau (1837 m.) kun. Kaisevičiaus ir Semenenkos pradėtas. Jie šitaip galvojo.

Visam pamatas—Bažnyčia. Tėvynės vietą sieloje užima Bažnyčia; ne taip, kad tėvynė nuo to nukentėtų, ar kad ji iš sielos būtų vejama, bet kad tėvynė įeina į Bažnyčią, Bažnyčia apima tėvynę ir glaudžia prie širdies... Bažnyčia yra pirmas, be Bažnyčios nėra tėvynės.

Čionai lenkams pavesta kita misija, sukatalikinti slavus. Jau beliko katalikybė, ne tautybė. Bet lenkai ir šitoj formoj neturėjo kloties slavų tarpe.

Dabar Kaisevičius patraukė atgal prie Bažnyčios tuos visus, kuriuos buvo atstūmęs Grigas XVI su savo bulle 1832 m., kurioj pasmerkė sukilimą[1].

Emigrantų tarpe buvo ir tokių kurie negalėjo dovanoti popiežiui Grigui šitos jo pasmerkimo kaltės. Tai ieškojo kitos, geresnės tikybos, kurioj galėtų visus savo reikalavimus patenkinti.

D. Socialistai.

Utopinis socializmas. Europoj pradėjo platintis socializmo ir komunizmo idėjos, kūriamos tam tikros draugijos. Buvo įvairių srovių ir krypsnių šitame anų laikų socializme. Vieni remias jausmu, religija, romantika, mistika. St-Simonas, Leroux kuria savo socializmo sistemą, vadina ją naująja krikščionybe, atrasdami, kad senoji esant netikra. Toksai Lamennais, apie kurį kalbėsim vėliau, įėjęs į liaudies sielą, priėjo prie to, jog išėjo iš esamosios bažnyčios, tardamas, kad ji palaikant prispaudėjus[2].

Vieni išeina iš jausmo, ne iš interesų; viską nori paimti iš sielos, iš širdies gilumos.

---

[1] *Feldmann*, I 213—214.
[2] *Feldmann*, I, 129.

Kiti prieina prie socializmo reikalavimų kitais keliais, patirinėję visuomenės vystymosi eigą, matydami jo būtinumą, neįsileisdami į mistiką, remdamies racionalizmu, materializmu; prieina prie to pat proto galvojimais.

Poetai, dailininkai mato beateinant naują tvarką, jau girdi tratant senąją. įžengiant naująją. Pav., Heine, sensimonistų idėjas skelbusis, „Audejus“ rašęs ir t. t.

Vieni tirinėja, svajoja ir laukia geresnės tvarkos ateinant, kiti, žmonės praktingesni, jau vykina jį, kuria pavyzdingas komunas, nori įrodyti, kad visa tat esą galima.

Saint-Simono idėjos turi kloties tarp emigrantų, rasime juos dalyvaujant prancūzų sensimonistų organizacijose, draugijose, rasime juos jas beplatinant.

Kiti norėtų varu įvaryti žmones į naująjį pasaulį, vaidinos jiems didžiosios revoliucijos dienos, jų piešų žudymai.

Visos šitos revoliucinės ir socialistinės idejos emigrantų tarpe rado kuo geriausią dirvą, visos jos rasdavo šalininkų del vienos ar kitos priežasties.

Emigrantai buvo blogoj medžiaginėj padėtyj, pergyveno vidujinį persilaužimą. Jie matė ir Europoj prispaudimus, matė vargus. Jie įsitikimo, kad vargo priežastis esant visuotina. Ir jie, radę išėjimą, rodo jį sau ir visam pasauliui.

Kitus traukė keršto ir neapykantos obalsiai. Kartais vyliojo juos tokie praeityj, pavyzdžiai. Pav. toks Krępowicki savo viešoj kalboj Lietuvos sukilimo metinėj pasakė, kad Pauliukas, Gonta ir Nalivaika kazokų vadai, atsižymejusi bajorų skerdynėmis Ukrainoj, arba net Chmelnickis, — tai didvyriai, naujieji Spartakai[1].

Arba rodos ramus, norįs paleisti knygų žemaičiams, Daubaras viename laiškė panašiai prasitaria, mokindamasis kalti plieną, jis sako: „gers bus peilis arba brytva kada norint ant poniukų, katrie nemok dirbti, tinginiai ir iš svetimos procios mint, tai yra nukausiu ale parodysiu, kaip procevoti“ [2].

Vis tai buvo visur išblaškytieji asmenys, nesudarą plačios, stiprios grupės bent Prancuzijoj.

Bet atsiranda gana stiprus jų lizdas Anglijoj. Iš ten jie varė agitaciją po visą emigraciją.

Prancūzijoj daugumoj apsistojo karininkai, aukštieji valdininkai, bajorai. Anglijoj gi atsirado ir tikrų proletarų. Jie atvyko čionai per Prūsų sieną šitokiais keliais.

Iš pradžių Prūsų valdžia be kliūčių leisdavo visiems keliauti toliau į vakarus, į Saksus, į Prancūzus. Paskui dėlei sutarties su rusais, nes rusų carui gaila darbininkų nustoti, permainė savo elgimąsi. Prūsų valdžia, norėdama įtikti rusų carui, stengėsi, kad emigrantai grįžtų, vartojo visokių priemonių, nesidrovėjo marinimo badu, kankinimo ir prievartos, varu varymo per sieną, kur sutikdavo su kančiais kazokai. Blogiausiai buvo Graudenes stovykloj (Grudziądz). Taigi iš tų darbininkų ir valstiečių atvyko 212 iš ten sėdėjusių į Angliją 1832 m. II. 14., apsigyveno Portsmouthe, o kita dalis Jersey saloj. Tarp jų randame keletą tikrų žemaičių vardų. Jų upas blogiausias. Jie nekentė turtingųjų iš prigimimo, nekentė už nemokėjimą kovos vesti ar už išdavimą, atsiminė kančias Prūsuose jų pakeltas, o ten turtingesnių

[1] *Feldmann* I, 161.
[2] *Galaunė*, Truputis Archiv.

nebuvo. Jie buvo tinkama dirva kraštutinėms idėjoms, reikėjo tik kam atnešti. O jas davė greit atvykęs inteligentų būrelis ir toj pačioj saloj Jersey apsigyvenęs.

Gyveno jie viename būryje. Įtaisė dalyką, panašų į komuną, tai skurdo komuna, nes užsidirbdavo mažai, o gaunamoji pašelpa buvo nedidelė.

Pirmas darbas buvo pasisakyti, kas jie esą, kuo skirias nuo kitų organizacijų.

Paskui ieško šalininkų ar raštu ar per atskirus žmones.

Jie—revoliucininkai ir socialistai, nuosavybės priešai. Ir ieško vienminčių pas svetimtaučius. Pav., jie turėjo ryšių su anglų radikalais, su čartistais, kaip O'Connor ir kitais. Stengėsi pasinaudoti jų spauda savo idejoms platinti. Ješko ryšių ir su kitų šalių revoliuciniais socialistais.

Turėjo pasisakyti svarbiausiū emigrantams dalyku: kaip jie žiūri į savo tėvynės likimą, kokiu keliu gali jai dirbti, ją grąžinti ir t. t. Jie skelbia bajorų žlugimą, atsiradimą naujų žmonių, liaudies[1]. Pav., viename atsišaukime pasakyta: „Bajoriška Lenkijos tauta amžinai atsigulė kape, nes jos pačios bajorai savo ranka dabaigė ją; dabar Lenkų Liaudžiai, valstiečiams (kaimiečiams), Jums prideri išdirbti naujos tautybės sąvoką mūsų tėvynei, pažymėti naują tikslą, kuriam pasiekti turi būti įtempta visos dvidešimties milijonų liaudies pastangos. Lenkijos tautybei pamatan nedėsime nė kalbos, nė garbės, nė upių, nė geležinių (Boleslovo Narsiojo) stulpų, nes visa tat praeinanti ir žymės paviršutinės, bet vienu tarsime žodžiu, kad Lenkijos Tautybė — yra įvesti tarp visų jos gyventojų brolybė, jos pašaukimas apaštališkas įvykinimas Kristaus mokslo visų slavų tarpe ir stipras Žodžio gimimas yra amžinos teisybės prieš nekrikščioniškas Rytų klajoklių laukinius“...[2]

Ta propaganda turėjo geros kloties daugelyj emigrantų lizdų, ypač ten, kur buvo liaudis, ūkininkai ir darbininkai. Iš ten palengva prasišalindavo inteligentija, bajorai, pasiturintieji. Keletas svajotojų rado tinkamą dirvą. Kliutis — tai stoka lėšų, susipratusių žmonių. Ir jų pačių tarpe kilo vaidų, intriganai galėjo kurstyti tamsias mases.

Šitoji draugija eina prieš kitas emigrantų organizacijas, laikydama jas bajoriškomis, nenori niekame dėtis, bet nustoja ir lėšų, iš bendrojo emigrantų fondo nebegauna nieko. Jie visi buvo tikintieji žmonės, o jų nuomone bajorų organizacijos ir jų žmonės — tai „išsižadėję Kristaus ir jo bažnyčios“...

Ir jie, kaip ir daugėlis anų laikų socialistų, persisunkę tikyba. Vieni labiau, kiti mažiau. Gilus religinis jausmas sako jiems, kad esamoji tvarka esant priešinga Dievo tvarkai, Kristaus mokslui.

Savaip jie supranta Kristaus mokslą, savaip žiūri į Bažnyčią. Jie nėra katalikų bažnyčios garbintojais. Jie labiausiai ją puola. Ir tie vadai tikrai laiko save Kristaus šalininkais, o nenuduoda tamsiems sodiečiams pavylioti, visa tat išeina iš jų įsitikinimo. Jų nuomone, Romoj nėsą visai krikščionybės. „Ar Vatikano kunigai nėra šito pasaulio viešpačių tarnai, ar jie nesmilko smurto ir patamsio dievaičiams? Romos bažnytinė hierarchija pražudžius, pardavus krikščionybę, ji atsigrįžo nuo jos misijos. Kadaise ji buvo reikalinga, nes tuomet dar suprato Išganytojo tikslus, sugriovė senovės pasaulio smurtą ir atstovavo bažnyčiai, tai reiškia visuomenei..., kur ji trupino skep-

[1] *Limanowski,* Worcell, 137.
[2] *Limanowski,* Worcell, 137.

trus ir užkariavo žemes, kad davus žmonėms palaimos pagelbą. Dabar gi Kristaus žodis vėl yra gyvas liaudyje..." Taip skaitome viename jų. rašte. Randame kituose raštuose kalbant ir apie ypatingą lenkų tautos „misiją" (pašaukimą)...[1].

Vaidai kaikur suskaldė šią draugiją, atsirado nauja organizacija, pav., „Visuomenės priedermės išpažintojų Draugija".

Vaidai spiria galvoti apie vienijimąsi, apsisaugoti nuo intrygų, kuria vėl bendrą organizaciją. Bet neilgam.

Iš pradžių buvo ta kuopa tik Portsmouthe. Pavadino naują organizaciją „Lenkų Liaudis" (Lud Polski), save Graudenės kuopa (Gmina Grudziądz).

Ant Jersey salos susidarė kita komunistinė grupė, ką ir Graudenės Portsmouthe, pasivadino „Umanis" (Human). Ji atsiliepė į anos raštą (1836. II. 14.), pranešdama apie savo įsikurimą.

Pats vardas turi savotišką istoriją, kurią steigėjai paaiškina; nes kiti pasibaisėjo nuo sunkių atsiminimu: Umanyj (XVIII amž.) kazokai (aidamakai) išpiovė daugybę lenkų bajorų; tat primindami, bajorai ir įkūrė tą kuopą, tik norėdami kitą pasiekti.

„Prisiminimas mūsų tėvų klaidų, už kurias šiandien tėvynė ir mes nešame skaudžią dangaus rykštę, liepė mums pridėti pirštą prie skaudžiausios žaizdos. Umanio vaikai, bajorai, mums priderėjo pasiimti šitos baisenybių regyklos vardą, idant prieš dangų, Tėvynę ir žmones atliktume nužemintą atgailą už tėvų kaltes. Mums priderėjo priimti Umanio vardą, idant su Ukrainos gyventojais, graikų tikybos žmonėmis, sudarytume atgimimo dermę, ateities sąjungą; idant bendrame atsiminime išdildintume bendras kančias, idant už Ukrainos liaudies persekiojimą, už iššauktas baisiausias reakcijas tuo pačiu vardu numazgotume bendrą neapykantą, nuplautume kruvinus atminimus"[2].

Emigrantų socializmo šaknys. Šitas utopinis socializmas nebuvo originalus. Prancūzijoj buvo pilna jam medžiagos surinkta. Be to, jie, pabėgėliai iš tėvynės, svajoją apie grįžimą, turėjo savo reikalavimus įnešti, politinė tvarka turi būti taip pat kitokia, negu namie paliktoji. Neapykanta rusų caro buvo stipri, bendra su kitais emigrantais.

Socializmas paimtas daugiausiai iš S-Simono. Draugija „Lenkų Liaudis" neturėjo teorininkų, tegalėjo skolinti mintis, jas savotiškai atskiesti ir supopulerinti, pridėjus emigranų reikalavimus.

Be Saint-Simono rasime dar ir kitą šaltinį — Babeufo šalininko Buonarotti žodžius ir raštus. Iš jo paėmė ypatingai smurto teoriją. Tik jėga, smurtas gimdą naują tvarką[3].

Be šito socializmo, atsirado dar kitas — krikščionių, žymiausiu atstovu buvo Lamennais.

E. Lamennais.

Gyvenimas. XVIII amž. vyrauja asmens, individo pradas. Jo išvadavimas nuo politinio, socialio ir religinio despotizmo—tai visų socialių ir politinių sąjudžių tikslas. Ir griauta autoritėtai, ir kas prieš proto kritiką nesugebėjo

---

[1] *Narkiewicz,* 31—32.
[2] *Szpotański,* Lud Polski, 30.
[3] *Narkiewicz,* 48—50.

užsilaikyti, tas turėjo griūti. Praėjus baisioms revoliucijos dienoms, XIX amž. visa tat pasikeitė: anas dievaitis apvylė. Atėjo restauracijos gadynė; dabar ji griauna įsivyravusį dievaitį, ji racionalizme matė tik ardantį pradą, o jos uždavinys — sukurti pozitivų pradą, ji norėjo statyti. Prieš asmens laisvę ji pastato objektingojo, jos nuomone, pasaulio teises, ji žiūri, kad jos nenukentėtų. Protas nustoja savo suverenių teisių, jis turi užleisti vietą kuriamajai „istorijos dvasiai", taigi reikia grįžti prie Bažnyčios — šito amžių ir amžinojo kūrinio. Berods eina prie to įvairiais, netiesiais, kartais vingiuotais keliais. Vieni ima praeitį taip, kaip ji buvo, ir tuo tenkinas, kiti nori padaryti sintezį iš praeities ir dabarties, nori atnaujinti krikščionybę, daro tikybinį atnaujinimą. Saint-Simonas nori įkurti naują bažnyčią, naująją krikščionybę, kiti, kaip kunigas Chatel, agituoja už tautinę prancūzų bažnyčią, Bonaldas ir de-Maistre nori sudaryti naują ultramontanizmą, pagaliau Lamennais nori persunkti pasaulį su nauja, sudvasinta katalikyste. Kristaus mokslas vieniems buvo socialės ir politinės reakcijos obalsiu, kitiems — revoliucijos ir socializmo. Savo darbuote šioj srityj atsižymėjo Lamennais.

Hugue Felicité Robert de *Lamennais* gimė 1782 m. birž. 19 d., turtingo pirklio šeimoj Saint-Malo; buvo tai dievobaiminga katalikų šeimyna ir aplink buvo kiaurai katalikai. Jaunystėj jį atidavė į kunigų seminariją, bet tenai matematikos problėmos jį labiau viliojo, negu teologija. Išėjęs iš seminarijos, atsidūrė plačiame pasaulyje. Platus buvo gyvenimas, bet staiga įvyko persilaužimas: mylimoji mergelė jį pametė, jis ieško paguodos tikyboj, dabar iš širdies atsiduoda teologijai ir 1816 m. įšvęstas į kunigus.

Prancūzų bažnyčia užėmė savotišką padėtį santykiuose su popiežium. Joj buvo stiprios galikanizmo idėjos, jos atsirado pirm keleto amžių ir tą savitumą, nepriderėjimą nuo popiežiaus kai kuriuose dalykuose išlaikė ir po revoliucijai Napoleonui įsivyravus. Revoliucija, berods, padarė daug atmainų, bet šito savitumo nepanaikino ir Napoleonas.

Kunigai po revoliucijai neturi turtų, restauracija jų negrąžino, kunigams dabar teko tenkintis savo dorine įtaką į žmones ir tuo remti savo galybę, o tat buvo galima pasiekti, įėjus į žmones, labiau savitarpyje susispietus, pastiprinus kuniguose ir žmonėse popiežiaus autoritėtą. Reikėtų jis pakelti aukštai. Jisai turįs būti virš visų pasaulio galybių, bažnyčioj jo valdžia turi būti stamantresnė, reikia eiti prieš galikanizmą, prieš tautines bažnyčias, ypač gi reikia kariauti prieš nuomones, būk didysis bažnyčios seimas (susirinkimas) yra aukščiau popiežiaus.

Uoliausias ir karščiausias kariautojas dėl šitų idėjų buvo Lamennais, kuris tuo reikalu ir parašė savo garsiųjį „Essai sur l'indiference en matière de religion" (1817—1823 m. 4 tomai).

Jisai čionai puola religijos atšalėlius, jai indiferentus ir jos niekintojus. Aimanuodamas, persergėdamas, grasindamas jis šaukė paklydėlius prie vienatiniai išganingosios bažnyčios, kuri ir jam grąžino sielos ramumą.

Jisai nori įrodyti religijos reikalingumą, jisai naujai pamatuoja autoritėto pradą. Jo įsitikinimu šituo autoritėtu atsižymi katalikų bažnyčia. Jam aišku, kad „joj vienoj randasi visos teisybės, kurių yra žmogus reikalingas, joj vienoj tėra visiškas pažinimas priedermių, joj vienoj tikrumas, išganymas ir gyvenimas".

Iš to daroma nuosakiai išvados. Valstybė turi tarnauti tikrajai religijai, prancūzų gi politika, nesikišdama į tikybą, varant „politinę bedievystę"; pasaulinė mokykla mokinant „praktikos ateizmo", o tauta turint įsitaisyti krik-

ščioniškai. Bet jis jau demokratas, tas matyti jo rašte. Popiežius ne tik tikinčiųjų galva, bet ir pasaulio, tik dėlto, kad jis atstovauja tikintiesiems; šitame dėsnyje atsispindi Rousseau's idėjos, kad visa valdžia iš liaudies, kuri anam viską perleidus, nuo savęs nusikračius.

Lamennais baisėjas abejojimais. Jo uždaviniu buvo atgaivinti sielą, parodyti kitiems išganymo kelią.

Katalikų Europa priėmė tą veikalą gerėdamos ir stebėdamos. Sako, tai esant galinga, mokslinga knyga.

Iš tikrųjų buvo tai nusiminimo, sielvarto raštas. Skausmas, ūmumas, panieka, tie visi aistringi jausmai, su kuriais Lamennais puolė netikėjimą ir atšalimą, buvo ištikrųjų jo paties, ko jis ir kiti nežinojo, jo nenuramintųjų skausmų atvaizdas. Ta knyga veikiau sudrebino sielas, negu švietė protus. Buvo tai kova krūtine į krūtinę tarp neriboto tikėjimo ir laisvos minties. Tai ne mokslo darbas, jame buvo pratrūkę iki šiol spaudžiami, varžomi jausmai. Tai paties autoriaus dvasios istorija, tai dar tebėsančių vidaus kovų atspindis.

„Tai buvo nė politikas, nė filozofas, nė mokslininkas, buvo tik didelis poėtas, klausąs savo muzos paniūrios ir visuomet piktos“, kaip pasakė apie jį Renanas.

Jis netiki į žmogų. Žmogus pats sau paliktas nuriedės į bedugnę, atsidurs šetono karalystėje. Delto Lamennais eina prieš filosofiją, kuri sakosi išvadavus žmogaus protą, proto ir tyrinėjimo teisę pastatė virš ir aukščiau visoko. Žmogus nekuria nieko, jis tik gauna, užlaiko ir perduoda.

Tai žmogus nuosakus, atkaklus, padarys išvados iki galui.

Nevisi pritarė Lamennais išvadoms. Buvo abejotojų ir kunigų tarpe, kurie nesutiko su tokiu popiežiaus iškėlimu, proto neigimu.

Ir Lamennais, atsakydamas į tai, puola juos. O vystydamas toliau savo mintis, prieina prie nuostabių išvadų: tos pačios tikybos vardan galima daryti revoliucijos, sukilti, pavartoti smurtą, kad krikščioniškai įsitaisius. Jis metas į politikos sūkurį.

Jis kuria politinę partiją 1830 m., leidžia laikraštį „Ateitis“ (L'Avenir) (Motto: „Dievas ir laisvė“), kur puola galikanizmą, esamąją valstybę. Tikyba, jo įsitikinimu, turi būti laisva nuo valstybės, bažnyčia turi būti atskirta nuo valstybės, kad galėtų laisvai vystytis. Jo idealas „laisva bažnyčia laisvoj valstybej“.

Popiežius vykinąs tautų valią; jis suverenas iš liaudies malonės: Lamennais jungė, kaip minėta, Rousseau su katalikybe. Bažnyčia turi virsti demokratine įstaiga, popiežius turi remtis tautomis, o ne vyriausybėmis, kaip tat buvo iki šiol.

Apšviestasis prancūzų jaunimas per penkioliką metų svajojusis, anot Musset, apie sniegines Rusijos lygumas ir įkaitintus smiltynus prie piramidų, buvo romantiškai palinkęs ir instinktu vedamas ėmė laikyti jo pusę, atšokdamas brutalaus egoizmo ir rupios prozos viešpataujančios buržuazinės visuomenės. „Jaunimo tarpe, sako Tocqueville, pasireiškia pamaldumas, kuris buvo neaiškus savo tiksluose, bet labai galingas savo reikšme; daugelis tiki — visi norėtų tikėti“. Nebereikalo prasitarė sykį kunigas Talleyrand'as: „Juk nebėra nė vieno mažiau aristokratinio jausmo, negu netikėjimas“.

Lamennais kalbėjo apie meilę, bet nerodė jos kitaip manantiems, trenkė į juos be pasigailėjimo, norėdamas tuo patarnauti meilei. Ėjo griežtais,

stačiais keliais, žmonės dalino į dvi stovykli, kits kitai priešingi: ką pavadino savo priešu, tą be atodairos naikino.

Ir sukėlė jis daug priešų. Atsirado jų visuose kloduose, ir ten kur nelaukė. Vyskupai taip pat subruzdo prieš jį. Pirmą sykį geros kloties jie neturėjo, nes buvo tai protestai ne tos rūšies, kad galėtų popiežius palaikyti, nes gynė valstybės teises. Dabar atsimainė padėtis. Lamennais savo laikr. „L'Avenir" nuėjo toliau, negu pirm 10 metų: jis skelbė revoliucinius pradus ir jais labiaus rūpinos. Jis uždarė laikraštį, dar nenorėdamas konflikto su prancūzų vyskupais (spalių m. 1831 m.). Bet ėjo ieškoti teisybės ant jų aukščiau, ir su dviem savo pasekėjais (kun. Lacordaire ir grapu Montalembert) nuvyko į Romą pas popiežių teisintis, nes jį laikė didžiausiu, sau ir kitiems privalomu autoritetu. Jis tarė, jog ten supras jį, palaikys jo pusę, jis laimės ir pergalėsiąs vyskupus.

Popiežius Grigas XVI priėmė juos, bet neleido kalbėti savo reikalu. Jo bylą išrišo pats vienas, kiek vėliau: 1832 m. 13 rugp. išėjo jo enciklika „Mirari vos", kuri pasmerkė Lamennais skelbiamuosius pradus apie sąžinės ir spaudos laisvę, teipogi apie prispaustųjų tautų teisę daryti sukilimą.

Tarp kito ko ten buvo pasakytos tos mintys: iš negryno tikybinio atšalimo šaltinio kįląs kreivamokslis, būk kiekvienam reikia suteikti ir užtikrinti sąžinės laisvę; čionai pridera ir toji nelemtoji, kurios niekuomet negalima gana pasmerkti, pasibaisėtinoji knygų prekybos laisvė, teisė skelbti kiekvieną patinkamą raštą, o šitą laisvę kai kurie gina su tokiu uolumu. Bet kokia gali būti blogesne sielos mirtis, negu paklydimo laisvė, jau klausė Šv. Augustinas. Nes jeigu žmonėms atimti bent kokį pavadį, kuris gali juos sulaikyti ant teisybės kelio, tai puola į bedugnę jų prie pikto palinkusi prigimtis.

Iš pradžių Lamennais pasidavė; bet kurija pareikalavo, kad jis aiškiai išpažintų enciklikos pradus; tat pastūmė Lamennais apsistoti, jis traukias nuo savo pirma taip uoliai ginamų ir skelbtų minčių ir daro rezervą, jog popiežius yra neklystantis ne visose srityse, ir dabar atrašo 1831 m. lapkr. 5 dieną į Romą: jo sąžinė mokina jį, kad „krikščionis teprivalo klausyti dvasinės vyriausybės tik tikybos dalykuose, bet jisai yra visai laisvas mintyse, žodžiuose ir darbuose, kurie palyti *laikinuosius* (pasaulinius) dalykus"! Kurijai be abejonės to neužteko, ir jis turėjo pasirašyti be rezervų, visiškai po to, kas buvo enciklikoje, ir dar pasižadėjo toliau nieko priešingo jai neberašyti.

Sunkiai tat atsiejo jam, atkakliam bretonui; persikėlė į sau artimą La Chênaie. Pasitraukęs nuo politikos kovų, išėjęs iš plataus gyvenimo sukurio, galėjo dar sykį pergalvoti ramiai, ką pirmiau rašė karščiuodamasis. Čionai išėjo aikštėn tas, ką jau seniai buvo tik neaiškiai jautęs. Romoj būdamas ėmė kitaip galvoti apie popiežių, ėmė abejoti, o kaip kurija atsikreipė prieš jį, abėjonės sustiprėjo, jau tuomet kėlė klausimą, ar popiežiaus viešpatavimas pasaulyj suderinamas su tautų apsisprendimu, kuris yra jam aukščiausias pradas. Dabar tat virto įsitikinimu. Ir tas, kas iki šiol buvo jo akyse pilnintėliu autoritetu, dabar liovėsi tuo buvęs, kartais gali būti, o kartais ne, viskas pareina nuo apystovų ir laiko, taigi nebėra pilnu autoritėtu.

Pasitraukęs nuo viešosios kovos, Lamennais galėjo plačiau imtis tyrinėti socialį klausimą, kuris ir pirmiau jį viliojo. Saint-Simonas atkreipė visuomenės atidę į tai, savo raštais pagavo plačius jos klodus. Lamennais se-

niai buvo parengtas toms idejoms priimti, jis seniai jau buvo demokratas ir respublikinis, seniai rūpinos visuomenės klausimo rišimu. Jisai skleidžiamasias jo idejas suderino su savosiomis apie krikščionybę, kuri esant meilės religija, su tuo galima ir reikia pakelti iš skurdo liaudį, tautą. Saint-Simonas skelbė naują religiją, naują krikščionybę, Lamennais gi atrodo, jog to ir nereikia, galima prie to pat prieiti iš senosios krikščionybės. Šitą savo pažiūrą išdėstė savo knygelėj „Paroles d'un Croyant" (1834). Kurį turėjė didžiausio kloties. Knygelė — pamokslas, žodžiai karšti, ugningi, stylius iš Šventraščio nugirstas, o turinys dabartinis. Ji dailiai parašyta. Įtaka didėlė Prancūzijoj ir visoj Europoj.

Krikščioniškoji meilė (kaip Lamennais ją supranta), priedermė uždedama tikrai tikintiesiems, liaudies teisės griežtai priešingos esamai tvarkai. Ir Lamennais tapo jos priešu. Ji esant šetono padaras, viešpataujančios klasės yra ją padariusios, ir dėlto jis ją prakeikė. Bet šetono karalystė neamžina; ji praėjo, taigi turi prasidėti nauja.

Šita knygelė sukėlė triukšmą, jos pasisekimas didžiausias. Viešpataujanti klodai nirto, šita knygelė, sako, esant šetono apokalipsė. O priešų skaičius išaugo. Jąją užsiima antroji enciklika, išleistoji 1834 m. liepos 15 d. „Singulari nos", kurioj Lamennais knyga pavadinta bedievio ir akiplėšos padaru, ji nežymi savo didumu, bet neapsakomai didelė žalingumu, ir padarė tiek triukšmo, vienur džiaugsmo, kitur rūstybės.

Dabar po to, kaip parašė knygą „Tikinčiojo žodžiai", Lamennais visiškai nutraukė su bažnyčia, išėjo iš jos, liūdnai prisimena apie tat, kaip dėl jos kariavo, o dabar susikirto su jąja. Apie save tarė, jog vis tebėsąs kunigu, tik skelbiąs naujas idėjas, naują dvasią.

Varydamas agitaciją dėl savo socializmo, paremtojo savaip suprastąja krikščionybe, jis varė ir politinę kovą prieš valdžią, jisai reikalavo praplėsti rinkimų teisę. Net primena, jog geruoju jai to nepadarius, liaudis gali paimti piktuoju.

Bet buržuazija neklausė perspėjimo, ji to nepadarė, neužsileido niekame darbo žmonėm ir sulaukė perversmo 1848 m.

Ir prie šito darbo Lamennais yra daug prisidėjęs. Tačiau tą revoliucija jam nepatiko; ne apie tokį perversmą jisai svajojo, seimas jo nepatenkino, tačiau nenustojo vilties ir dar mirdamas (1851. II. 27) tikėjo, kad galų gale laimės jo dėstomoji ir ginamoji krikščionių demokratija.

Lamennais įtaka į emigrantus. Lamennais raštais rado tinkamą dirvą ir tarp Lietuvos - Lenkijos emigrantų. Būdami svetur, atplėšti nuo gimtino krašto, pradėjo kitaip galvoti, negu buvo pratę namie, nelaimės prispyrė daug dalykų peržiūrėti. Mintys – lyg katalikiškos, prie kurių namie buvo pratę, uždegančios, ko jų siela troško, jo dvasia revoliucinė, kuo ir jie buvo. Į vienus Lamennais paveikė, kiti patys savais keliais priėjo prie tų pačių klausimų ir tokio pat jų išrišimo, ką ir Lamennais, tik jis davė tinkamą formą.

Adomas Mickevičius atsidėjęs skaito jo raštus. Jis buvo jau parašęs „Piligrimų knygas"[1], jo straipsniuose, „Piligrime" atsispindi Lamennais mintys, bet ir savo daug pridėta. Vėliau jo mintys paveikė į Lamennais, kas savo keliu atsiliepė jo rašte: „Tikinčiojo Žodžiai".

---

[1] Turime vertimą, rodos nepilną, lietuvių kalbon, išspausdintą Paryžiuje 1834—35 m.

Neseniai dar Mickevičius neprileido liaudies. Jo „Vallenrode“ visur dirba ir veikia galingas asmuo, jis vienas viską daro tautai, sau nieko nereikalaudamas, ji gi—nieko. Tai Prometėjus nešąs kibirkštį, bet ir jis vienas kenčia. Vallenrodas — tai ne tylus, kuklus vienuolis, nusileidžiąs iki masei, tai tautos viešpats, duodąs laisvę per savo vargus ir kančias.

Europoj, o ypatingai Romoj, atsivertęs prie katalikų, Mickevičius turėjo pakeisti savo nuomonę. Reikia sako nusilenkti prieš autoritetą. Tikybos dalykuose — tuo yra bažnyčia, tautos reikaluose — pati tauta. Visgi Lamennais pagilino Mickevičiaus pažiūras į liaudį, į demokratiją, laisvę.

Lamennais ir Zabitis. Lamennais'ˈs knygele „Tikinčiojo Žodžiai“, ką tik išėjus, buvo išversta Al. Jelowickio į lenkų kalbą, išėjo Paryžiuje 1834 m.; jos klotis buvo didelė, greitai buvo išparduota ir tuoj išėjo antras jos leidimas.

Ji iššaukė aidą ir lietuvių tarpe. Lamennais idėjomis persiėmė ir Zabitis, taip pat buvęs kunigu, jis išvertė tą knygelę į lietuvių kalbą, tik ne stačiai, o iš lenkų vertimo; bet nebuvo išspauzdinta.[1].

Zabitis nesitenkina jo raštų vertimu, dar varo propagandą del jo idėjų, atpasakoja vieną iš jo regėjimų savo „Eiliavime“.[2].

VII.

Lietuvių ir lenkų santykiai emigracijoj.

Lietuvos jungimas prie Lenkijos, Lenkų politikai ir Lenkijoj ir emigracijoj nesiliaudami rūpinos prijungti Lietuvą prie Lenkijos. Varšuvos seimas buvo tat padaręs 1831 m., priėmė net į savo tarpą atstovų iš priepuolamai gyvenusių Varšuvoj lietuvių. Emigracijoj visgi stengėsi toliau varyti šitą nusistatymą.

Čartoryskis ir kiti, veikdami Anglijoj, stengėsi per anglų vyriausybę paveikti į rusų valdžią, kad ji, eidama Vienos traktatu, prijungtų prie Lenkijos Lietuvą ir Gudiją.

Tam reikalui Čartoryskis buvo užmezgęs ryšius su tais, kurie svėrė politikos gyvenime, bijojo, kad opozicija, ypač anglų spaudžiamieji airiai, nepadarytų iš to savo reikalo. O visgi jie ypač tuo dalyku rūpinosi. Tikrai, parlamente iškilo karšti ginčai 1833 m. Dirva buvo atitinkama: rusų-anglų interesai Europoj ir Azijoj buvo priešingi, buvo galima drąsiai kalbėti prieš rusus, reikalauti, kad jie išpildytų Vienos traktato reikalavimus. Norint prispirti rusus, kad juos išpildytų, reikėjo eiti prie karo, o to anglų vyriausybė nenorėjo, ir opozicijos reikalavimas buvo atmestas[3].

Lietuvių skirimasis nuo lenkų. Pirmosios organizacijos buvo bendros visiems emigrantams. Jų centruose iš pradžių vyrauja žmonės senais vardais, žinomais iš namų. Paskui pradeda žiūreti naujų žmonių, įsikiša apačios, įvairios stovyklos pareiškia savo reikalavimus. Prasidėjus rodytis skir-

---

[1] Daug metų praslinkus, 1879 m. išvertė ją kitas kunigas, Vl. Dembskis, 1863 m. revoliucijos dalyvis, emigrantas, taippat pradėjęs vėsti prie katalikų bažnyčios.

Jo vertime Lamennais's knygelė buvo išspauzdinta vardu. „Kningos Teisibiu“; išėjo iš spaudos Dresdene pas Kraszewskį 1880 m. (nors pažymėta spaudimo vieta Paryžiuje)

[2] *Eiliavimas*, Nr. 10.

[3] *Gadon*, I, 214; II, 293—296.

tumui tarp lietuvių ir lenkų, pradeda reikalauti, kad į centrinius emigracijos komitetus rinktų 1—2 lietuviu.[1] Reikalauja šito įvairios stovyklos. . Pav. 1832 m. susirinkus įvairių stovyklų delegatams Besançone jie reikalauja, kad Komitete butų „Lietuvos ir Žemaičių atstovai".[2]

Nebuvo galima suskilti visai, prancūzų vyriausybė laikė juos už vienos tautos žmones, taigi reikėjo kaip nors sugyventi.

Visgi nepatinka senasis Komiteto vardas, reikalauja kad butų vadinamas: „Lenkų ir užgrobtųjų žemių Komitetas".[3]

Kaikam iš lenkų nepatiko, priedas nepraėjo, liko vienų „Lenkų" vardas, išbraukė „užgrobtųjų žemių". Tuomet lietuviai neįejo į jį.

Taipogi lietuvių-lenkų skirtumai pasireikšdavo politinėse organizacijose. Atrodo, lyg lietuviai radikalesni, dažniau lietuvius ten užtinkame. Lenkai ar lietuviai stengdavos, kad jų žmonės praeitų į valdybas. Demokratų Draugijoj vadauja Paryžiaus sekcija. Kartais apie ją lenkai nusiskusdavo, kad tenai vyrauja „lietuvių partija".[4]

Stovyklose leidžiant kokį nors klausimą į balsus, pav. norint išmesti ką nors, randame tokių žinių, jog lietuviai nesutinka ar nepatenkinti.[5] Taigi jaučiasi jie esą kas kitas, o nelenkai. Jie veikia išvien, solidariai prieš lenkus.

Jeigu skriausdavo lietuvius, tai visuomet iš lietuvių tarpo prasidėdavo protestai.[6]

Stovyklose. Skirimasis nuo lenkų buvo žymus visose stovyklose, ypač buvo matyti ten, kur lietuvių buvo didesnis skaičius, kur buvo žmonių su didesniu išsilavinimu, savygarba, tautine sąmone.

Besançono stovykloj buvo didėlis lietuvių skaičius, jų tarpe daug Vilniaus akademikų. Be jų užtinkame ir lietuvių karininkų iš Užnemunės.[7] Taigi gerokas inteligentų skaičius, atsižymįs judrumu. Jie tenai sudarydavo atskira būrį, rinkdavos skyrium. 1832 m. kovo mėn. jų buvo į 120 žmonių. Įsteigė savo draugiją, pavadino „Towarzystwo Zjednoczenia Braterskiego".

Apie tą laiką tenai buvo svarstomas sumanymas, ar nepersikelti visiems lietuviams į Ameriką.

Švęsdami Lietuvos sukilimo metinę kovo 25 d., lietuviai darė tat skyrium nuo lenkų, darė savarankiškai, nepranešę apie tat bendrai stovyklos tarybai.[8]

Iš šitos stovyklos lietuviai 1832. VIII pasiuntė Adomui Mickevičiui į Paryžių aukso žiedą ir lyrą su adresu, dėkodami jam, jog atvyko prie emigrantų „paauksinti širdis su vilties žvaigžde išsiilgusiems tevynės ir giminių".[9]

Šitoji Besançono lietuvių draugija neilgai tegyvavo, kaip ir dauguma emigrantų draugijų; tam buvo ir kitų priežasčių, pačią stovyklą išsklaidė, daugumą perkėlė į Chateauroux.

---

[1] *Gadon*, II, 106.
[2] *Gadon*, II, 112.
[3] *Gadon*, II, 117—118.
[4] *Gadon*, III, 59.
[5] *Gadon*, III, 61.
[6] *Gadon*, III, 171
[7] *Gadon* III, 178
[8] *Gadon*, III, 170.
[9] *Gadon*, III, 159.

Kiekvienoj stovykloj, kur tik daugiau susirinkdavo lietuvių, tuoj ištikdavo kivirčių su lenkais, kurie stengėsi kaipo mobilizuotieji kariškiai parodyti savo aukštumą ant liuosanorių, berangių lietuvių.

Ir reikia pradėti lietuviams dėtis į savo atskiras organizacijas.

Išsiųstieji iš Prūsų į Prancūziją civiliai išlipo Bordeaux, persikelė į Bourges. 1832 m. baigiantis susirinko jų tenai į 1310[1], bet dėl stokos inteligentijos nematyti šitų kovų tarp lietuvių ir lenkų.

Ir iš Bourges perkėlė civilius į Indre's Departamentą. Vidurkiu buvo minėtasis Chateauroux. Juos tvarkė vidaus ministerija, tvarka buvo menkesnė, žmonių sąstatas įvairus. O 1833. VIII išblaškė dar labiau: išskirstė juos visus po 5 Departamentus. Tai kalbėti apie kokį bendrą veikimą neteko.[2] Provincijoj neteko sukurti pastovios lietuvių draugijos, jos narius blaškė iš vietos į vietą. Geresnė klotis buvo Paryžiuje.

Lietuvos draugija. Emigrantai pradėjo burtis. Juos vienijo gimimo vieta, praeitis, dabartis, svetimumas Prancūzuose ir kitose šalyse, ir bendrai veikdami galėjo rūpintis ateitim, juk neketino ten pasilikti ir išnykti.

O tautybės žvilgsniu emigrantai, buvo lietuviai ir lenkai. Prancūzų vyriausybė, visuomenė neskirdavo šito, užtinkame juos sumaišytus vienoj vietoje.

O tuo tarpu lietuviai turėjo pabrėžti visame savo skirtingumą nuo lenkų. Jie savytarpyj dėjos skyriun, kur tik būdavo daugiau. Viena priežastis, tai skirtingumo su anais pajautimas, o artimumo su savaisiais, iš Lietuvos atneštas; lietuviai emigracijoj dar labiau pajuto tą skirtingumą. Lenkai, kariškiai iš darbo, reguliarės kariuomenės kariai, mobilizuotieji išaukšto žiūrėjo į laisvanorius, civilius lietuvius, kurie daugiau aukojo, rodė daugiau pasišventimo. Jeigu buvo kame laimėjimai, tai lenkai save aukštindavo, lietuvius nustumdavo į užpakalį. Taigi lietuviams reikėjo apginti savo vardą ir garbę, reikėjo parodyti savo patriotizmą, savo prisirišimą prie Lietuvos. Buvo dar ir materialių priežasčių, kurios turėjo sujungti lietuvius į vieną prieš lenkus. Lietuvių dauguma, kaipo civiliai, išpradžių negaudavo pašalpos iš prancūzų valdžios, dargi lenkai darė tam kliutis, tai reikėjo spiestis į vieną, kad aprūpinus savanorius duona.

Paryžiuje 1831 m. gruodžio 10 d. įkurta „Lietuvos Draugija". Įkurė ją žymus Lietuvos revoliucijos dalyviai patys pasiturintieji, kaip Cez. ir Vlad. Plateriai, Przeciszewski, Kołyska, Petkevičius ir k.

Vienas iš Draugijos narių nurodo tokias jos įsteigimo priežastis: „Matydami, kaip varšaviečiai tik savo darbus giria, tik savo pasišventimus vertina, apie Lietuvą ir Valuinių beveik nenori ir girdėti, sumanėme įsteigti Lietuvių Draugiją, kuri turės suteikti žinias apie įvykius, buvusius pas mus. Reikia parodyti, ką darė tie, kurie iškėlė laisvės vėliavą, neremiami reguliarės kariuomenės"[3].

Draugijai pradėjus veikti teko susidurti su lenkų nepasitenkinimu. Jie matė tame lietuvių separatizmą. Draugijai iš vienos pusės teko pulti lenkus dėl lietuvių persekiojimų, iš kitos pusės teisintis, jog nėra separatistais.[4]

Panašiai ir atitinkamai nuotaikai ir reikalui, nustatinėjo ir nusakinėjo Draugijos tikslus oficialiai jos raštai.

---

[1] *Gadon* III, 192
[2] *Gadon* III, 202—210.
[3] Taip rašė Kopczyński (*Gadon* III 37—38.).
[4] *Gadon* III 38—39.

„Draugijos uždaviniu buvo, kaip sako jos statutas pačioje pradžioje, pirmiausia rinkti medžiagą, reikalingą Lietuvos sukilimui aprašyti; be to supažindinti ir kelti lietuvių tautybę, skelbti spaudoj raštus, kurie aprašo Lietuvos papročius, jos civilizacijos laipsnį, tautinį būdą, dorinę gyventojų esmę, istorinius paminklus, ir kitus dalykus. Antra: daboti, kad raštai, išeinanti apie Lietuvą neužtrauktų broliams, esantiems Lietuvoje, rusų valdžios persekiojimų".

Lietuva šventė savo sukilimo metinę, dieną nustatė kovo 25 d.; pirmą sykį tat atliko 1832. III. 25.

Be savo lietuvių pakviesta vienas kitas koroniarų ir keletas prancūzų veikėjų— Lafayette'ą ir Jullien'ą.

Šventė savo metinę lietuviai ir sekančiais metais.

Tas pat buvo daroma ir tose stovyklose, kur lietuvių buvo daugiau, pav. Besançone.

O lenkams švenčiant savo metines 1832. XI. 29 Lietuvių Draugijos var du įteikė medalį Lafayette'ui.[1]

Lenkams nepatiko šitos draugijos įkūrimas. Jie matė tame pilną lietuvių atsiskirimą.

Gal būti dėl to įvyko atmainų Draugijos darbuotėje.

Iš pradžių ji vadinos *„Towarzystwo Litewskie"*. Uždaviniai kuklūs, bet rimti — surinkti medžiagą revoliucijos istorijai, kas ir buvo padaryta.

Ilgainiui įstoja nariai iš rusinų žemių, taigi 1832 m. III. 5. įgija naują vardą „Lietuvos ir rusinų žemių". Dauguma narių, ne visi, Vilniaus universiteto ir Kremenčiaus licejaus mokiniai.

Tas naujasis vardas taip pat nepatiko, ypač lenkams, sako separatizmu atsiduodąs, norėtų, kad ji būtų „Lenkų Draugija". Bet nepraėjo tas sumanymas.

Vėliau tasai skirtingumas bene bus kiek atšipęs, nes atsišaukime, išleistame 1832 m. rugp. 23 d. kitoniškiau nustato savo tikslus, dargi vardas kiek kitoniškesnis, apima be lietuvių ir rusinus.

„Lietuvos ir rusinų žemių Draugija turi savo tikslu rūpintis nelaimingųjų klajūnų likimu, palengvinti mūsų jaunimui būtiną mokslą ir amatą, išaiškinti paskutinio sukilimo darbus; įtikinti Europą dėl tautos teisės į nepriklausomybę; prisiminti visokiais keliais apie Lenkijos laisvę, čielybę ir nepriklausomybę; duoti tikrą supratimą apie mūsų krašto būdą; prisiruošti prie naudojimosi visokiomis atmainomis, kurios galėtų įvykti politikos pasaulyje, o ypatingai sujungti visas mūsų pastangas su jūsų".

Ir tikrai vėliau (24. IX) po to šitą statutą pakeitė ir vyriausiu draugijos tikslu pažymėta mokslo darbuotė naudingiausia ir tinkamiausia.

Ir draugijos darbuotė ėjo toj kryptyj. Padalinta dviem skyriais, vieną — istorijos literatūros — vedė A. Mickevičius. Šitas skyrius išsiuntinėjo raginimą parašyti savo atsiminimus. Ten skaitome:

„Lietuvos ir rusinų žemių Draugija, ką tik įsikurus pirmomis dienomis sumanė surinkti atsiminimus, palytinčius tautos karą Lietuvoj ir rusinų žemėse. Mūsų kariautojai geriausiai sunaudos poilsio valandas, prisimindami, tvarkydami ir užlaikydami pasaulio atmintyje darbus, kuriuos arba patys įvykino, arba jų akyse kiti padarė. Iš tokių tiktai apsakinėjimų tegali pasidaryti tiksli, pilna teisybės ir gyvenimo tautinio sukilimo istorija. Dargi sve-

---

[1] *Wasilewski* Śladami, p. 95, *Gadon* II 161., *Wł. Mickiewicz* II 228—230.

timšaliams tokia istorija bus įdomi ir labai pamokinanti. Mūsų šalis yra beveik nežinoma; joj vedamo karo aprašymas turi visų naujovės gražybių, ką gi sakyti, jei tas karas eina apie Europos laisvę? Be to svarbų pamokinimą gaus svetimi skaitytojai iš musų pavyzdžių, nes įsitikins, kiek daug galybės glūdi tautoje, kaip ją išvystyti, kokią kryptį reikia jai duoti. Ištikus Europoj karui, privalome patiekti būsimiems sukilimams mūsų pritirimo vaisius"...

Ir tikrai pradėjo rinkti atsiminimus, kiti pradėjo rašyti. Lietuvos sukilimo atsiminimų bus kuodaugiausia, daugiau negu Lenkijos.

Draugija dabar, padidėjus narių skaičiui, prisidėjus naujiems, virto grynai politine, moksliniai tikslai eina užpakalį, jie stovi antroj vietoj.

Iš pradžių Draugija buvo nepolitinė, tuo tarpu politikos reikalus turėjo vesti bendras su lenkais komitetas. Šitas dabar negalėjo lietuvių patenkinti. Ir Lietuvių Draugijoj 1832. XI. 12 vienam iš narių prašant (K. Zaleskiui) buvo sušauktas nepaprastas jos susirinkimas, kuris svarstė jo iškeltąjį klausimą, būtent, kad prie Draugijos įkurtų politinę sekciją, kuri susižinos su lietuviais stovyklose.

Šitas pasiūlymas geros kloties neturėjo, didelė dauguma jį atmetė.[1]

Ginčai ir vaidai, kurie siautė emigrantų tarpe, buvo ir Lietuvių-Rusinų Draugijoj.

Minėtinas yra atsitikimas su Kręporwieckiu. Jisai per lenkų sukilimo metinę rudenį 1832 m., esant svečiams prancūzams, pasakė prancūziškai aną jau minėtą kalbą, kurioj kaltina vidutiniuosius dvarininkus klasiniu egoizmu, valstiečių spaudimu, dėl kurių nepavykęs sukilimas.

Kręporwieckis — raudonasis demokratas, karščiausias, kietas aristokratų ir bajorų priešas, pasakė svetimtaučiams prancūziškai, ką jis mano apie tai, kas sukilimą pražūdė, kad tai anų darbas. Bajorai, aristokratai įnirto, negali dovanoti, persekioja jį, kur tik papuola, baigėsi tuo, kad prancūzų valdžia už jo revoliucinę agitaciją ištrėmė iš Prancūzijos[2]. Dvarininkai teisinos, būk jiems ypač skaudu buvę, kad tat pasakyta prancūzams suprantama jiems kalba, nes Prancūzai išgirdę galį atimti savo užuojautą. Iš tikro gi už tat, kad juos bajorus kaltino. Tuo klausimu susirūpino ir „Lietuvių bei Rusinų Draugija", ką daryti su juomi. Atsirado įvairių nuomonių; vieni sakė — laukti pilno teksto, tada žinosim ką daryti, kiti — ginti jį tik tiek, kiek lyti Lietuvą ir Rusinus, treti — tylėti, nes gali būti daug teisybės pasakyta, ir t. t.

Pažymėtina kitas įvykis Lietuvos Draugijoj, kuris sujudino ją. Minėtas generolas Bėmas padarė sutartį su Bragancos kunigaikščiu, žadėdamas sunaudoti Lietuvos jaunimą portugalų monarchistų kovoms savytarpyje ir tam reikalui buvo išleidęs atsišaukimą į Lietuvos jaunimą 1833 m. birž. 24 d.[3].

Juo toliau, tuo labiau ištinka vaidų emigrantų tarpe. Atsiranda frakcijos, partijos, partijėlės, vieni dalyvauja jose, kiti bėga iš ten[1]. Irsta ir šita draugija.

Draugija iro. Atsitolinus nuo pirmykščio tikslo, įsikišus į emigrantų politiką, turėjo žlugti. Liko tik daug surinktos medžiagos apie sukilimą, kurią pradėjo leisti kiti žmones, Wrotnowski, o tik vėliau Bronikowski ir t. t.

---

1 *Gadon* III, 39.
2 *Szpotański*, Lud Polski. p. 42—43.
3 *Limanowski*, Worcell 74—5.

Priešingumų ir ginčų tarp lenkų ir lietuvių buvo, bet prie pilno atsiskirimo emigracijoj dar neprėjo: dar nebuvo išdirbta lietuvių rašto kalba, dar inteligentus gamindavo bajorai arba ir valstiečiai, bet lenkų tarpe ištirpstantieji, demokratinės idėjos dar nesiekė liaudies, kuri nešė baudžiavų jungą, tai emigrantai nebūtų turėję stiprios atramos Lietuvoje. O to skirtingumo nepripažino nė rusų, nė prancūzų valdžia, del to rašiusieji žemaitiškai ir lietuviai lenkų kalbos buvo bendrose draugijose su lenkais, o juk jos tegalėjo išgelbėti nuo bado, nors nuolatos tekdavo tenai parodyti skirtingumą.

Lietuvių Karo Komitetas. Prancūzų vyriausybė duodavo pašalpą, žiūrėdama karinės rangos. Kadangi lietuvių dauguma buvo liuosanoriai, berangiai, tai jie jautėsi nuskriaustais, sulyginus su lenkais. Stovyklose tvarką palaikė karininkai — lenkai, kurie rodė šitiems civiliams paniekinimo.

Pirmiausiai ėmė reikšti nepasitenkinimo studentai (akademikai), jie ėmė ieškoti išėjimo, kaip atsiginus nuo lenkų. Ypač balsą kėlė Avignono ir Besançono stovyklos.

Delto tai iš tos Lietuvos Draugijos tarpo atsirado Lietuvos karo komitetas. Jį sudarė atskirų pavietų sukilimų vadai;[1] Komitetas pripažindavo atsižymėjusiems kare karininkų laipsnius, ir tuo galėjo sulyginti lietuvius su lenkų karininkais, išrūpinti didesnę algą ir t. t.

Pasirodo, kad tam priešinosi lenkų karininkai, jie agitavo, kad Lenkų Komitetas, o per jį ir prancūzų valdžia nepripažintų galiojančiais liudymus, kuriuos buvo išdavęs Lietuvos Karo Komitetas.[2]

Perėjus į civilį valdymą, pašalpa buvo duodama ir civiliams, žiūrint buvusios jų tarnybos, apšvietimo ir užsiėmimo.

Lietuvių raštai. Emigracijoj ne vienas lietuvis, ilgėdamosis gimtinės, prisiminė lietuvių kalbą, kuriąja mažas būdamas kalbėjo, ji atrodė gražesnė, negu vėliau pramoktoji, išdailintoji lenkų kalba. O iš kitos pusės lenka (koroniarai), kurie nesykį skriausdavo lietuvius, kartais nenoromis sėjo neapykantą prie lenkų kalbos, o prisirišimą prie savosios.

Vieni išreikšdavo savo jausmus, dar lenkų kalba, gal lietuvių nemokėjo arba mokėjo menkai, kiti ėmė rašyti tik lietuviškai, ypač tuo atsižymėjo žemaičiai.

Jie jautė, kad rašto kalba dar neapdailinta, tai reikia ją padaryti tinkama visokio turinio raštams, reikia parodyti lenkams, kad lietuviai turi savo kalbą, kuri yra tokia pat gera ir graži, kaip ir jų giriamoji lenkų, ji esant turtinga, joje viską galima išreikšti. Emigracijoj rengiama raštai lietuvių kalba, kai kas spausdinama, kartais net laiškuose vartojama, nors prie rašymo laiškų lietuviškai kuo vėliau pereidavo, o labai dažnai prisimindavo gražias lietuvių liaudies dainas ir jas susėję dainuodavo.

Buvo išversta ir išleista Paryžiuje kai-kas iš Mickevičiaus „Pakeleivingų knygų“, Zabitis rašo savo ir verčia svetimus raštus į lietuvių kalbą.

[1] Lenkų Bibl. Paryžiuje užsiliko Lietuvių Komiteto ištraukos iš protokolų 1832 m.

[2] Pavyždžiu gali būti šis liudymas: Komitet Wojskowy Litewski, oceniając zasługi wojskowe w potrzebie ojczyzny poniesione, zebrany w komplecie, przyznaje obywatelowi Michałowi Wołłowiczowi stopień kapitana kawaleryi. Dnia 1 maja 1832 w Paryżu.

Pasirašė: Prezes: Antoni Przeciszewski, dowódzca kawaleryi upitskiej. Podpułkownik W. Matuszewicz, Naczelnik powiatu Szawelskiego, Franc. Szemioth, Józef Zienkowicz, dowódzca desperatów. Cezary Plater, dowódzca w powstaniu. Sekretarz Komitetu: kapitan Michał Lisiecki.

(*Gadon*, III 323)

Minetasis jau Žemaičių bajoras Daubaras, kuris rašinėjo savo draugams laiškus žemaitiškai, mokinosi spaustuvės amato, grįžęs norėjo būti naudingu žemaičiams spausdindamas jiems raštus jų kalba.

Buvo ir daugiau tokių žemaičių kalbos garbintojų. Paminėti reikia aukštai mokytąjį Liudviką *Kobeckį* (1780—1857), apie jį sako, kad jisai būk rašęs tik žemaitiškai, dainavęs A. Mickevičiui jo namuose žemaičių dainas[1], kurias jis ir užrašinėjo.

Julius Słowackis. Tarp žymių Lietuvos Draugijos narių reikia pažymėti du garsiu poetu — Słowackį ir Mickevičių.

Atvykęs vienas iš pirmųjų į emigraciją Słowackis įstojo 1832.I.8 į Lietuvos Draugiją, buvo jis dvyliktuoju iš eilės [2]. Jis gimęs Valuiniuj (Kremenčiuj), turėjęs ten šaknų, buvo surištas su Lietuva, su Vilnium, nes jo tėvas buvo Vilniaus universiteto profesorius, jo patėvis daktaras Becu buvo ten pat, ėjo mokslus Vilniuje gimnazijoj ir universitete. Jaunystėj jį pagavo romantikų srovė, liaudies dainų pamėgimas, girdėjo ukrainos dainas, jomis buvo užsidegęs, o Vilniuje matė garsios Lietuvos istorijos vietas, vyliojo jos praeitis.

Tarp pirmųjų jo veikalų randame Mindaugą, Hugo (nebaigtą), Konradą Wallenrodą (nebaigtą) ir t. t. Pats jis aktingas nebuvo. Jo protestai, priešinimaisi — Byrono poezijos tipo, reiškėsi tik vaizduose, bet jis pats nesidėjo į sąmokslus, į kovas. 1830 m. revoliucijos pradžioj buvo Varšuvoj, parašė keletą tam atitinkamų eilėraščių tarp kitų palytinčių Lietuvą („Pieśń legionu litewskiego"). Pats jis ir čia aktingai revoliucijoj nedalyvavo. Šį-tą diplomatiloj atlikęs, emigravęs atsidūrė Paryžiuje.

1832 m. III. 25 lietuviams švenčiant revoliucijos metines, jis deklamavo savo eiles, susirinkusieji gerėjosi šituo pirmuoju lenkų poėtu. Emigrantų skaičius augo, jie turi savo kasdieninių vargų ir rūpesčių, daugumai nerūpi ir nesuprantami jo poezijos kūriniai, jo sielvartai.

Greitai atvyko kitas, kuris buvo žinomesnis, ir greitai nustelgė Słowackį, tai buvo Adomas Mickevičius. Lietuviai geriau jį sutiko. Prasidėjo varžytynės tarp tų dviejų poetų, priešingumas pasireiškė asmens, meno ir politikos klausimuose.

Mickevičius įstojo taip pat į Lietuvių Draugiją ir pradėjo joj veikti. O Słowackis kiek laiko praslinkus pasitraukė iš jos; jis atvėso ir prie lietuvių.

Viename laiške į savo motiną jisai rašo apie Varšuvos seimo atstovus susirinkusius Paryžiuje: „Nepatikėsi, kokių kvailių susirinkimas, ypač Lietuvių atstovams niekas neprilygs... ir tatai mane truputį pradeda stumti nuo Lietuvos, kurią ikišiol taip labai mylėjau" [3]. Berods tie lietuviai — tai gyvenusieji Varšuvoj Lietuvos dvarininkai.

Prasidėjo Słowackio varžymasis su Mickevičium del įtakos.

Mickevičius baigė savo poezijos darbus, Lietuvoj pradėtus, naujų pagamino, kiek Lietuva buvo davus atsiminimų, kol užteko tėvynės gaivinančių jėgų, ilgainiui įsileido į mistiką, mesianizmą, pasidarė lenkų pranašu.

---

[1] *Mickiewicz* Wł. Pamiętniki, 49. Kobeckis gyveno 1780—1857 m. apie jį smulkiau pasakoja *Brensztejn'o* ir *Otrębskio* min. darbas, p. 6—9.

[2] *Wasilewski* Sladami, 73—74.

[3] „Nie uwierzycie, jakie zebranie głupców, zwłaszcza litewskie posły są nie porównani... i to mnie trochę zaczyna zrażać do Litwy, którą dotąd bardzo kochałem". (*Słowacki*, Listy I, 115 — *Tretiak* I. 38).

Słowackis ėjo kitais keliais. Jis nepritarė tiems, kurie ėjo išvien su bažnyčia, kurie laikė lenkystę už lygų katalikystei. Ten buvo Mickevičius, Bohdanas Zaleskis ir k. Su demokratais Słowackis turėjo kaiko ir bendro, pav., neapykantą popiežiaus, pasmerkusio sukilimą, jis buvo antiklerikalas, bet jo neįdomino baudžiavos naikinimas, kuris taip rūpėjo demokratams. Jisai nemėgo tamsios, rūpios liaudies, ir čia jis buvo artimas aristokratams, Čartoryskiui [1]. Jis nepasiduodavo kitų autoritetui, jis pats norėjo būti vadu.

Kada lietuviams reikėjo pasirinkti tarp jų dviejų, jie velijo Mickevičių, ne Słowackį, o tas neturėjo ir savo valuinėnų. Bet vėliau jo genijus prisspyrė jo klausyti, patraukė į save aktingesnius.

Adomas Mickevičius. Jis buvo Lietuvoj gimęs, augęs, mokinęsis, jis jautėsi esąs lietuviu, jo gyvenimas, jo kūryba buvo surišta su Lietuva.

Būdamas studentu Vilniuje, ar mokytoju Kaune, jis skaitė raštus Lietuvos praeičiai pažinti. Jis tyrinėjo Ordino metraščius, gerai susipažino su jais; jį traukė lietuvių kovos dėl savo nepriklausomybės, tenai jis ieškojo medžiagos savo poetiškiems kuriniams. Jo poemos „Gražyna", „Konradas Wallenrodas" ir t. t. iš ten yra pasemtos.

Išaugęs Lietuvos rytuose, jis nemokėjo lietuvių kalbos, bet vėliau susidūręs su gyvąja jų kalba, ima pats įdomautis lietuvių raštais. Pavyždžiui, jis nurodo savo raštų skaitytojams į Donelaitį, kad lietuviai turi jį skaityti. Gal būti, jis jį yra skaitęs tik vertime, bet nurodo į reikalą pažinti raštus lietuvių kalba.

Jis nemėgsta Varšuvos, jos literatų, veikėjų.

Atsidūręs užsieniuose, jis liko tuo pačiu lietuviu. Lietuvos inteligentija laikė jį savo poetu. Jam atvažiavus į Paryžių lietuviai įtaisė jam pietus (1832. VIII. 4)

Besançono stovyklos lietuviai, daugiausia Vilniaus studentai, sveikino jį raštu, įteikė žiedą. [2]

Emigracijoj tėvynės prisirišimas dar padidėjo.

Lietuvos erbas — vytis brangus jam ir turi ypatingos reikšmės. Viename rašte poetą nepažįstamasis laimina jį su kryžium ir *vyties* ženklu. [3]

Vėliau pavadintoji III „Velinių" dalis išpradžių buvo savitas kurinys, turėjo „Lietuvos" vardą. Dargi apie minimą ten apokaliptinį skaičių 44 kaikurie sako, kad jis reiškiąs Lietuvą.

Prancūzijoj esant artimiausieji jo draugai — iš Lietuvos ar Ukrainos kilę, svetimi jam — koroniarai.

Jo draugai susirinkę dainuodavo su juom lietuvių, gudų, ukrainiečių dainas. [4] Adomas prisimindavo Naugardėlį, Vilnių, Kauną.

Jiems, lietuviams, jis skaitė, su jais taravojosi, rašydamas savo „Poną Tadą", Lietuvos bajorų poemą.

Lietuvos Draugijos atmosferoj kūrė jis tą veikalą, gal būti ji ir paragino Mickevičių parašyti šią poemą.

Sitą poemą jis pradeda nuo žodžių „Lietuva, tėvynė mano". Lenkai matė tame separatizmą, puolė jį už tat, piko ant jo, bet tai buvo perstiprus asmuo, jo kurinys—perdidelis įdėlis į lenkų raštiją, kad galėtų nepripažinti.

[1] *Tretiak* 256 — 8.
[2] *Wł. Mickiewicz* II, psl. 188 — 190.
[3] „Petersburg" (iš III „Velinių dalies).
[4] *J. Tretiak* Bohdan Zaleski na tułactwie I, p. 63.

Ir lietuviai spiečiasi apie jį, jis turįs apginti ir pridengti nuo lenkų puolimų. Mickevičiaus raštus verčia į lietuvių kalbą. Verčia juos Lietuvoj — pav., Jucevičius, Paryžiuje išspausdinta beveik tuo pačiu laiku, ką ir originalas, „Pakeleivingų knygos“ jeigu ne visos, tai bent jų dalys.

Sunku buvo lenkams nugalėti Mickevičių, perdidelis jis buvo asmuo, per galingas poėtas. Jisai ilgėjosi Lietuvos, ilgėjosi jos slėnių, upelių, girių, kalnelių, ilgėjosi savo žmonių. Lietuvą jam priminė jo artimieji draugai, vis iš Lietuvos, Ukrainos, tik ne Lenkijos.

Kol gyveno Lietuvos gyvenimu, turėjo iš jos sulčių, dar jis bėrė poezijos perlais, vėliau jo muza nutilo, neteko rišančių su Lietuva šaknių, nutrūko ryšiai su jos žeme

Apie Mickevičių spietėsi visi lietuviai, jis virto jų centru.

Iš Nancy siunčia savo raštus Zabitis, žemaitiškai rašytus; nori įrodyti, jog šitoji kalba graži ir turtinga, viską galima joj pasakyti.

Matyt jam pritarė ir kiti žemaičių bajorai, kurie buvo Nancy, kaip Gadonas, Stanevičius ir t. t.

Mickevičių mylėjo abiejų kalbų lietuviai, pas jį rinkdavos visos Lietuvos sūnūs, jam buvo brangi lietuvių kalba.

Mickevičius savo dvasia buvo Lietuvos poetas. Pas jį dabar pasireiškia gilus tautinis jausmas, ėmė karštai mylėti Lietuvą, jos liaudį, jų kalbą, kurios dabar nustojo.

Ar mokėjo lietuviškai? — tą klausimą vieni nori neigti, kiti teigti. Lietuviškas romantizmas, užsidegimas Lietuvos senove ragino jaunimą užsiimti ir kalba. Jeigu jaunystej ir nedaug mokėjo, tai vėliau, atsidūręs užsienyj, emigrantas pajuto reikalą susipažinti labiau[1], skaitydamas save lietuviu, turįs pažinti jų kalbą, dainas.

VIII.

K. Zabitis emigrantų kovų sukuryje.

Kiprijono Zabičio pažiūros išsidirbo esant Lietuvoj, o šis-tas teko reviduoti, peržiūrėti, atsidūrus užsienyje. Ypač daug turėjo naujo gauti opiu anais laikais socialiu klausimu, baudžiavų naikinimu, nulėmusiu sukilimo likimą, kuriuo matyt taip mažai jisai rūpinos, būdamas Veliuonos klebonu.

Būdamas užsieniuose, Lietuvai nedaug ką tegalėjo dirbti, galėjo tik gaminti raštus, juos spausdinti, jeigu bus lėšų, ir leisti savo žemaičiams. Ir tų raštų naują turinį davė jam užsieniai: jis nebe dvarininkas, o bežemis senas žmogus, trokšte trokštąs grįžti namon.

Jis gyveno tame tarpe, kur turėjo kloties revoliucinės ir socialistinės nuomonės, Adomo Mickevičiaus ir Lamennais idėjos. Tik nepagavo jo misticizmas.

Lietuvos Draugija, kaip jau aukščiau minėta, turėjo daug priešų, koroniarai (lenkai) skersavo, matydami joj norus separatizmo, atsiskilimo.

Bet lieka toksai asmuo, kaip Mickevičius. Taip lengva jo atmesti negalima. Jis ir turėtų užtarti nedorus lietuvių vardo niekintojus. Lietuviai turi savo kalbą, bet skyrium neketina kurti savo valstybę, nori turėti vieną valstybę bendrai su lenkais, tik į savo liaudį kalba ir kalbės jos kalba.

---

[1] *Mickiewicz* Wł. Pamiętniki I. p. 43—9. *Brensztejn i Otrębski.* m. v.

Zabitis nelaiko savęs dideliu eiliautoju, supranta, jog negalės pasiekti A. Mickevičių, bet rašys nemokytiems žmonėms, tat nepatiks bajorams, bet nejiems ir rašė. O reikia prieiti prie liaudies, ją ja remtis, jai išaiškinti nepriklausomybės žlugimo priežastį, o skaito lietuvių į 6 mil., į tą skaičių ima ir Rytų Prūsus.

Be to savo eilėmis Zabitis norėjo įrodyti, jog ir poetas gali lietuviškai rašyti, užtenka tai kalbai žodžių, pasakymų, tai turtinga kalba, dėl to gaila, kad tą kalbą užmiršta.

Nesitikėjo, kad išspausdins, pats lėšų neturi, gerai bus, jeigu išleis kiti, o jeigu ne, tai lai bent guli rankraštyj Lenkų Knygyne, greta kitų Europos autorių.

Prasenovę jis piešia idiliškai, kaip tat pasakojo Ovidijus ar Rousseau. Viešpatavus tuomet laimė, lygybė, visi buvę patenkinti, tik vėliau atsiradęs piktas ir viską sugadinęs. Tuomet nebuvę to pikto, kurs yra dabar, nebuvę luomų, bajorų ir ponų, visi buvę lygus. Nedorasis, nelabasis velnias, gal būti ir netiesiogine prasme, viską iškreipęs kitaip. Atsirado tuomet viešpačiai, jie leidę įstatymus kitų skriaudai. Jie dabar ėmė spausti. Žmogus uždėjo ant žmogaus pančius. Dabar atsirado ponai ir bajorai. Atsirado daugybė dykaduonių. Prie tų nenaudėlių prideri vienuoliai, ypač jam nepatinka jėzavytai, kurie pasauliui tiek daug blogo pridarę.

Jo pažiūros apie Lietuvos praeitį, jos dabartį atvaizduoja tą tarpą, kuriame jis gyveno. Nurodymai, kas reikia daryti ateičiai, panašus į jo draugų reikalavimus.

Zabitis, matyti, yra sekęs istorinę raštiją, tat atsispindi dabar jo spausdinamame „Eilavime“, bet istorikas jis nėra, nematyti jame istorinio galvojimo, tos istorinės žinios, kurias jis vartoja, tai tik iliustracija, epizodas minčiai išaiškinti.

Tarytum po to viso turėtų prieiti prie išvados, jog Lenkų Respublika ir bus virtus tąja kitus naudojančia valstybe. Bet to nerandame jo raštuose. Matyt patriotinis jausmas neleidžia jam tarti ką nors pikto apie savo valstybės praeitį ir jos viešpačius.

Zabitis vadina save lietuviu, šį-tą nupasakoja apie garbingą lietuvių praeitį, bet daugiausiai rūpi jam lenkai. Lenkus užėmė lietuviai, sukūrė vieną valstybe, patys virto lenkais, bet politine, valstybine prasme, jie ir toliau liekas toj pačioj vienoj valstybėje. Jis užsiima šitos praeities garbinimu. Įvairūs karaliai, ponai ir bajorai, be demės, be priekaišto šviečia mums iš praeities. Už tat nieko gero negali jisai pasakyti apie Maskvą, rusus, vokiečius, Prūsų karalius ir t. t.

Kadaise Lenkijos galybė buvo didžiausia nuo jūrų iki jūrų, bet nedori kaimynai viską pražudę. Šitame darbe padėję savieji ponai ir jėzavytai.

Lenkija bus, ji atsigaus, tik kitais, naujais pamatais. Ir atsigavimas eis kitais keliais. Dabar vietos ar vienos tautos sukilimas negali padaryti perversmo. Kitais keliais tat visa pasidarys. Sukils nauji gaivalai, kiti kraštai, visas pasaulis.

Kas bus talkininku toj išvadavimo kovoj? Ar gali būti karaliai? Ne. Ir praeityj jie nebuvo Lenkijos gynėjais. Jie buvo naudotojais. Negeresnis buvo ir Napoleonas. Jis — didelis, galingas žmogus. Bet jis ir prancūzai visą laiką lenkus naudoję. Kiek kaulų padėta dėl prancūzų, o tie nieko nedavę, jie „žertavoję“ (juokus darę).

Kils dabar nebe bajorai, kurie žmonėms blogo norėjo, nebebus lažų, baudžiavų. Sukilus viso pasaulio darbo žmonėms, darbininkams, išnyks prispaudimas. Tuomet nebebus reikalo atsiskirti nuo kits kito nepereinamomis sienomis, rubežiai išnyks. Dirbs kiekvienas, nebebus dykaduonių.

Tat dar nereiškia, kad tevynė pražuvo, ji išliks, virs dar stipresnė, ir bus visai kitokia.

Delto jis nėra taikos žmogus, užmiršimo, dovanojimo žmogus. Jis meldžiasi viename eilėraštyj į „Karių Dievą“, kuris turįs išvaduoti tėvynę.

Nevieną dalyką palengvino jam išrišti Lamennais, buvęs kunigas, dabar taip pat maištininkas. Jis mato jame tikrąjį Kristaus mokslo platintoją ir sekėją. Dargi rado reikalingu išversti viena jo veikalą lietuvių kalbon. O „Eilavime“ atpasakoja vieną jo regėjimą savo eilėse.

Vertė jį iš lenkų vertimo, bet jis mokėjo ir prancūziškai, nes yra kitas jo raštas verstas iš prancūzų kalbos.

Jo tėvynė — Lenkija ir Lietuva drauge. Erbas—erelis, kuriam išgarbinti yra parašytas atskiras eilėraštis.

Grįžę pergalėtojais, neketina ateiti su alyvos šakele, žada skaudžiai nubausti priešus, išdavikus (zdraicus), valdovus gi iškars.

O dabar jie, brangieji laisvės kariautojai ir būsimi pasaulio lygintojai ir išvaduotojai, užsienyje turi vargti, apleidę tėvynę, dėl kurios tiek kentėjo ir dar turi kentėti.

Tenai dažnai prisimena gimtini upeliai, savo dainos, giminės, gi artimųjų žmonių čia nėra.

Žiūrint praeities, kyla klausimas, ar reikėjo sukilti? Yra tokių, kurie, buvo priešingi, sako, reikėjo kantriai kentėti. Jis nesutinka. Sukilimas buvo reikalingas. Ir ateičiai liks tas pats kelias, tik platesnis.

Bet jis nėra toks žiaurus, kaip reikėtų spręsti iš jo raštų. Jisai aštriai kalba ant ponų ir bajorų. Bet pažiūrėję, ką jis sako apie tuos bajorus, kurie dalyvavo sukilime, jis daro juos didvyriais, garbina juos. Gal būti viešpataujančios, vyriaujančios pažiūros demokratų tarpe pagavo ir jį, tik nestipriai pagavo.

Kaip reikia taikinti teorijos pradai praktikoj, jis minkštesnis. Gal dar liko piktumas prieš tuos, kurie nedalyvavo sukilime, kurie pasiliko namie...

Nerasime jo raštuose minint nė vieno žemaičių bajoro sukilimo vado, kuris tiktų jo eilėraščių bajoro sąvokai, teorijoj, apskritai, gal dar kur kitur ne žemaičiuose galės būti daugybė išdavikų sukilėlių tarpe, bet jo gimtinėj jis nemato ar nutyli.

IX.

Zabičio raštai.

Zabitis paliko vieną spausdintą ir tris nespausdintus raštus.

Bičių knygelė. Iš spauzdintųjų Zabičio raštų teturime vieną jo vardu išleistą 1823 m., tai Bičių knygelė. Ji turi šitokį vardą:

„Surinkimas dasekimu par mokintus žmonias, senowias amžiose tikray daritu apey bytes, o par kunigo Kluko kanauniko Kruszwickojo metuose 1780 Warszuwoje lenkiszkay yszdrukawotas, yr diel lenku yszdotas. O dabar pirmo siki ant ležuwio letuwiszkay-žemaytiszko, par kunigo Cypriono Juzapo Niezabitawski kanauninko Minskojo, prabaszcziu Welonos parguldi-

tas. Yr metuose 1823 ing drukarnia diel yszspaudimo, ant kningu raszto, padotas. Wilniuje. Drukarnioj ant uliczios Sto Jono, po Nr. 431 — 1823".

Knygelėj yra dvi pratarmi. Viena — tai tos knygelės paaukojimas rusų ministeriui Rumiancevui. Tenai jisai išgiria jo aukštą mintį, šviesumą, nurodo jo padarytus nuopelnus tautoms, Rusų valdomoms, tyrinėjant jų kalbos. Juk jam esant, suomiai susilaukė savo žodyno.

Lietuvių kalba taipogi jis rūpinęsis, sudaręs komisiją, kurios pryšakyje esąs minėtas prof. Loboika. Gerėjas, kad kreipia akį į tą senąją lietuvių kalbą. Už tą būsią dėkingi jo tautiečiai ir jis džiaugiasi, kad galįs tat pareikšti jų vardu.

Prakalboj, lietuviškai rašytoj[1], jis nurodinėja, kad knygų skaitymas yra naudingas darbas, o bičių knygelė gali duoti galimybės praturtėti.

Iš atspausdintų žinome vieną. Ar užsiliko daugiau rankraščiuose, nespausdintų, nėra žinių. Tarp paimtųjų kratos laiku 1831 m. raštų neturime nė vieno knygos rankraščio; paėmė tik dienyną. Kokia kalba jis rašytas, nebuvo pažymėta. Tariu, kad lenkų: dar dirbo lietuvių rašto kalbą, dar kūrė raštą, mokykloj ėjo lenkiškai, lotyniškai, taigi spėju, kad sunkiau buvo išsireikšti, bet iš kitos pusės neteko niekur užtikti, kad ką nors būtų rašęs lenkiškai.

---

[1] Prakalba šitokia:

Skaytitojau jszmintingas.

Gal isz tawo par iłgo wałando rupinimos apey užłaykimo yr prasipłatinimo byczių, turi sawo kokius datirimus prieg anu reykalingus, diekawok aukszcziausiojam; bet nekielkias ing puykibia, idant tau ne reyktu didesnios žynios apey bytes, yr dasekimu tikru, nug mokintu žmoniu, ysz senowias gadiniu surinktu.

Diel to tada: idant asz tawo datirimus, mokintays yr uždarbesneys, o troszkawimo tawo ant prasyplatinimo yr giero užkawojymo byczių, szłowingiasniu padariczio; surinkau ysz mokintu kunigu Jomilestas Kunigo Krysztapo Kluko, ir ysz kitun daugiel, wysokias, katras tiktay diel tawys artojau brangus, yszmaniau reykalingas žinias, yr tikrus teysingus dasekimus apey bytes, yr ant prygimto wedums ležuwio parguldžiau, diel to: idant dabartiniu mano prakaytawimu, dadesnia diel tawys yszłaykimo byczių, linksmibia szyrdies yr uždarbia parodiczio.

Sakisi man skayticzio: bet neturiu łayko nug baudžiawos, arba łažo, o kitsay atsyleps, nemoku raszto. Atsakau brangus mano ukininkay, szwęto dieno po myszių, parejas ysz bažniczios, ing baudžiawo neyni, bet arba miegi, arba po kaymo wayszynis, arba strielbela pajemys po girias bałdays: atidiek tada tan wałando ant skaytimo tos kningialos, o ne užrustisi Diewo yr jo prisakimu ne paržęgsi yr daugiel diel sawys apey bytes mokslo, yr žyniu uždarbingu apturiesi.

O tasay kuris sakay: jogiej skayticzio bet nemoku raszto; padumok sau, jogiej ne wisi katrie raszto skayto, wyskan moka: asz raszto skaytau, bet arti ne moku. Jey patsay ne moki, gal tawo sunus, arba dukrela moka, tada aniems palepk idant skaytitu, bet jei yr tie ne moka, gal berniukas miełas, arba mergaicziu katra? o jey tie ne moka, paieszkok kaymino prietelaus, yr pažadiek tam kuris skaytis, spietlėlu byczių, kada tau Diewas duos ant weysłos, o isay tau su meylinga szyrde kožno dieno szwęto skaytis, o tu kłausikias yr wienkartu su tawymi, wysun apsyšėjymu apey byczias, abudu dasižinosiate, o paskuy yr tau už weyslo byczių duotu ant pragiwenos, o man už pamokimo, ne tiktay isay pats bet yr jo waykay, diekawosey.

O asz czionay Žemaycziose, tarp jusu małonus ukininkay giwendamas, koley mani diewas łaykis, džiaugsios ysz to kada skaytidamas tan mano kningialo, prasipłatiset yr didesnia ne kayp ligszioley, apturieset uždarbia ysz byczių. Kuriun, suprantu yr pažistu, jogie dideley igiti, kaypo brangio wabalelo troksztat, teyp yr asz jus miledamas, joms to ludiju, yr trokształ. Kun. C. N. K. M. P. W.

Rankraščiai. Iš viso yra žinomi tik trys Zabičio raštai.

1. *Eilawimas liežuwieja letuwiszkaj-Žiamajtyszkamie* (dabar spausdinama).

2. *Słowa wieszcze de Lamenego z Polskiego w język litewsko-żmudzki przełożone. 1834 roku.*

3. *Iszguldimas Prieguliejimu Tejsibiuos Diel Gimimiu Swietuo pagał Rasztuo Szwentuojo yr pamoksluo Wieszpaties Chrystusuo yr pagał Maluonies Artymuo.*

1) Pats autorius daugiausiai darbo įdėjo ir labiausiai brangino „Eilawimą". Jisai siunčia jį Mickevičiui, norėtų išleisti, o blogiausiam atsitikime patalpinti knygyne greta kitų europinių veikalų.

Šito rašto užsiliko dvi redakciji, bet gal buvo ir trečioji.

Spausdinamame dabar rašte yra pažymėta, jog 1836 m. liepos 17 d. jo perrašyta ir pasiųsta Budrevičiui į Paryžių, kad atiduotų Lenkų Knygynui. Jisai tenai nepakliuvo. Matyt autorius dirbo dar daugiau, gerino, lygino, taisė ir galutinai perrašęs, dailiai aptaisęs, laikė skyrium. Jisai pažymėtas 1837 m. Turinys tas pats, tik tvarka skiriasi, joj bus ta pati eilėraščių tvarką, kaip ir čionai išspausdintas lenkų kalba turinys. Mirus jam, abu rankraščiu atsidūrė Lenkų Knygyne Paryžiuje.

Čia spausdinamasis tekstas perrašytas iš brošiuruotojo. Antroji redakcija surasta ten pat tik vėliau, kaip jau buvo perrašyta.

Katras tekstas bus paskutinis? Į šitą klausimą būtų sunku duoti atsakymas, neištyrus ir nesulyginus abiejų vietoje.

2) Antras raštas — „Słowa wieszcze"; lenkų kalbon išvertė Al. Jelowiecki, išspausdinta Paryžiuje pas Pinardą 1834 m. Matyt turėjo pasisekimą, kad išspausdinta antrą sykį tais pačiais metais. Tai bus vertimas išėjusios tais pačiais metais knygelės — „Tikinčiojo žodžiai" („Paroles d'un croyant").

3) Kas del trečiojo dalyko, tai del stokos laiko negalėjau ieškoti šaltinių.

„Eiliawimas". Šitame rinkinyj yra 19 eilėraščių. Jo rinkinio gale pridėta turinys, o lenkiškai pradžioje pilnesniais vardais.

1) Įgimtasis pirmykštės žmonijos stovis ir vergijos atsiradimas.

2) Trumpos istorinės žinios apie Lietuvių ir Žemaičių kunigaikščius, taipogi apie senąją Lenkų karalystę ir apie įvykius nuo 1794 m. iki 1831 m.

3) Revoliucija Varšuvoj 1830 m. ir sukilimas Žemaičiuose, Lietuvoj ir Guduose 1831 m.

4) Paskutinė Lenkų Karalystė vadinamoji kongresinė po Rusų imperatorių valdžia.

5) Lenkai, lietuviai ir žemaičiai išvytieji po 1831 m. revoliucijos ir po svetimas žemės vargstantieji.

6) Likusiųjų tėviškėje tautiečių pasiklausimai tiems, kurie vargsta po svietą.

7) Esančiųjų svetur varguose atsakymas broliams, kurie pasiliko tėvynėje.

8) Atsakymas į užmetimus daromus lenkams dėl jų nekantrybės.

9) Nuliūdusio lenko, nustojusio tėvynės ir esančiojo svetur graudūs dejavimai (iš Niemcevičiaus „Trenų").

10) Apsireiškimas vienam prancūzų kunigui Lamennais 1832 m.—apie viešpačių užmačias del tautų.

11) Bus kitaip.

12) Malda karo Dievui.
13) Daina šaukianti lenkus imtis už ginklų tėvynei išvaduoti.
14) Viešpačių plėšimo palyginimas su galingųjų plėšimu (iš Góreckio: Vanagas ir vilkas).
15) Valstybė, lapė ir ožis (prieš Druckio-Lubeckio ir Čartoryskio politiką 1831 m. Varšuvoj).
16) Atsisveikinimas Tilžėje Žemaičių bajorių, kurios su daugeliu vaikų traukė nuo barbarų pančių.
17) Birutės daina, pirmą sykį Valinavičiaus parašyta, dabartiniais laikais ištaisyta.
18) Pasveikinimas esant Nancy vardo dienoje 1836 m. E. Stanevičiui Žemaičių sukilimo vadui.
19) Autorius apie save į skaitytoją.

Du Nezabitausku. Lietuvių raštijoj užtinkame dviejų Nezabitauskų, dviejų brolių vardus — vyresniojo Juozo-Kiprijono ir jaunesniojo Kajetono. Kajetonas šį-tą yra parašęs lietuviškai, daugiausiai gi jis rašė lenkiškai.

Kajetonas (gyv. 1800 — 1876 m.), ėjo mokslus Žemaičių Kalvarijoj, paskui Kauno gimnazijoj, o nuo 1820 m. Vilniaus universitete.

Rusų kanclerio Rumiancevo nurodymais Vilniaus universitetas pradėjo tyrinėti žemaičių kalbą. Be atsiųstojo prof. Loboikos, kuris vėliau ir užsiliko Vilniaus universitete, važinėjo studentas Kajetonas Nezabitauskas (Zabitis). Jisai savo tyrinėjimo vaisius užrašė knygelėj lenkų kalba, kuri liko berods rankraštyj, pavadintoj „Uwagi nad początkami gramatycznemi języka litewsko-żmudzkiego“. Ji turėjo tokį motto:

Jey tokiuse dayktuse bus darbus,
Ne po ilgos walandos žemayce bus garbus.

Apie ją tai parašė recenziją ir švelnią kritiką Simonas Stanevičius, nors rodosi aukštai nestatė.

1824 m. Kajetonas išleido „Naujes mokslas skaitimo diel mažu waiku Žemayczių ir Lietuwos“.

Lenkiškai parašė straipsnį apie lietuvių literaturą ir jį pridėjo prie elementoriaus.

Be to, aprašė lenkiškai aplankytąjį Dijonyzo Poškos muzėjų, surašė jo daiktus („Dzien. Wil“. 1823. II. p. 157—161). Apie lietuvių raštiją, lietuvių knygų sąrašas ten pat 1824 m. I ir II.

Iš darbų surištų su Lietuva, rašytų lenkiškai, bet kurie liko nespausdinti, reikia dar nurodyti: 1) Lietuvos istorija, 2) Lenkų-lietuvių žodynas. Turbūt parašė juos studentaudamas, rinkdamas medžiagą lietuvių kalbai.

1825 m. jisai persikėlė į Varšuvą, ten visą laiką tarnavo cenzuroj.

Persikėlęs į Varšuvą, lietuviškai ir apie Lietuvą visai neberašė, tik Dijonizo Poškos „Rozmyslania“ atspauzdino (1829 m.), šeip leido savo maldaknyges, kalendorius, verstinius romanus ir t. t., vis lenkiškai.

Taigi išviso lietuvių kalba teišleido savo vardu vieną elementorių 1824 m.

Kiprijonas taip pat teišleido vieną, jau minėtą Bičių knygelę 1823 m.

Seniausiuose raštuose apie lietuvių raštiją minima abu Nezabitausku. Taip bent daro Jucevičius[1].

Bet jau vėliau ėmė minėti tik vieną Kajetoną, ir sakyti, kad jis vienas rašęs, Kiprijonas pasisavinęs jo darbą.

---

[1] *Jucevičius* (Ludwik z Pokiewia), Litwa 1846, p. 13.

Pirmą sykį tat buvo pažymėta viename Żemaičių rankraštyje, 1851 m. Telšiuose rašytame[1].

P. Sobieszczańskis, daug rašiusis apie lietuvių rašytojus lenkų Enciklopedijoj[2], sako, jog „Bičių knygelė"—tai Kajetono raštas.

Potockis, pasakodamas apie lietuvių raštiją, teippat tvirtino, jog Kajetonas, lenkų cenzorius, parašęs bičių knygelę[3]. Jis nenurodo šaltinio iš kur tas žinias gavo, kitoj vietoj sako, jog apie Lietuvą jam žinių teikę Akelaitis ir Prekeris[4]. Akelaitis yra buvęs Varšuvoj, turėjęs ryšių su naująja Lietuvos rašytojų karta.

Delto tai Koncevičius, rašydamas apie Kajetoną Nezabitauską, ginčijas su Jucevičium, kam jis rašo apie du Nezabitausku, o turi būti vienas[5].

Vėlesniais laikais, jais remdamasis, prie tos pačios išvados prieina M. Biržiška[6].

Kieno bičių knygelė? Iš kur paimta žinia, jog Kajetonas parašė bičių knygelę, niekur nenurodyta. Ar pats Kajetonas Varšuvoj pasakojo, ar Żemaičiuose teip tarė Żemaičių rašytojai, ar tik spėjo Kajetono pažįstamieji, jog jis ir tą knygelę yra parašęs, kaip ir daug kitų (berods lenkų kalba)? Jeigu yra užsilikęs Kajetono literaturos palikimas, tai gali būti Varšuvoj, tuo tarpu nežinomas, taip pat nėra pažymėta Kiprijono užsilikusiose raštuose, jog jam priklauso Bičių knygele, taigi reikės daryti išvadas, remiantis spėjimais ir tarimais, o tat padaryti nėra lengva, nes galėjo būti ir brolio talka.

Pas Zabičius buvo išsidirbęs gilus. šeimos ryšys, broliai ir seserys kits kitam padėdavo. Kiprijonas, jau klebonas, pasiturįs žmogus, galėjo leisti į mokslus savo daug jaunesnįjį brolį Kajetoną. Jisai Veliuonoj rūpinos seserim ir jos vaikais, iš Tilžės savo skundose į rusų vyriausybę jis rašo apie dvi seseri su dešimtim vaikų našlaičių; ir rodos tai nebuvo retorinė frazė. Jeigu tai ne jo tikros seserys, o butų keli jo vaikai, tai vistiek liūdytų apie jo tėvišką prisirišimą. Tas pats Kajetonas vėliau, jau pasenęs, įsitaisęs Lenkijoj, prisiminė savuosius, buvo parvažiavęs į tėviškę ir kvietė savo tretįjį brolį persikelti su juo į Lenkiją, persikelti visiškai, ūkį parduoti, tik tas nesutikęs, nenorėjęs apleisti Żemaičių, tėviškės, pats jau nebejaunas buvęs.[7]

Aišku, kad artimi ryšiai tarp abiejų brolių buvo. Vienas leido į mokslus, kitas jam turėjo kai kame padėti. Bet Kiprijonas ne tik klebonavo ir ūkį vedė. Jis nesedėjo vietoj, turėjo ryšių su Lietuvos inteligentija, turėjo progos parodyti savo energiją ir ,valią, pas jį buvo ir kulturos interesų. Sukilimo laiku jis rinko ir laikė sutvarkęs visus atsišaukimus, rašė dienyną, gal būti ne tik sau atminti, bet ir kitiems norėdamas palikti.

Veliuonoj pas jį buvo parapijos mokykla, reikalingas buvo lietuvių elementorius. Taigi reikėjo, kad kas jį parūpintų. Ir jis atsirado: parašė jo brolis.

Galima atversti aną tvirtinimą kitaip, kad Kiprijonas yra rašęs ar padėjęs rašyti elementorių. Studentui Kajetonui reikėjo iškilti, juk jis gavo

---

1 *Jablonskis* m. v.
2 „Encyklopedja Powszechna" 1865.
3 *(Potocki)*. Pamiętniki Kamertona, III, 228.
4 *tenpat*, p. 242.
5 *Koncewicz* „Mitteil. d. Lit. litt. Ges." t. IV.
6 *Biržiška*. Lietuvių liter. p. 41—43.
7 Iš p. Galaunienės - Nezabitauskaitės pasakojimų, kad buvo kalbų jų šeimoj.

komandiruotę į Žemaičius kalbos tyrinėti, už darbus ten padarytus suteikė caras jam dovaną — aukso žiedą, po to pateko tarnauti į cenzurą. Taigi galima prileisti, jog prie elementoriaus prisidėjo ir klebonas. Kieno lėšomis išėjo elementorius? Gal klebono. Bet visa tai — tarimai, tokie pat teisingi ir geri, kaip ir priešingi aniems.

Savo keliu, Kajetonas galėjo padėti išleisti Bičių knygelę.

Turbut jisai bus suteikęs mokslinių žinių apie brolio išleistąją bičių knygelę,[1] išvertęs jos antgalvį prancūziškai.

Pažiūrėjus į Kiprijono rankraščius, matyti, kad jie nėra pradedančio rašyti žmogaus darbas, jau prityręs rašyti, pažįstąs kalbą, kuria savo naują terminologiją.

Puola į akį dar vieną aplinkybė. Kajetonas išvykęs į Varšuvą lietuviškai nieko neberašo, po 1831 m. nieko neberašo nė apie Lietuvą. Ar nebuvo Veliuonos klebonas vienas iš tų ragintojų, kurie pakurstė studentą prie rašto darbų?

Tam dalykui geriau išaiškinti reikėtų padaryti kalbos analizę, reikėtų sulyginti spauzdinamąjį dabar „Eiliavimą" su „Bičių knygele" ir „Elementorium".

Bet ir tat dabar sunku atlikti, nes neginčijama ir neabejotina — tai Kiprijono rankraščiai, prie kitų knygelių — Bičių ir Elementoriaus, galėjo pridėto ranką abu brolių.

Tuo tarpu neteks taip drąsiai tvirtinti, jog Kiprijonas pasisavino Kajetono darbą. Delto būtų teisinga manyti, kad tikrai buvo du Zabičiu, abu rašė lietuviškai, abu pasirašė po savo darbais.

[1] Iš *Bielińskio* veikale „Uniwersytet Wilenski", t. II. p. 130 suteiktosios žinutės reikia tarti, kad buvo 2 bičių knygeli: viena prancūziška — Kajetono Nezabitausko, kita lietuviška. Bielinskis, tariu neturėjo ne prancūziškos ne lietuviškos, o paėmė iš kokių sąrašų. Prancūziškas vardas — tai vertimas lietuviškojo. Versti į prancūzų Lietuvoj 1780 m. parašytąją knygelę lenkiškai, išleistą 1823 m. lietuviškai, vargu kas darė. Be to metai ir puslapių skaičius atsipuola.

II dalis

Zabičio raštai.

Juomiłastai Aduomui Mickiewicziai Szłuowingam yr Muokintam Eiłuotuojui - Leźuwieja Lankiszkamia, Bęndrui musu Létuwijninkui.

Daug irr Eiłuotuoju, kur truoksztt tawi sékté,
Ir dar nuor muokslumu, uź Tamsta pratékté;...
Wargszai! biat neturia, nuog Diéwuo dawimuo!
Eiławimu sawuo, Szyrdiés użgawimuo,
Kaip Jusu Milasta: kąn tiktai paraszai?
Ruduoss, jug maluonéi parskaitity praszai.
Biat asz paskui anuu: niataisaws Kialauty,
Diéłtuo Létuwijszkai, .jemiausia Eiłauty,
Diéléi niamuokintu Tiéwijszkiuoi Artuoju,
Bug gi! tada manuo, kartais uźtartuoju!!!
Jéi kas uźmiatyniés, niamuokslumuo kuoki,
Jug niamani wiénuo, gał atrasty tuoki: —
Katras: Źmuonias muokin, jeszkuoty téisibiuos,
Jeszkuoty ligibiuos, yr su ja luosibiuos....
Suprantu: juog rustaws, Letuwninku Puonai,
Kąn tuosia Giésmiésia, yszruożyjow cźiuonai:
2) Żijnaw: yr Bajuorai, pakiłs priésztarauty:
Bijuodamuos darbuo, kad niaprakaitauty!
Kaipuo prakaitauja, Giwiantuojéi Źmuonis;
O! kąn man pasakis? Déspuotai Wałduonis???
Jug tai tiée Juduosziai, gał pakartt ing Źarduo:
Dieł tuo yr niaraszaw, cziuonai manuo Warduo —
Méiliczìow yszspaustij, niaturiu Mamuonas!
Rankuos rasztia siunczìu, biay nia rasias Puonas:
Katram Tiizij wélgi, uźmuokiasni duotij,
Biag niapatijks Eiłas, mani yszwaduotij...
Tamia daiktia miéldźiu! wélik pasikłausty?

Ir jei Tamstai patink, gali liépt yszspausty...
Uź tąn giaruo Anuo, wijsad diekawuosiu!
Ir juo Priétialista, Szyrdiéj uźkawuosiu.....

K. C. N. K. M. P. W. 3)

Laikikiatiés jautribiéja! Szwętas Lukoszius Pad. 17 E łuoja 3.

Ir suprasiatt téisibia: o téis'b'a jumis yra luosuos. Szwęt: Juonas Pad: 8. Eił. 32.

Skaitimas kn'ngu, atniasza Muokslumuo,
Mokintas matuo, darbus niatéisibiuos!
Muokitas iszmintiéj, źadina jautrumuo
Pagał Téisibiuos jeszkuotij luosibiuos...

Sudietuojas.

1) **Do Towarzystwa Literatury Polskiey, istniejącego w Paryżu.**

Czasową przemocą Rossyi połączonei z jey Sprzymierzeńcami, pozbawieni Polacy Ukochaney Oyczyzny; z któremi: Litwini i Źmuidzini Obywatele od tylu Wiekow zjednoczonych Prowincyow z Polską, równego doznając Ciosu! i zarówno tułając się po całem Okręgu Ziemi na Wygnaniu; piszą różnemi Językami: zanosząc swe Żale i Skargi, przed Sąd całego Uciwilizowanego Swiata, lecz nikt, albo mało kto dotąd, dał uczuć przyczyny upadku Oyczyzny i Cierpień Naszych na Wygnaniu Wieiskiemu Ludowi Litwy i Źmuidzi; Rolnikom: w każdey przygodzie Oyczystei! ze szczególnem poswięceniem się i patriotyzmem odznaczającem się; Ktoren: z Utesknieniem wygląda godziny Walczenia za Oną, i za swobody dawne tey Klassy ludzi, naypierwsze
2) w Europie i całościowe tylko Polszcze... —

Wtey więc Książeczce; pod Tytułem (: Eiławimas Lietuwijszkai Żiamaitijszkas): napisanych przezemnie wtem języku Wierszem, jak do zrozumienia Pospolitemu Ludowi, Ośmnaście Pieśni; stosowanych: do obudzenia ducha w Umysłach tych tu Rolnikow Litwy i Żmuidzi; jak oraz i dla zrozumienia przyczyn Upadku Oyczyzny Naszey, Rolnikom Wschodnich Prus, zawsze jednoczących się do połączenia się jak było przedwieki, i do wywalczenia Wolności i swobod Polski; w ogule: do Sześciu Milionow Rolnikow, tem językiem Litewsko Żmudzkiem mówiących, i Czytających Książki drukowane w Onem; a niemając: zasobow do wydania Onych w Druku, i powszechnienia, dla czytania temu Ludowi, cząstce Narodu naiważnieyszey (w każdey przygodzie, jak doswiadczenie w Rewolucyach 1794 i 1831 przekonało) postanowi-
3) łem: w tem Ninieyszem Rękopismie, Szanownemu: **Adamowi Mickiewiczowi,** Bardowi Naszemu Dedykowanem, złożyć w Bibliotece Towarzystwa Literatury Polskiey, w Paryżu istniejącego; gdzie: aby przynaimniey pozostał slad, dla potomnośći, że: i siła wysłowienia się dokładnego i przyjemnego, wtem zarzuconem, lecz płynnem i obfitem w Wyrazy właściwe Języku Litewsko Żmuidzkiem odpowiada i każdemu innemu, w jakich wielu Rodakow Uczenie pracuje.

Ja zaś, jako Autor tey pierwotney Poezyi Litewsko Żmudzkiey, zupełnie zostanę zadowolonem, i wdzięcznem dla Towarzystwa Literatury Polskiey, jeżeli ono: raczy temu Rękopismowi dozwolić zająć mieysce w Bibliotece Polskiey, między Działami Uczonych Poetow i Pisarzy innych Językow Europeiskich. —

X. Cypr: Józef Lubicz Niezabitowski
Kanon: Minski b. Prob: Wiéłoński.

1837 r. Kwietnia
Dnia
Nancy.

Eiławimas

Letuwijszkai Żiamaitijszkas.

EIŁAWIMAS

(a)

Liéżuwiéja Létuwiszkai Żiamaitijszkamie

Apei

Żijnia arba Istoryia buwimuo, Senuowies łaikuosia Lètuwuos, Żiamaicziu, yr Lanku Wiészpatistiés, téipuogi: yr apéi kitus niakurius daiktus yr atsyéjijmus tuoja Draugistieja priésytruopijusius.

diéł

Ukininku Żiamaicziu yr Letuwninku Miatuosia 1835 Sudietas: Prąncuzyjuoja.

NB. Dnia 17 Lipca 1836 r. posłałem Kopią tych do Paryża, na Ręce JP Budrewicza Rue Plumet W. 10. dla wręczenia Wu Mickiewiczowi naszemu Rodakowi Poecie.

Eiłâwimâs.
1) # Liétûwijszkai Żiamaitijszkas.

I.

Apéi stuowi buwimuo Swiétuo nuog pradżiuos.

Ysz pat pradżiuos Swiétuo, swiets buwuo liuosibiuoj:
Waisiu Żiamiés duotuo, swiéts rinkuo gausibiuoj!
Małuonia tarp Żmuoniun, buwuo Użdiéjijmais, (a.).
Niabuwuo sunkibiu, baidiés Widiéjijmais;
Puo wijsa Pasaula, Żiédnam buwuo wiétas,
Niabuwuo Draugistiéms, skirtas skirium swiétas, (b.)
Niabuwuo ant Żiamiés dikiinû wałduonu: (c.).
Nia sutwiéria Diéwas, Bajuoru niag Puonu;
Yr niabuwuo kiaistuos, tarpia swiétuo Wiéruos:
Niakłuoniuojuos Żmuonias, Pijningum Mamuonai,
Żmuogus yr Wiészpaczéi, ligus buwuo Puonai; (d.)
Wijsij yszpażijnuo, wienuo Diéwuo garbia!
2) Niabuwuo dikkunu, niabuwuo biadarbia: (e)
Kad wiéns maitintt kituo, wijsij prakaitawuo,
Niabuwuo Kłastuoriu, żiédnas maistuo gawuo,
Ten pat kur niagalia, arba Ubagistia!
Sutijkuo katranji, ta pati draugistia,
Sz'alpia yr maitijnuo, kaipuo ligu Żmuogu.
Kad szęndién téip butùm! Ach! kaip butt patuogu!!!

Biat kad Żmuonias waluoj, griészitij pradiéjuo:
Użtraukty niawalia, Wialnias paszniakiejuo,
Ysz tarp Żmuoniun aniéms: kur buwuo pijktiasnij,
Tarr: priéspauskiatt swiétuo, jumis buss giariasnij;
Tuo truoksztuntis Żmuonias, tuojaws atsijraduo.
Ysz tarp tun Wiészpaczéi, kur giwian wygaduo,
Par prakaituo kitun, darbuo niajazdamis,
Puikauja, Zbijtkijjas, Artuojus spauzdamis!
Tiée tai użsijlijkuo, warginty szin swiéta!
Téip raduos pijktiba, nuog Wialniuo pasiéta...

Użmijrszuo ant Diewuo, priéwijsuo Paguoniun,
Gaiszuo ysz pamażuo, małuonia tarp Żmuoniun!
3) Pradiéjuo pijktiéij, nuog kitun turtauté: (f.)
Pradiéjuo wartinty, jémiésia Kariauté, (g.)

Pradiéjuo Żmuogus, sawintiés Żmuoniémis,
Yr pasijdalijnuo, Żiamia Draugistiémis;
Raduosia pramuoniu, yr wijsuokiu Kupcźiu,
Raduosia Szalbiériu, Pruowijninku Sukcźiu:
Yr idant aiszkiasnéi, taikitt priésakimus,
Pradiéjuo Wiészpaczéi, raszitt Ystatimus. (h.)
Yr kad pamusztuosius, niawaluoj łaikité:
Liép wijsus nuo skaitlaus, sawyi suraszité;
O paskui pradiéjuo, Kluosztuorius statity,
Yr aplink pamuoksłuo, Chrystusue sakity:
O kad niakaltibiuoj, nia suprastum Żmuonis,
Daruo parmainimuo, sąntartiéj Tijriuonis!
Ysz Krijksczźiuonun pirma: daruo Katalijkais,
Skijrr wiénus Bajuorais, kitus liék Mużijkais,
Yr katras yszmintiéj, dar kąn priész kalbiéjuo:
Tuoki par Baźninczźias, yszkiaikty uźdiéjuo;
Wiénus jém Kamuoty: (i) Kryksztitt liepia Kitus:
Yr kad maiszitt pruotuo, (: k). parwiad Jézawitus,
O ysz kituo kampuo, riank Domijninkuonus,
Surand Karmalitus, taisuo Prąnczźijszkuonus;
Yr kad nuokałtusius kuoruott pasuodinus, 4)
Su Triapkais, (l.) Sérmiéguos, yszrand Bérnadinus.
Katriée walkiuodamuos, swiéty plieszty turtu: (ł.)
Su szwęntijnibiuomis, yszmuokinuo burtû. (m.)
Yr téip: Zokoninkai, Szwęntais pasijdaria;
Giéria, Ulawuoja, Ciéluoss użsijdaria....

Jézawitai gudrus, uż wijsus wiriasnij!
Kad Wiészpaczźiams tyktum, kad jéms butt giariasnij:
Kaip Praluotai kuokiée, kaip but Kanauninkai.
Pamuoksłuo kitrumu, téip kaip Kriżauninkai: (n.)
Sumaiszia yszminti, Żmuogaus priégimijmuo,
Wadindamis griéku, juo apsijéjijmuo;
Yr kad wiriasnibia, tarp swiétuo łaikity,
Priésakiau Wałduonun, dijdźiausėi kłausity:
Chrystusuo pamuoksluo, sumaisźia susukuo!
Swiétas radęs niawaluoj, wérkdamas suszukuo:
Ach! Diéwy! Kam léidai? Wialniui paszniakiety,
Juog Żmuogus ant Żmuogaus, gał panczźius uźdiéty!
Biat jaw niabgaliéjuo, atgautt prażmoimuo:
Juogiéij pijktuodiéjéij, serg sawuo buwimuo...
Téip: Swiétas nustuojuo, pirmuosiuos luosibiuos, 5)
Diéłtuo nierr tarp Żmuoniun, małuoniuos, téisibiuos!
Téip: apjémia waldźia, Wiészpaczźiu puikibia:
Suktibias ysz swiétuo, yszwaria téisibia!
Puotam: paskui anuos, luosijbia yszwijjuo:
!!! Teipuo: Sunkijnibias, szin swiétuo prarijjuo!!!...

2.

Trumpai surinkta Żijnia, arba Historijja, apéi Lietuwa, Żiamaicżius, yr apéi buwimuo Wiészpatistiés Lanku, Senuowies łaijkuosia.

Amżiaus gałuo dienas, baigdams sweczżiuoj szaliéj.
Nustuojys Tiéwijszkiuos, budams mażuoj galiéj! (a)
Kiék sikiu dumuoju: apéi juos buwimuo,
Garsinguo pasauliéj, yr diwuo Żuwimuo!
Tiék sikiu apraszżitt, giéijdżiu saw dumuodams:
Kad patąnkai Amżiu, galiétum skaitity
Biat kad daug niabgalu płunksnas yszłaikity: (b.)
Diełtuo: tiktai trumpai, raszaw cżiuon Eiłuodams...

6) Yrr wijsais Liéżuwéis, Żijnia tuos draugistiés,
Aiszkiai apraszita, Lanku wieszpatistiés,
Juss tikt Lietuwninkai, Artuojéij maluonus!
Gijrdatt tiktai szniakant, apéi jęn Walduonus.
Biat sawuo Liéżuwiéj, juos Kningu n askaituott.
Diéłtuo Lanku warduo, tarp sawęs maż łaikuott;
Tad diéł jusu Żijniuos, jémiaus cżiuon raszity,
Idant suprastumiatt, kiék tiék yszmanity:
Nuog kuo éin Liétuwa! yr Żiamaicżiu Żmuonis:
Katriée ysz pat pradżiuos, wadijnuoss Aluonis;
Paskui Litaluonais, yr Héruléis szaukia,
Ant gałuo, su Lankais, gréta susijtraukia:
Sudiéjuo Draugistia, dydżia yr garsinga!
O ta buwuo musu, Tiéwijszkia méilinga!...
Kas buwuo Liétuwuos yr Żiamaicżiu Diikai (c.)
Yr kaipuo wadijnuos, tun Diikû praniikai
Katriée ant Hérulu, (d.) pradżiuoj buwuo Ponai.
Yr puo waldżiuos anun, buwuo Litaluonai, (e.)
O par ijłguo łaikuo, niastuojęn Kariauté,
Paskui yr ant Lanku, pajém wiészpatauté;
Kas tai? nuog Sénuowiés, musu Lankai buwuo?
Yr kuodiéł tai aniée(!) szęndiénuo prażuwuo???

Apei tąn jums noriu, cżiuonai paraszitij
Nia tingiekiatt tiktai, nuors rétai skaititij...

7) O! Tiéwijszkia miėła! kamia tawuo galia?
Jug Piéstai, Jagiéłłai, nainuo niawalia: (f.)
Wijdurdiénis tawuo, Żiéława aptrauktas!
Plądrawuo szęndiénuo, Baszkirius niałauktas!
Apigardus tawuo! Pasauliéj garsingus:
Żuduo, duowgi Caras! Artuojus méilingus...

Ar dumuojuom kada? tuo Lankuoss matitij?
Diéłtuo skausmia jemiems, apei tąn raszitij...

Lankai wijsad buwuo, diéł maskuolu baimia,
Tiktai Cnata Lanku, tu wiéna niałaimia!
Juog jée swéiżiuos Żiamiés, użjijmtt nianuoriéjuo,
Nuorint wijsad wijrszu, ant jun apturiéjuo:
Yr kad sawuo Żiamia, pakaju gindamis,
Dalijnuo Susiédams, kaip but jaukindamis:
Kad gana turiétum, katriéms jęn dalijjno,
Jug tiée patis paskui, Draugistia prarijjno!!!

Kiék tai Wiészpatisczíu, ysz niékuo pakijłuo?
Lankai pusiaudiéniuo, szaliéj lad apszijtuo!
Kaip butum niabuwia, wiéł wijsuo nustuojuo!
Wijss tai truoszkaudamis, luosibiuos Artuojuo;
Yr idant riéd tiés, Ystatimais sawuo,
Diéłtuo tai susiédai, supliészitt duksawuo
Lanku Wiészpatistia; Szalténi luosibiuos!?... 8)
Susiédai niaużkiant, tarp Żmuoniun téisibiuos;
Uż katrąn kariawuo, Dukai Litaluonu,
Wiészpatis Wadiréi, Hérulu, Slawionu, (h.)
Kuriun ira Żijnia, nuog pat Wéydéwutuo, (i.)
Téipuogi: Libuonuo, (k.) Kiérnusuo, Gimbutuo,
Juo szłuowingu Niikû, Borkusuo (l.) Spérasuo,
Téipuog Zwizibunduo, Mątwiluo, Kunasuo,
Kukuowaiczíuo, Erdwiluo, aiszkiuo Skirimunduo!
Mingaiłuo, Troijnatuo, bruolu Pizimunduo,
Ciwilaus, Skirmuntuo, dransiuo Swintuoruoguo,
Sunaus Algimunduo, lig patiés Ménduoguo;
Kurs pirmasis dawia, Lituonams luosibia,
Nuog juo prasijdiéjuo, muoksłumuo szwiésibia;
Tarp Lituonu draugiés, Lanku yr Żiamaiczíu,
Puo Wiészpatawimu, Niikû Wéijdwuotaiczíu...
O paskui Witénas, Tiéwuo Giédijminuo,
Użpuldijniéts diéłtuo, gintiés jaw miéginuo:
Nuog niakiantanczíuju, muoksłumuo ant swiéta,
Diéłtuo Giédijminas grabia raduo wiéta! (ł.)
Kariaudams Wiéluonuoj, ysz Križuoku Rankos,
Miliétois luosibiés, Witénuo pałankas;
Kamia dażnai kałnuo, anuo mijnawuoja
Nuog katru ein Żynia, lig sziuoł Welonuoja;
Olgiérduo, juo Sunaus, yr Nûksiuo Jaunutuo,
Yr Jaunutuo bruoluo, aiszkiaussiuo Kiéijstutuo!
Nuog katruo Paląnguoi, Bijrutij szłuowinga, 9)
Kałnas kur sutijkuo, saw Miarga méilinga: (m.)
Téipuogi jun Diédżiu, Witłolduo, Totwiluo, (n.)
Patrykuo, Zijgmuntuo, Harbuotuo, Waidijluo,
Nuog katrun paéina, szaka Jagiéloniun; (o.)
Tiée dijdżiaus Kariawuos, uż luosibia Żmuoniun!
Téipuog Koributuo, bruoluo Jagiéluonuo,
Niabiérr tun Wadiriu, niabiérr tuokiuo Puonuo!
Katras téip użstuotum, Tiéwijszkia yr Żmuonias.

Wiészpaczéi sziun łaiku, niabiatur małuonias:
Ant Draugisczíu sawuo, kaip Wiészpats Senuowiés,
Tiée tai uż luosibia, jaw su Gudais pjuowiés... (p.)
O paskui raduosia yr Wiészpaczéis Lanku,
Pamusztun puo sawęs. Sławiuonun pałanku:
Budamis Wadiréis, Liétuwuos, Żiamaicźiu;
Téip szłuowingas ira: gijm ms Wéydwuotaicźiu:
Nuog katrun prasijdiat, szaka Jagiéluonu (q.)
Wiészpatistiés Lanku, Karalu Wałduonu...

Biat kas anun darbus, diél giaruo Draugistiés,
Daritus su szłowia, Lanku Wiészpatistiés,
Gał apraszitt tijkrai, garbia tun Heruoju! (r.)
Katriée patis żuwuo, diéł giaruo Artuoju,
Puo Abazus wargia! niapriétialus waikia!
Diełtuo jée luosibia, Lankuosia użłaikia:
10) Katra yr szęndiénuo, dar irr garsi Swiety:
Diéłtuo niaduod Lankai, Maskuolams ijlsiéty,
Bruzdiédamis pardiém, (s.) diéł sawuo luosibiuos;
Trokszta atjészkuoty, sénuowiés téisibiuos;
Diéłtuo Lanks Karalus, ysz tuos szakuos skiria,
Juog anun aiszkumuo, Kariuosia datiria!
Yr kadą gijmijniés, tuos Lankai niatiakuo:
Yr jun Wiészpatistia Niaprietialams tiakuo...

Niekai buwuo Lankams, Susiédai patuoléi:
Kuoł niaprasijpliéty, lig Lanku Maskuoléi, (t.)
Pliészdamis ysz wijsur, płatint Żiamia sawuo,
Guodai! ysz pat pradżiuos, partąn pasijgawuo:...

Prusû Kurfirszts tiktai, pa Juriéj siédiéjuo: (u.)
Kurin Lankai wijsad, yszwaritt galiéjuo,
Ysz Brandéburgijjuos, ysz juo Apigarduo,
Czisst bia juokiuos klautiés, niabibut juo Warduo,
Biat Lankai téisibia, ruodidamis żiédnam,
Daléiduo Wiészpatautt, Kurfirsztialui biédnam:!!

Austrijjuoku Wiészpats, téipuog tuoks pat Puonas,
Wijsad réikaławuo, Żiamiés Lanku Duonos,
11) Kaip Brandéburgijjuos, Prusialis Kurfirsztas:
Kad Lanks but nuoriéjys, plijks butum kaip Pirsztas·
Paskui yszpalęngwuo, gaun priépażijnimuo,
Yr pradiad Wadintiés, Ciésuoriumi Rimuo...

Yr Turkas ysz niékuo, pradiad Wiészpatauty,
Ysz pradżiuos szuokuosia, su Lankais Kariauty:
Biat nuopakaritas, ing Azijja biégté!
Turiéjuo diéł Lanku, pakaju priésiégté...

Maskuolus tikt wiénas, su Baszkiriais sawuo,
Nuorint yr niasiki, dijdżias pliégas gawuo:

Tuoléi spiriés Lankams, kaip tiktai galiéjuo,
Kuoléi tąn Draugistia, saw nia apturiéjuo...
Nıabiabut Maskuolu, sénéi Wıészpatistiés,
Kad but Lanks nuoriéjys, priég sawuo Draugistiés,
Pamusztuosias Żiamias, kaip Maskuo pliést:
Galiéjuo jug Lankai, Maskwuoj atsijsiéstéi: (:w.)
Kaip szęndıénuo Caras, musu Warszuwuoja,
Yr po Wijsus Lankus, Tijriuons plądrawuoja,
Biat yr téip niabutum, pats niékuo iwéikijs,
Kad butum diéł draugiés, Prusuo niapatéikijs:
Yr Ciésuoriu Rimuo, kad but niapriétraukijs,
Niakad Żutiés Lanku, niabutum sulaukijs; 12)
Biat kaip triis Szalbiéréi, sikiu susijpieszia: (x.)
Kaip Wijłkai awialia, Tiéwijszkia supliészia!!!

Jug puo waldżiuos Lanku, buwo Ukraina,
Rubiażium Maskuolu, buwuo upia Dzwina,
O auksztias néi éinant, Dniépras yr Dunajus (x)
Tęnai téisus buwuo, diéł Lanku pakajus;
Yr kad tas Rubiażis, Amżiams lijktum żijnéi:
Tęnai irr ikasty, sfułpai gialażijnéi; (y.)
Kur szęndıénuo wałduo, Charkuwuo Burluokai,
Lig juoduosiuos Mariuos, wijsuoki Kazuokai: (z.)
Wıjsi tiée priéy Lanku, wijsad priéguliéjuo,
Dabuott nuog Tautuoriu, sargiba turiéjuo: (ż)
Tęnai Lankai aiszkus, ant Rusu supikia,
Diéléi sudraudimuo, par éjęns niasikia:
Priész Maskuolu Hordas, (1.) tujaws wijrszu gawuo
Yr Maskwuoja pacziuoj, su szuobla szwitrawuo.

Ysz antruosiuos pusiés, nuog Sauliés léidimuos,
Kamia dabar Prusas, wiad sawuo riédimuos:
Tęn Rubiażi taikia, Odra upia dijdżia! (2.)
Kur Brandéburgijjuos, Kurfirsztas Dailijdżia: (3.) 13)
Su Wuokicżiu Bizgiéijs, tiłuoms susijtarys,
Lankus ysz tuos Żiamiés, su sztuka yszwarys, (4)
Apięmia saw Miéstus, Tijlżia yr Kłaipiéda,
Gdanskuo, Karalaucżiu, Karalumi siéda:
Apigardus Szlonskuo, Auksztuo yr Żıamiasnia,
Yr Pylij Gumbinuo, uż wijsas giariasnia;
Téip waldidams anus, ant Poznaniaus łaukia:
Dabarcżiui lig Końskuo, (5.) Rubiażi użtraukia...

Nuog triacżiuojuo krasztuo, pusiaudiéniuo szaliéj,
Su Ciésuoriu Rimuo, Galijcijjuos daliéj,
Kur ira Wiéliczka, yr garsinga Buośnij! (6.)
Tęnai skarbai Lanku, urwai Druska duośnij:
Gréta pat Karpatuo, dijdżiausiuojuo Kałnuo!
Lig tuoléi Rubiażis, buwuo Lankuo walnuo...

O nuog Ritmiatijniuos, pradiad Bukowina, (7.)
Su Turkais Rubiażi, baigias pas Pułławuo: (8)
Kiék sikiu? nuog Lanku, Turkai pliégas gawuo?
Apéi tus jun darbus, wijsas swiétas żijna...

Jug yr Kurlandijja, Lankams priéguliejuo:
14) Yr par ijłgus Amżius muokiasnius muokiéjuo,
Diéł Draugistiés Lanku, yr su Lankais łaikia:
Kuoł Karuolus Żwiędu, (9.) kitéip nia pataikia...

Kiék tada réikiéjuo? Kariuoms atsakité?
Kad Rubiażiuj sawuo, cielibiuoj łaikité!
Nia buwuo wałąnduos, kad niaréiktum ginties,
Yr nuog niapriétialu, yr Namuoss rupintiés?
Kad luosibia draugiés, téiséi yszdabuotij:
Kuriuos tęip Susiédai, niakiant cżiéniawuoty,
Yr kad panaikinty, priész sąntartis daruo:
O łabiauséi niatink, diéł Maskuolu Caruo,
Kuriuo paduoniéjéy, niałaimiéja Żmuonias!
Niażijnuo téisibiuos! niapażinst małuonias!
Diéłtuo: su juom Lankai, nia zgaduoj budamis:
Kariawuo yr Kariaus, nuor wijsijszk Żudamis...

Nia szęndién tad Lankai, buwimu szłuowingi:
Luosibiéja sawuo, par daugibias Kariu!
Kąn daria Maskuolu, Carai niatéisingi!
Wijss spauzdamis Lankus, żijnuo yr uż Mariu:
Juog Carai Maskuolu, wijsaduos duksawuo,
Wiéns kitam palijkian, tuoki użdiejijmuo:
Priész Lanku luosibia, nia apkąntuoj sawuo;
Kad gautum yszrastij, Lanku prażuwimuo!!!

15) Biat cżiuonai stiabiékias: Lanku Kariawimuo,
Ar jée kada daria? nuosijżiamijnimuo,
Priész Maskuolu Hordas, yr kaip aiszkus buwuo,
Kiék Maskuolu, Turku, nuog Lanku prażuwuo?
Kiék Prusu Karaléi, nuog Anun Kiantiéjuo?
Jug *yr* Krizauninkai, jéms niadastuowiéjuo...
Kad tijkrai nuoriéczìow, wijss kąn apsak.tė: i
Użduocziuow saw darbuo, daug Kningu raszté;
Lankai yr Ciésuorius, puo Wiédnium gialbiéjuo, (10)
Kada Turkai Wiédniu, apgulęn turiéjuo;
Kiék sikiu Maskuoléi, su Lankais jédnuojas,
Juog ing Lanku Żiamia, niékad niabkiałs kuojas!
Szalbiéréi nia łaikia, stuowiétt Żuodiéj sawuo...

Jug yr Żwiédu Żiamia, Lanku waldżiuoj buwuo:
Kuoléi tarp Wałduonu, (**) wiénibia prażuwuo!

(**) Wałduonas, ira tai Bajuoras turis Walścżiu, su Żmuoniémis paduonaijséis.

Ô kada Wałduonis, Lanku niabsutijkuo: (11.)
Kaip butum niabuwia. Lankai pasylijkuo!!!
Kad tada tarp Lanku, wiénibia uższałuo:
Kad Wałduonis Lanku, pajémia puikibia:
Kad pradiéjuo bartiés, aplink Sé muo Stałuo:
Tuokartu Maskuolus, su sawuo suktibia,
Kad Lesczyńskis Lanku, sénuowiés Wałduonys! (12.) 16)
Pijłnas giaruos Szyrdiés, Yszmintiés, Małuoniés,
Paskirts Karalumi, Lanku Wiészpatistiés,
Nuorr riédity téiséi, yr luosibiuoj Żmuonias,
Caras pawidiédams, giaruo tuos Draugistiés!
Lésczyński wiészpatautt, nia daléid Tijriuonys!!!
Użpuldijniedamas, kaip Kirmijnas jésté!
Juog Lésczyńskis néina, nuog patonku Piésta: (13.)
Idant Wieszpatisté, nuog Lanku pasiéstė,
Pārsakiuo Lésczyński, lig pat Gdanskuo Miésta....

Tęn Lésczyńskis Lanku, Pyliéja (***) siéd'édams:
Kad Maskuoléi Gdanskuo, aplinkui apstuoja,
Praliéjijmuo kraujo, Lanku nianuoriédams,
Katriée, gintt Kardu, jaw buwuo sustuoja:
Paliék Wieszpatisté, bieg ing Prąncuzyja
Yr tęnai priéglaustas, gaun Lotaringijja.... (14.)
Nuog tuos tad wałąnduos, Cars Karalus statuo:
Yr dydżiaus kaip wijsad, parsakiuott papratuo;
Lanku Wiészpatistia, wijsuokiais kitrumais,
Suktibia, priéspudéis, yr wijsais bjaurumais!
Buntawuo Bajuorus, priész Lésczyński spirtiés:
Papiarka daug Puonu, kituo liép saw skirtiés;
Kad jis niapagrisztum, riédity Draugistiés, 17)
Kad Lankams użtiamditt, lig bia Żmuogisties,
Kaipuo Maskuolijjuoj, paduoniésiéms sawuo:
Tiészijjas juog prysztuo, parsakiuoty gawuo;
Ludyi Lanku Puonams, niawalia użtraukté:
Niazgaduoj turr wijiti, nuopuoluo sułaukté....

Jug tai yszsiijpiłduo: Cars Karalu statuo: (15.)
Tąn apsijéijmuo, Wałduonis kad matuo!
Caruo Maskuolijjuos, niagiaruo Susiéduo:
Juogiéij jaw jis Lankais, kaip nuor téip saw riéduo!
Pradiéjuo tiłuomis, tarp sawęs biłuoty:
„ Tarr: réikia Antstuolui, tujaws atsispirty:
„ Jéi giaru nianuoriés, réik yszwajawuoty:
„ Yr ysz tarpuo sawęs, Karalu paskirty....
Biat tuojaws, Radwijłai, Oginskiéy, Sapiégai,
Yr kitun daug Puonu, kad Carui itijkté:
Arba: kad ant Seimuo, Karalum palijkté:
Diéł Caruo Maskuolu, pasijdaruo szpiégai....

(***) Pylia — Forteca, apkasta piłuomis, yr apdawaditas miéstas sząncéis.

Żiédnas tad skiriumis, priétialisties rianka!
Tiktai Czartoryskiéy, Siaka Jagiélluonu;
Tijkri Lankai buwuo, ysz Sénuowiés Puonu:
Kad skirtij Karalu, ant Séimuoważiuoja,
Uż Lanku luosibia, Kariautiés grażuoja!
!!! Tąn tarpp Wiészpatistiés, waldźia Carams tianka. (16.)

18) Paskui kad par Caruo, Augustuo uždiétuo:
Su Carum Diéwas, rianka ysz sźiuo swiétuo, (17.)
Cariénia Maskuolu, (18.) Lankams Wiészpatautij,
Użdiad Poniatauski, (19.) jaw niabgał atgauty!
Paklidijmuo sawuo, Lankai susijpratuo:
Nuorr waldżia Maskuolu, nuog sawęs nuomiasté:
Biat Cariénia kitri, kad Rąnduo użwiasté,
Pagał sawuo nuoruo, pagał niatéisibéi!
Pagal juos Ukazu, priészingu luosibéi!
Seimuo Gradnia wartiju, (20.) Ystatimus skirtij:
Yr kada jaw Lankai, niabgał atsijspirtij!
Lanku Wiészpatistiéj, Kariéwius pastatuo.... (21.)

Kad tada: Kariéwéi Cariéniuos Lankuosia,
Musijszkiu Żalniériu, Anstuoléis raduosia:
Stuowiédamis draugia, par kialatuo Miatu,
Ysz kuo priésijdaria, daugiał tarapiatu! (*)
Muszaczíu, yr Waidun, su Lanku Żalniéréis,
Kad pradiéjuo niékintt, Lanku Apijciéréis,
Pradiéjuo: Warszuwuoj sawijszkai riéditę:
Yr daugiasnia zbijtku, tarp Lanku darité:
Tąn tarpu Cariénia, kad jaw buntuo laukia,
Daugiasnia ing Lankus Kariéwiu sutraukia....

19) Pamatęn Wałduonis, sunkibiuoms apkrauty!
Susijtarr tiłuomis, Maskuolus yszpjauty: (22.)
Kiała Subruzdimuo, puo Kaseziuszkas galia, (23.)
Wartijn wiénas kituo, jaw yr puoniawalia!
Pjauna wiéna Nakcźia, Maskuolu daugibias!
Pradiad wiéł Kariautiés, diéł Lanku luosibias;
Czia: kitij Wałduonis, kaipuo tai Zuobiétai,
Kassakawskiéy, Druckiéj, Massalskiey, Kuożiéłai,
Aukwiczai, Szwaikawskiéy, yr kitun daugumas:
Katriéms pamiéguo, Rusu niatéisumas:
Tiée nuoriéjuo, tiłuoms: Tiéwijszkia parduoty:
Biat raduoss nuog kitun Smiarcźiu pakuoruoty... (24,)

Kad tas subruzdimas, (**) par Wasara buna:
Katramia, daug swiétuo, Kariuosia prażūna!

(*) Tarapiatai, Kłapatai, Klautis, niarymastis.
(**) Subruzdimas; Rewolucyja 1794.

Juog Wałduonis Lanku, sawiép niasutijkuo:
Wijsas darbawimuos, par niékuo palijkuo....
Kascźiuszka Rudiani, pajém ing niawalia!
Cariénia ant Lanku, apturr wijsa galia;
Apjémia Warszuwa, yr Praga yszkirtuo! (25.)
Yr tuokartu Lankai, ing niekuo pawirtuo....
Karalu yszwiażia, jaw ing Maskuolijja,
Yr Lanku Draugistia, saw pasydalijja...
Liétuwa, Żiamaicźius, Gudus yr Paduolu, 20)
Cariénia atjémiés, sawyi priég Maskuolu,
Kruokuwa, su krasztu, wijsuo pusiaudiénia,
Diéł Ciésuoriaus Rimuo, atdawia Cariénia:
O Warszuwuos Miésta, tąn Staliczia musu!
Su juos Apigardais, atdawia diéł Prusu:
Rubiaži użwiadżia, su lig pat Niamuonuo (26.)
Upiés garsiuos Amzéis, nuog pat Palamuono....

Matidamis tuoki nuopoli, Giéndruoléi,
Lanku susijtaria: kaip butt tijkrij bruoléi —
Kaip tai: Kniażéwiczia, yr Antrus Dambrawskis,
Téipuogi su Anais, Juzaps Poniatawskis,
Su atłaikais Waiskuo, éin ing Prąncuzijja,
Kuriun jaw Maskuoléi, tuolaws niabsijwija:
Rycéléi szłuowingi, wijsi aiszkus darby!
Radęs Prąncuzijjuoj, priéjmty su garby!
Parbun tuoj Draugistiéj, Asztuoniuolak miatu:
Prąncuzai tam łaikia, daug tur tarapiatu!
Su Ciésuorium Rimuo, Wuokicźiais, yr Prusais,
Anglikais, Hiszpanais, ant gałuo su Rusais;
Yr kada Prąncuzai, téip su wijsais pjaujas:
Raduos atsijéjijms, tarpia anun naujas....
Juogiéij Napoléons, niatijkiéts niékaduos! (27.) 21)
Ysz tarpuo Prąncuzu, szłuowingiausis raduos
Ysz mażuo Wiriasniuo, téip dijdis Wadirius!
Patijkuo jam Lankai, yr jun szłuowings skirius:
Szauk sawiép Dambrawski, liép taisitt Ułuonus,
O ysz Piéstijninku, daritt Légionus! (28.)
Tuo tikt réikaławuo, Giendruolis Dombrawskis,
Yr su juom ésams, Juzaps Poniatowskis;
Tas Lanku Karalaus, buwusiuojuo bruolis,
Kuniagaikszcźium gijmias: yr dijdis Giéndruolis!
Parraszuo tuolidiés, liėp Lankams skubiété:
Atéité ysz Lanku, kad aniéms padiété!
Yr tujaws daugibias, Musijszkiu priébuna:
Stuott jészkuott Draugistiés, katra wargia Żiina!
Jaunijkaicziu Artuoju, Bajuoru yr Puonu:
Daruos Szimts tukstancźiu, Lanku Légionu... (29.)
Katriée: kur pasijsuk, wijsi Wiészpats baimiéj!
Kariau uż Prąncuzus, Dijdżiausiuoja łaimiéj!!!..

Puo kiék Miatu Kariu, niatijkiets niékaduos!
Césuorium Prąncuzu, Napoléons raduos: (30.)
Kuris kiałdams sawuo, galibia, dijdistia!
Aplinkui Warszuwuos. dijrb Kunigaiksztistia: (1807)
Nuog Prusuo atjémęs, uż Lanku aiszkumuo!
22) Idant padijdinty: Giendruolu jautrumuo:
Juo réikalij Kariautt, téip Lankams kalbiédams:
Priékialtij wiélasnéi, Draugistia Żadiédams:
Lankus wijsur statuo, su jéijs wajawuoja!
Lankai wijsur kłausuo, o jis Żiartawuoja:
Niadumuodams priékialtt, Lanku Wiészpatistiés,
Tikt anųs guorijnuo: diéł sawuo dijdistiés....

Napuoléons paskui: Maskuolijuon eina (31.)
Lankai su juom draugia, Tiéwijszkiuon paréina;
Sutijkriausia Wijltij! Draugistia priékialty!
Biat yr cźiuonai raduos, Lanku darbai wialty:
Juogiéij Napoléons, priégiérijs puikibiuos,
Nuoriedams, kas kartt, dijdiasniuos aiszskibiuos!
Nia padaręs pirma, Lanku Wiészpatistiés,
Ein ing Maskuolijja, ing wijdu Draugistiés: (32.)
Tęn stuojęs dufuodams, dijdżiuoj sawuo galiéj,
Niadairuos ant Szalcźiu, pusiauńakcźiuo szaliéj,
Kiatindams puo Żiémuos, kialiauty tuoliasnéi:
Biat Maskuoléi kitrus, dirb darbuo gudriasnéi!
Budamis Waijnuoja, su Turkum jédnuojas: (33.)
Yr priészais Prancuzu, Żiémuos łaikia stuojas....

23) Czia: tad Napoléons, priész Maskuolu mijnia:
Yszdawia Giéndruolams, sawuo Waiskuo Żijnios:
Pagał sawuo buduo, idant stuoty gintiés,
Biat kada sustuoja, Kariauty miégintíes:
Prąncuzai niapratęn, szalcziuo yszturiéty,
Speiguoss wajawuotiés, niagał niag pradiéty!
Wéj Prancuzus łaukuon, biég ysz Maskuolijjuos:
Yr kada Maskuoléi, pardiém paskui wijjuos:
Prąncuzai pagrinżia, tiés pat Bérézina, (34.)
Priész Maskuolus spijrtiés, dar siki miégina:
Biat yr cźia Prąncuzu, kriant daugiał biagałuo!
O kity biégdamis, pakialéis ysz szaluo,
Nuog téip dijdżiun spéigu, kaip Diéwuo Kuoruonias!
Nia pratęn prieg szalcźiuo, pusiaudiéniuo Żmuonias;
Grinszt tad Napoleons, pamusztas nuog Caruo, (35.)
Jaw yr Lankai aiszkus, niékuo niab padaruo!
Juog Prąncuzai wargszai! szalcźiuo nuosijganduo!
Yr miéginty gintiés, nuog Rusu niab banduo....

Ein su jeys musijszkiai, sikiu pagaliéty!
Téip yr wiéł ysznaujuo, Lankai tijłpuo swiéty!!!

Dar kad puo Lipskumi, (36.) wiéł muszties sustuojuo:
Lankai Poniatawskiuo, Giéndruoluo nustuojuo...
O téip bia giariausiuo, palijkian Wadiriaus, 24)
Nuorint buwuo daugiaus, tarpia Lanku skiriaus,
Yr kada pirmiasnéi, jaw Dombrawskis mijria!
Raduos kaip Sijratas! yr kaipuo ysz yria:
Juog jis gudréi riédiés, wijsaduos Kariaujant,
Yr Napoléonuo, gialbiéjuo kialaujant,
Użpakali łaikia, ysz pat Maskuolijjuos,
Diéłtuo: su juom Szyrdżia, téip wijsi dalijjuos....

Czia: Lankai nuludij! sunkiey duksaudamis!
Niab tékięn Wadiriaus, wijltiés niabgaudamis:
Su Napoléonu, Paryżiuon nuoéjuo: (37.)
Paskui katruo Caras, Maskuolu użéjuo: (*)
Yr cziuonai atéjęs, Lankus kaip atraduo,
Tiéwijszkia diéł anun: pagrąnżinty Żaduo:
Liépia grinsztia Lankams, ing jun Wiészpatistia!
Yr diéł j un padaręs nuor maża Draugistia:
Paruodżia juog Lankai tur sawuo buwimuo,
Puo Waldżiuos Maskuolu, lig pat Subruzdimuo:...
Kuris kada buwuo? yr kaip kiélij Lęnkai?
Żiamiau apraszіaw nuor męnkai....

3.

Miatuosia 1830 yr 1831 Lanku, Lietuwuos, Żiamaicziu, yr Gudun, kiołtas Subruzdimas. (**) (a.) 25)

Wijsuokiaijs priéspudżéis, yr nia téisibiuomis!
Lankai, Liétuwa, su Żiamaicźiu krasztu,
Draugistia apjijmta: wijsuoms bjauribiuomis:
Maskuolijszka kałba, yr jun Kningu rasztu,
Diéléi yszdijldimuo, Liéżuwiuo priégimta:
Yr panaikijnimuo, Jaunuomians muoksłumuo,
Tuomi taj dijdżiausėi, gailascźiu parjimta!
Atmijnusis sawuo, nuog Amżiu Aiszkumuo!
Rijciéléi, Miéscźiuonis, yr Ukininks biéduos! (b.)
Muokintuojéy biégłus, su Studiantais sawuo:
Biég jészkuoty ginkłu, Warszuwuoja Żiédnas! (c.)
Zguordyi baimia Smiarcziuo, yr kad ginkłus gawuo,
Tujaw Wijsi draugia, puo ginklais sustuoja.
Biég jészkuott Maskuolu! wijsi szęn tęn puoła:
Kad tikt nuosijkialty, priésijsawintuoja, (d.)
Niatéisinguo Wałduons, niab nuor niag ysztuoła....

(*) Aléksandras I Caras Maskuolu.
(**) Subruzdimas, Réwolucyja.

Cziuonai tada wijsi, sikiu susitaria:
Staliczïuoja Lanku, Naktiala szłuowinga! (*)
Maskuolu Wadiriu ysz Miéstuo yszwaria:
Idant atjészkuotte, Tiéwijszkia méilinga!
26) Nuosijkialtt niawaluos, yr juos Ystatimu:
Buwijmuo Sénuowiés, idant pagrążintij!
Duksauja kiék wiénas, naujun priésakimu,
Caruo už Karalu, niab nuorr priépažintij....
Wijsi tik dairuosia, kad tiktai pradiéty!
Musztia Niapriétialij, su Źiamia suartij:
Szaukia wijsi bałsu, nierr kuo kitt kalbiéty!
Maskuolus ysz musztia, o Zdraicias yszkartij...
Yr duott tujaws garsuo, kad žijnuott Liétuwa:
Kad pradiétum sikiu, Subruzdimuo wiasté:
Kad Wagisziu Rąnduo, nuog sawęs nuomiasté:
Jug tas duksawimas, wiałtai niapražuwa....

Tujaws tad Liétuwa, o pirmiaws Žiamaitis, (e.)
Yszgirdusis darbus, Warszuwuoj pradiétus,
Jémasia užginkłus, žiednas Jaunijkaitis,
Yr daruoduo Cziũdũs, diwus niagirdiétus!
Waikuosia Maskuolus, puo wijsus Žiamaiczius, (x.)
Wéjasia biégancźius drąnsus, draugiés priésijskirias,
Puoła ant Raséiniu, Maskuolus yszwaria:
Rymkus (ę) puo Wijdukléis, dijktai atsijspirias!
Maskuolums yszgąstiéj, daug baimiés priédaria:
27) Biég Maskuoléi Prusuon, Gružawskis jus wéjuo;
Kalijnawskis skuba, Akis jéms užwiastij:
Surkontts ant Niawiéžiuos, (f.) skubinai nuéjuo:
Bagdons puo Kiéidainéis, (g.) liép Tijłtuo nuomiastij:
Girijninkai Barzdžiuos, (h.) gintt Kiali užstuoja:
Par Mijtuwa szauduo, nuosijmiatęn Tijłtuo: (i.)
Maskuoléi apstuoty, niab gał kialtt niag Kuoja!
Niagaudamis praeitt, bia tuo Kialuo pijłnu... (k.)
Wéluonijszkiai tujaws, Mijsziunuoss sustuojo: (**)
Gintij kad niagautum, ant Wéluonuos éitij:
Kad Maskuoléi baimiéj, saw Kialuo jészkuojuo:
Rauduonijszkius sawiép, sikiu pasijkwéitij;
Strawinskis ysz Gijriuos, užpułdamuos szauduo:
Kazuokai baimiéja, jéms Kaunuon biêgté!
Surkontts tus Kazuokus, puo Wijlkijja gauduo: (l.)
Maskuoléi su Kaunu, niab gał susijsiégté....

Matidams žuti, Rusu Bałtramiéjus, (ł.)
Szaudidams ysz Puszku, Truobiasi sugriuowia,

(*) Warszawuoja, Miéniasiuo Lapkrijscžiuo 1830, Miatu. 29. Dienuos nakti Konstantijnuo bruoli Caruo yszwijja.

(**) Mijszlunai, Akalycyja Bajuoru Kituo kartuo buwusi, dabar Médékszuos Wałduonies Kaima, Pamijtuwiéja.

Yr daug kitun aplink, dęgindams Zładiějus:
Kad par éitt Nijtuwa, Tijłtuo susijkruowia;
Yr téip pasijgawęs, biég ing Prusu szali,
Ysz gąndints szaudimais, Gijriuos giwiantuoju:
Kad nia Puszkas anuo, gintiés butt niabgali: 28)
Wiénuok myniés szuwius, Żiamaicźiu Artuoju....
(x.) Dijdin Subruzdimuo, skijria Jaunijkaiczius,
Jacéwicźia aiszkus, Télszijszkiu Wadirius, (m.)
Kaminski pajémęs, su jéys dijdis skirius:
(xx) Ein ing Pałąnga, Rubiaźi użstuoté:
Biat kuoł jée atéjuo, nakuott ing Nastriénus, (n.)
Maskuoléi ysz Prusu, yr ysz Kurszuo szaliés,
Apjémia Pałąnga, apjémia Darbiénus, (o.)
Cźiuon Mąnczis su Kmitta, (*) Katras kiék tur galiés,
Kwéicźia Jaunijkaicźius, puoła ant Darbiénu,
Ysz wéja Maskuolus, darbuojas bia baimiés:
Tąn tarpu Télszijszkiai, ysz Kaimuos Nastriénu,
Skubia par Lęnkaicźius, (p.) padijdinty łaimiés,
Yr susijwiénawij, ysz Pałangos waruo,
Maskuoléj su giéda! atgał Prusuon hâlâ!
Yr wiéł su Kurszumi, susijsiektt niabgala:
Musijszkiai Pałąnguoj, Rubiaźi uźdaruo....

Tujaw saw Żiamaitei, użwadyjaw Rąndu
Maskuolei ysz wity, wysyszk nuosygąnduo,
Rijmkiawicźia Warniuoss, jéma Puszkas liété,
Riétawuoja dégijn, Pialijnus Parakuo,
Kad tikt Niapriétialu, kaip nuor pagaliété:
Statitt Akatninkus, ysz wijsur priésakuo:
Yr kad Apigardai, Żiamaicźiu téip daruo, 29)
Télszijszkiai ing Kurszuo, Sziauléi ing Nitauja, (q.)
Ysz wijsur Maskuolus, waikuo, łaukuon waruo,
Téipuog Upartuosius, cźiuon ant wiétuos pjauja!
Muotuzas Liétuwuoj, (r.) tarp Wijlniaws tarp Kauna,
Uż kiali Maskuolams, tuolidiés użstuoja:
Trakuosia, yr wijsur, wijsad wijrszu gauna, (**)
Yr lig Wijlniaws Wartu, anus parsakiuoja...

Tada tujaws wijsa, Liétuwa sujuduo:
Wijłkmiargiéy apstuoja, Maskuolu daugibias! (s.)
Łabanawskis smagus, (t.) duod Żijnia lig Guduo:
Wijsur użturiéjuo, Maskuolu giaribias,
Siuntamas Débiczui, (u) ing Armijja pijrma,
Gauduo yr Pacztuorius, su Gruomiatuoms Caruo,
Niékuo niab įwęikia, yr Giéndruolis Szijnna, (w.)
Wijlniuoja Maskuoléi, sargiéy użsijdaruo...

(*) Moncewiczia, yr Kmitta, Bajuoraitéi, ysz Akalijcyjuos, Monczíun, Miémaicziu, Laukźijmiés Parakwijiuos, abudu żuwuo paskui, Rąnkuosia Maskuolu.
(**) Trakai Miéstas, Triis milas nuog Wijlniaws.

Cziuon Wijlniaws Studiantai, tiłuoms susijtaria,
Szapuo sawyi ginkłus, kaip katras imanuo:
Ysz Miéstuo ysz éjęs, Striéłbas użsydaria;
Maskuoléi pajutęn, kąn d rbtt niayszmanuo?
30) Wéjas Jaunijkaicżius, użpuł, szauduo baimiéj:
O Studiantai priészais, tun niag wiéns niakrinta,
Niapriétialu pusiéj, tuoj anun niałaimiéj!
Kariéwiu Maskuolu, krintt .pus antruo szimta;
O téip Muokitijnéi, Wijlniaws Szkału jaunij,
Użdawęs Maskuolams, gieruo pacżinguocżiu!
Eina priég Muotuzuo, smagij, linksmij, spraunij,
Sékdamis aiszkumuo, sawuo Tiéwu! Buocżiu! (x.)
Wiénaujas su bruoléis, greta pat Żijzmarys:
Réikalij muszatiés, atkalniéj Paparcżiu: (y.)
Muotuzas pradżiugias, kiék żuodżiu ysztarys:
Padijdinuo siła, gléitucdams pakarcziu...

Tuoki subruzdimuo, Tijriuonis pamatęn;
Yr jaw susijpratęn, ysz wijsur apstuoty!
Aplink wijsas pusias, sargibas pastatęn:
Pradiéjuo pâgałbuos, ysz Prusuo jészkuoty:
Par tęn siék lig Caruo, ysz tęn maistuo duoda:
Suspaustij ysz wijsur, nuosijgandi kianta!
Kada Konstantijnas, (z.) biégty Kiali ruoda:
Karolus Prusuoku, pasijsgailijs Żianta, (*)
Tuoksai pat Szalbiérius, Lanku pliészituojas!
Niapawélyi Lankams, niékur prasijpliésté:
31) Parubiażi sawuo, łaikuo użsystuojas,
Diéł pijrkimuo ginkłu, niab parléid niag piésté;
O tąn tarpu Riguoj, Magazijnus krauna,
Téipuog Dénéburgia (ż.) nuog Lanku sauguojas,
Armijja nuog Caruo, jaw żijniuos niab gauna!
Puo łaikuo ysz baimiés, atsarga dabuojas....

Biat kas Subruzdime? kuokia musu siła?
Su Dalgiéys su Drianczéis, nuor swiétuo daugibias!
Caras nuosijgandys, suriank Waiskuo tiła,
Yr ysz Sijbérijjuos, Kirkizus bjauribias!!!
Apsklijduo Liétuwa, Wołijniu, Warszuwa,
Nuorint aiszkiéij spiriés, Apginiéjéij musu, (1.)
Biat priész téip daugumuo, gala Lanku żuwa!
Ysz spiria musijszkius, par Rubiażi Prusu;
Juog Giałgawdas siunstas (2.) Liétuwuoj Kariauté,
Musu Subruzdimuo, sumaiszimuo daria:
Szalbiérius papirktas, jam tikt rupp graiksztauté!
Diéłtuo: yr jin pati, ing Prusus yszwaria...

(*) Mijkałuojus Caras Maskuolu, Prusu Karalaus Żiantas.

Musijszkiai ysz Prusu, éin ing Prąncuzijja,
Pagał sénun łaiku, Lanku tarnawijmuo,
Maskuoléi Tiéwijszkia, ysz naujuo prarijja!
Biat Lankai tęn stuojęs jészkuo atgawijmuo...
Supratuo Tijriuonis, kas tai Lankai buwuo? 32)
Baimia diél Maskuolu, yr wijsad Wajaunas,
Daruo Subruzdimuo, nuorint tas praźuwuo!
Biat pradźia nia błuoga, téguł gałuon Kraunas....
Kialsias siki Lankai, nianuosijraminuo!
Jug wijss buwuo giarai, Giełgawds sugadinuo:
Nuorint uź tąn Anam, téip pat Atmiérawuo,
Lanku Apijciéréi, ant Rubiaźiuo Prusu,
Susijtaria wijsi Giełgawduo parszawuo! (3.)
Biat kas tai juo smiartis? priész źuwimuo musu?
Réikiéjuo jam wijss kąn, daruoditt ysz barty:
Kad butt uź tąn zdruoda, Kuoruon'a Żijnuojys:
O paskui kaip Zdraycia, uź szuonkauli karty!
Kad pakarts dar giwas, miatus but kibuojys....

3.

Apéi buwimuo Draugistiés Lanku puo waldźiuos Maskuolu Caru.

Kam cźia mumis skunstiés. wisuokiuo buwimuo:
Wérkiam dabarcźiui, Tiéwijszkiuos mijrimuo!
Ach! Kas juos nuopuolus! apraszity galuoj? 33)
Diéłkuo tai Tiéwijszkia, Tijriuonun Niawaluoj?
O! Szwęntuoriaw brangus! Wérksmingi Kapijnéi! (a.)
Sunun tawuo pijlnij, irr swiétuo Kalijnéi!!!
Rąnkas lijkusiuju, tas diéł tawęs pėłnas!
Tégułgi suduoda! tarpuo sawęs déłnas!
Yr téip téguł kłausias, wijsuo swiétuo Żmuoniun,
Diéłkuo tai mías Lankai? puo waldźiuos Tijriuoniun?
Téguł jée pasakuo: kaip diéł apgawimuo?
Padaręs kampiali. Tiéwijszkiuos buwimuo:
Yr téip łaikidamis, sąntarti tarp sawęs,
Liétuwa yr Gudus, Maskuolui padawęs:
Niatéisibiu Rąndu, Giwiantuojus spaudy!
Paskui ing Kariéwius, Waikialus uszgaudy!
O Draugistéliéja, (b.) sutraukęs Maskuolus,
Uźdiéjęs wiészpaczéis, Caras sawuo bruolus,
Puo waldźiuos katruju, błuogiaus kaip Sziatuonu!
Priékruszciaus Kalijnius, Bajuoru yr Puonu (c.)
Pradiéjuo sunkinty, sawuotijszkai Żmuonis,
Łupęnstwuoms, Muokiasnéis bia suotéi Tijriuonis!!!
Pradiéjuo, łauźity, Ystatimus diétus,
Par Séimuo diéł Lanku, Więdniui paźadiétus; 34)

Paniékinuo Wiéra, muoksłuo ysznaikinuo,
Yr ukazais sawuo, Lankais niab wadinuo...
Tuoks buwimas musu, Tiéwijszkiuos méilingas,
Jug téip wijsad daruo, Caras niatéisingas!
Kuoł gał duonyi Żmuonias, Warkdiénius kiantanczius
Paskui yr Wałduoniéms, diad ant kuoju panczius....
Szęndién dar dijdiasnéi puo kuoju paminia,
Téisibia diéł Żmuoniun, kad skunstiés użginia! (e.)
Giwiantuojui Żmuogui, priész Niatéisijninkus:
Jédżias Walditauojus, Sukczius, Pruowijninkus;
Gawuo tad jaw walia, Łuokamczéi Wałduonis,
Katriée bia atijdżiuos, żuduo, duowyi, Żmuonis!
Diéłtuo: kad yszgirsiatt, juog jaw darbijninkai (f.)
Pradiéjuo darbuotiés, diéł jusu luosibiuos:
Diéł ligibiuos Żmuogaws, yr diéléi téisibiuos!
!!! Dydiasnéi kaip wijsad: jauskiatt Ukijninkai....
Juog tas Subruzdimas, katruo gréitai łaukiam!
Busai Subruzdimu, Żmuoniun wijsuo Swiéta:
Su kuréis luosibiuos, wiénu bałsu szaukiam!
Yr jaw tamia daikty: irr Siékła pasiéta....

5.

35) Apéi Lankus, puo Subruzdimuo Miatuosia 1830 yr 1831. darituo, Swéczíuosia Żiamiésia wargstanczius.

Głauduomuos nustuojij, Tiéwijszkiuos, giaribiu: (a.)
Bęngi cżiuon niamatuom, Maskuolu bjauribiu!
Luosa galia wijss kąn kalbiéty, raszitij:
Nuorint ésam cżiuonai, swétéi niapraszitij;
Dar jug yr błuogiasniuos, galiam pamatité!
Biat réikia kiantiétij, niékuo niasakité...
Niamurmiékiam Diéwui, téip jis pażadiéja
Wałąnda duksausim! Swétimuoj szaliéja!
Pakuoléi uż griékus, musu Buocżiu, Tiéwu: (b.)
Niapasijjednuosiam, pakaruoj su Diéwu!!!
Sugrinszíam! su Diéwu mias pasijjédnuosiam!
Biat Zdraiciuoms, nég Carui, niapasijkłuoniasiam...
Żijnuom kas mums priészings, Subruzdijmia buwuo:
Dumuo anie sawiéj, kad jaw tiée prażuwuo!
Wałduonis priészingus, lig wiénuo ysz Karsiam:
O Niatéisijninkus, su Żiamia su Arsiam...
Tuokartu: suprass jée, réikałuo téisibiuos,
Yr juog mias darbawuoms, diéł Żmuoniun luosibiuos;
Nia diéł musu szłowies, arba yszkiélijmuo!
Biat diéł Ukijninkuo, ligiuo Sutwiérijmuo.
Katrąn kaip nia Żmuogu, Żudai Kuotawuoji!
!!! Ar téip mili Żmuogaw? tawuo péniétuoji!!!

6.

Giésmiée giadaujancźia bruolu lijkusiuju Tiéwijszkiuoja, tun wargstancźiuju puo Swiétuo. 36)

Ysz éjuot bruolaléi, kłaidźiuoty puo Swiéta!
Palijkian Tiéwijszkia, su Kaułais apsiéta:
Żuwusiu Kariuosia, uż musu luosibia;
Tuokia tai dabarcźiui, ant Swiétuo téisibia!
Kamia despuotizmas, gaun pargaliéjijmuo:
Tęnai niérr téisibiuos, niag pas gailiéjijmuo!
Téguł Diéws padéda, truoksztamia szyrdingai!
Kialautt tas Kialuonias, diéł jusu łaimingai...
Nustuojuoté turtu, lijkuott Gijminaicźius,
Palijkuott Kudijkius, wargia Sijrataicźius!
Kuriun Gimdituoja (a.) pradźiuoja Jaunistiés:
Mijria ysz gailascźiuo, niatiakus Draugistiés!
Téip kur Déspuotizmas, gaun pargaliéjimuo:
Tęnai niérr małuonias, niag pasgailiéjijmuo!
Téguł Diéws padéda, truoksztamia szyrdingai!
Kialautt tas kialuonias, diéł jusu łaimingai....
Tijriuonis apjémia, waldźia puo sénuowiés,
Paraszikiatt bruolei: ar yłguo téip stuowiés?
Juog tiée kur darbawuos, diéł Żmuoniun luosibiuos,
Turr wargty puo Swiétuo, diéléi natéisibiuos!
Téip kur Déspuotizmas gaun pargaliéjimuo: 37)
Tęn niéra téisibiuos ir t. t. ir t. t.

Praniaszkiaté mumis, kaip tęn Diéws jums léiduo?
Ar bia pamatisiam? kada jusu Wéiduo?
Tiéwijszkiuoj tarp musu, yr kaip jums tęn wédas?
Ar giarai? ar błuogai? tarpia swiétuo dédas?
Biat kur Déspuotizmas, gaun pargaliéjijmuo:
Tęn niéra gianbiuos ir t. t. ir t. t.

Giariasnéi padariétt, mias pawidźiam jumis:
Juog éjuott ing swiétuo, darbuotiés uż mumis,
Biat Tijriuonis dabar, Żuduo mumis wargiéj!
Kad niabruzdiétumiam, dabuo dijdéj sargiéi:
Niamiaskiatt darbuotiés; gird̃am mias pardali!
Jéįj cźia jums niawiadas? éik ing kita szali!
Rupintiés kad gréitai, ysz warity Sizma,
Ysz Tiéwijszkiuos musu, yr juos Déspuotizma...
Niatrijwuosiam ijłguo, jéij lijksias Tijriuonis!
Tiéwijszkiuoja musu, yszgałabis Żmuonis! (b.)
Rupinkiatiés bruoléi! lig łaikuo kiantiesiam,
O kad tikt pradiésiatt, mias tujaws padiésiam!
Darbuotiés su jumis, tuo réikałuo daliéj: 38)
Tiktai paszapuokiatt, gin̄kłu swécźiuoj szaliéj;
!!! Łaimink jumis Diéwij! diéł musu luosibiuos,
Mięs turiamia wijlti, sułauktij téisibiuos...

7.

Giėsmiėe; Atsakimas bruolu wargstančziuju puo Swiėtuo.

Atsakuo bruolalis, raszidams wérksmingai;
Wargstu asz tarp Żmuoniun, daźnai małuoningai!
Biat jée źiur ant maniés, kaip nuosijgandijmia!
Waiksczíuoju saw wiénas, wérkdams nuludijmia!
Juog mias tarpia sawęs, artintiés niadrinstam:
Yr kaipuo swiatijmi, niapasijpaźirs'am...
Tuokias musu Warguo! Kialawimuo diénas!
Nuostuojijs Tiéwijszkiuos, wijsur ési wiénas...

Matidams dumuo, Żmuogaus giwiantuoja,
Atsijmijniaw sawyi, kad jis Wakaruoja: (a.)
Nia spaudźia juo szyrdiés, nuludimas sragias,
Łaiminaw dumuodams: juo wałąndas smagias!
39) Kad siédźia pas Ugnia, tarp sawijszkiu miéłun,
Dźiaugdamuos atijlsiu, yszwakariu wiéłun...
O man bia sawijszkiu! Kiaławimuo dięnas!
Nustuojijs Tięwijszkiuos! wijsur ési wiénas...

Pamaczíau Débiasius, niaszamus nuog wiéja,
Kaip yr mani niasza, Wiétruos tuo żutiéja! (b.)
Stébiéjaws źiuriédams, kaip anus buogijnuo,
Wiéjas sukindamas, biat kur? niéks niaźijnuo!
Kaip asz nuoludijmia! Żengu tikt kuojuomis:
Kłausiantt wiétruos sakuo: kas ligi tuo juomis...
Tai man nuludijmia, kialawimuo diénas!
Nuostuojijs Tiéwijszkiuos, wijsur ési wiénas...

Radau Miadźius skléidant, aiszkiuo waisiaws Żiédus.
Suprataw galibia, yr Diéwijszkus riédus!
Duod Diéws waisiu miadźiuoss, diéł raskaźiuo Żmuoniu.
Asz kłaidźiuoju swiéty: ysz wits nuog Tijnuoniun!
Tiée Miadźiai nia manuo, niaduod tuokiuo Kwapuo!
Kaip Tiéwijskiuoj buwuo, niékuo man niasakuo!!!
Yr cźiuon bia raskaźiuo, Kialawimuo diénas!
Nuostuojijs Tiéwijszkiuos, wijsur esi wiénas...

Macźiaw: Jaunijkaicźius, wiénuo krasztuo Żmuonias,
Kaip but tijkri bruoléi, kaipuo ysz małuonias:
Miéławuos su dźiauksmu, małuoniéj szyrdingai!
Spaudźia Krutis, Rankas: tarp sawęs méilingai!
40) Buk tai: juog éij aniée, maniés niapaźijnuo:
Niégi Rankuos manuo, suspaustt niamiégijnuo...
Cźiuon dydéi nuludaw, kuokias manuo diénas!
Nustuojijs Tiéwijszkiuos, wijsur ési wienas...

Pakalniéj upialis, szniuokszdamas sriaunumu,
Pradźiuginuo Szrdy! sawuo garsingumu;
Tarp Uołun Ardamas, (c.) kaip butum szniakiédams:
Stiabiejaus ramibiuoj, ant anuo Żiuriedams,

Tariaw kad upialis, kur mias Kudijkistiéj:
Pagał juo: su bruoléis, biégiuojuom draugistiéj....
    Tas nia szniak diéł maniés, tai Kialuonies diénas!
    Nustuojijs Tiéwjiszkiuos, wijsur ési więżnas...

Sénuoléi tarp NÛkÛ (d.) linksmibiuos duksawuo!
Kaip Aliwuos Miadźéi, tarp Ataugu sawuo:
Méilingai grett anun: nuludijs stuowiéjaw:
Biag yr mani niaszauks: Sunumi nuoriéjaw?
Arba tiée Kudijkiai, bruolu biag niawadins?
Yr idant tiészitum, linksmai biag niażadins?
    Biat niéks niapraszniakuo, O! wérksmingas diénas!
    Nustuojijs Tiéwijszkiuos, wijsur ési wiénas...

Buwaw: kaip Miargialas, miéłamuosius sawuo.
Juokindamas smagiéj, méilingai duksawuo: 41)
Kuriuos małuoniéja, kaip but Muojaus wiéjas,
Gaiwijn Szyrdi Żmuogaws, kad wargia ijlsiéjas:
Biat ysz jun niag więżna, maniép niażiuriéjuo!
Yr pasijsgailiété, Szyrdiés niaturiéjuo....
    Téip biég swéczżiuoj szaliéj bia małuoniés diénas!
    Nuostuojijs Tiéwijszkiuos, wijsur esi wienas...

Yszgirdaw: Dainuojant, (e.) dijdéi małuoningai:
Nuludijmia manuo, prawijrkaw szyrdingai!
Atmijnias balsialus, manuo Sésiarialu!
Kuriuos ganindamas, pulkialus Awialu:
Dainiawuo małuonéi, manuo Matuszialéi,
Biat tujaw supratys: juog nia tiée balsialéi!
    Dijdiasnéi prawijrkaw! tai kialiuoniés diénas!
    Nuostuojijs Tiéwijszkiuos, wijsur ési wiénas...

Cziuon użéjuo Żmuonias, yszgąnstiéj dairiausia: (f.)
Katriée kuodiéł wérkiu? atsijstuojy kłausia?
Atsakiaw wérkdamas, téguł Diéws yszganuo!
Nuostuojaw Tiéwijszkiuos, yr Priétialu manuo!
Yr kada pasakiaw, rustai pażiuriéjuo:
Buk tai niasupratęn, wérkty niapadiéjuo...
    Téip swétimuoj szaliéj, wargstu rustas diénas!
    Nuostuojijs Tiéwijszkiuos, wijsur ési wiénas...

Yr téip nuludijmia, Aszaruomis liédams: 42)
Ysz tariaw ing sawi, tais żuodéis kalbiédams:
Apwaiksczżiuojaw swiétuo, skiarsai yr aplinku;
Nuostuojijs Tiéwijszkiuos, kituos niasutinku!
Tur butt użdiéjijmas, tuokiuos waluos Diéwuo!
Nia atrandu bruoluo, priételaus niag Tiewuo!
    Niagirdżiu balsialuo, Sésiarun méilingu!
    Nia jautu linksmibiuos, ysż diénun wérksmingu!

Kur asz pasijdiésiu? spaud mani rupiasnéi:
Téip żutij niagaliu, kialausiu tuoliasnéi:
Jészkuosiu dar swiétij, diéł Żmuoniun luosibiuos,
Nuorr dijdésnéi wargsiu, jęszkuosiu téisibiuos!

Jészkuosiu pagałbuoś, Tiéwijszkiai buwimuo:
Kad padiétum mumis, nuokıaltt priéspaudimuo,
Tıjriuonun bia suocźiu, kur téip mus naikijna!
Téguł anun darbus, wijsas swiétas źijna....

O kuo tęn datijrsiu: wijss tai jums praniaszíu!
Arba pagriszdamas, Tiéwijszkiuon parniaszíu.

8.

43) Atsakimas, priész użmiatijniéjijmuo Lankams Niakąntribiuos.

Irr Żmuonias kur sakuo: réik kiantiétij buwuo!
Jug diéł niakąntribiuos, tai Lankai prażuwuo;
Tuokias pat pamuokslas, buwuo Jézawitu,
Tuoks, pat irr szęndiénuo, Prąncuzu Léwitu: (a.)
Katriée su kąntribia, kuoł turiéjuo galia,
Ant wijsuo swiétuo, uźtraukia Nıawalia!!!
Téguł tada aniée, patts sawi yszganuo:
Jug apéi kąntribia, giarai Lanks yszmanuo;
Kur gaunas atijdźia, biapig niakiantiétij?
Biat nuo Maskuolumi, niérr kada ijlsiétij!
Puo Kazuoku Kniutais, O! wérksminguos diénuos!
Katra ysz Draugisczíu: jug niéra niag wiénuos?
Téip daug yszkiantiéjuo, kaip Lanks wargdams swiéty?
Kiénuo bruolu Kaułais? irr Łaukai apsiéty!
Prąncuzijjuos Żiamiés, Egiptuo, Wałaku,
Hiszpanijjuos, Prusu: Maskuolijjuos traku: (b.)
Jug yr Sanduminguoj, uż Wandéns uż Mariu? (c.)
Tiék Lanku prażuwuo, diéł Prąncuzu Kariu...
44) Kamia? Lanks niabuwuo, kamia niakiantiéjuo?
Kad Prąncuzai wargia, priékialtt pażadiejuo:
Tiéwijszkia diéł Lanku, wijsijszka Draugistia!
Sudraskita szmuotais, katra? wiészpatistia?
Diéł jun par tiék miatu, Żutiéja tarnawuo:
Téguł swiéts pasakuo? par kąn pasijgawuo?
Napoléons anun: musztt Ciésuoriu Rımuo,
Par kąn apturiéjuo, sawuo yszkiélimuo? (d.)
Kas tai nuoraminuo, pjutiéj Prąncuzijja?
Kas puo Więdniaws Wartais, pirmiaus atsystuoja?
Kas diéléi Prąncuzu, szłuowia atiészkuoja?
Kas Prusus, Wuokicżius, priétialéis padaria?
Kas ysz Prusu Żiamiés, Maskuolus yszwaria? (f.)
Kas jums dabartijni, Karalu pastatij? (g.)
Butumiatt Maskuolus, użpiarnai pamaty:
Kad but Lanks niastuojijs, su sawuo Krutijnia! (h.)
Da éjuo butumiatt, gałuo paskutijnia....

Kiantiėjuo puo draugiés, Liétuwa niagaluoj!
Kiantiéjuo jun Sudźias, yr Pruowu téisibia!
Katras kas kartt łauźia, Tijriuons niałabibia!
Kiantiéjuo yr Wiéra, paminta puo Kuojas,
Yr Niékur niagawuo, téisibiuos Artuojas;
Kiantiéjuo Wargdiénis, wijsuokius łupimus! 45)
Maty jug tai swiétas, jun tus priéspaudimus!
Kuoki skausmuo szyrdiés, duod Lankams Niawalia!
Tun Wagisziu Rąnduo: Ach! kas parkiałtt galia?
Niagut tikt Burluokai, Sijbérijjuos krasztuo:
Kur niapaźinst Diéwuo, yr niaskaituo rasztuo:
Arba Wérgai Caruo, nuog Uruolaus Kałnuo: (i.)
Kur niamiégst giaribia, źiédnuo Żmuogaus wałnuo...
Kałmuks yr Baszkirius, Gijriuoj ysz augintas:
Biat nia Lanks nuog Amźiu! aiszkumu szłuowintas...
Kas tad gał sakity? priész Lanku kąntribia?
Niagut Jézawitai, su sawuo suktibia!
Wijss Lanks nuokiantiéjuo, atijdźiuos nuoriédams!
Prąncuzu priégawimuo, parmatij bruzdiédams (k.)
Diéł kuo? diéł Prąncuzu: diéł anun luosibiuos:
Lankai wijsur kianta! niérr Swiéty téisibiuos!!!...

9.

Waituojijmas Lankuo, nuostuojusiuo Tiéwijszkiuos.

Wakaras tiamuo bia uźsynkimuo:
Spinduléi Sauliés szwiésumuo,
Dabinuo Auksu, Juruos niaukimuo:
Żijbancziuo Wandéns gausumuo; 46)
Kada ant krantuo, Uołun Akmianingu: (a.)
Nuludys Sianis ijlsiédams,
Juruon źiuriédams, ant Wijlniu gairingu:
Téip taria: gailasti ramindams....

Ach! kaip priégimijmas, wijsas jaw raminas!
Kuodiéł tai jautijmai, manuo téip gailingi?
Kada wijss kas saldźiu, atijlsiu dabinas:
Draskuotia man szyrdi, rupiasnéi wérksmingi?...
Żijnaw! juogiéj stuowiu ant krantuo mijrimuo:
Spaudź skausmas rustingas, wałąnduos Sénumuo,
Artijnas jaw łaikas, apléistt sutwiérimuo!
Yr su juomi sikiu, gailasczíuo kartumuo...
Pasijlgiémuos spaudźia, ysz niékur pagalba!
Wijs kąn tiktai mataw: yr turiu priég szuonu,
Yr smagias Winiczias, swęcziuos Żiamiés kałba:
Nia lęngwiju gailasczíuo, yr niéks niamałuonu...
Béréikaluo stiabiuoss, Yszmintij jaw błaiwu!
Ant graikscźiausiu Miéstu. yr twijrcziausiu Buoksztu (b.)

Béréikałuo żiuriû, Juruoja ant Łaiwu:
Niéks man niamałuonu! wys Tiéwijszkiuon truoksztu
Tikamia pawiésié, kur Anżuolun Krumas: (c.)
Mataw: pa Upiéja, Tinkłuo pakabintuo,
47) Kur wijjas kamuoléis, Giwiantuojuo dumas!
Mataw tęn darżiali, Ruożiéms apsuodintuo;
Girdżiu yr Żiżijmuo, grisztancźiuos Bijtialuos,
Mataw: cźiuon ant Kiému, smagius Kudijkaicźius:
Girdżiu krégżdiéjijmuo, Żidruos Krédżdingialuos:
Girdżiu yr Dainiuojant, linksmus Jaunijkaicźius
Niatruoksztu gierimuo, niasu siłpnas walgiuo,
Turiu yr kur guliett, yr ijlsiet lig nuome
Girdżiu kai Tiéwijszkiuoj Żwangiejijmuo Dalgiuo,
Niajaucziu atmainuos, kaip yr Namuoss Uoruo?
Ruoduosia juog ésmiu, Tiéwijszkiuos buwimuo:
Draudżiuosia ramindams, jug asz ésmi Sénis!
Biat cźiuonai parjijmtas tuo saw atmijnimuo:
Aszaras ysz akiun, płust kaipuo szalténis....

10.

Apsijréiszkijmas, wienam Kunigui Prancuzijjuoja, dijdéléi pabażniuo giwianijmuo, wardu Laménéuszas, Miatuosia 1833 priésijtruopyjijs.

Tamsumas Naktiés Żwaigżdiétas:
Lęngwinuo Żiamiés sijłpnumuo,
Kaip juodas Marmurs użdiétas,
Kur Kapas, (a.) wijsuo giarumuo!
Niéks tikumuo, niabudinuo:
Ylsancźiuos tamsibiuoj Naktiés,
48) Tikt użijmas ramijnimuo,
Kad jam Pauksztis sparnais płakties; (b.)
Tuoks garsas atsijliépimuo!
Graudingai dawiés girdiéty:
Jug tai swiéts ysz priéspaudimuo!
Nia rand atijdżiuos ylsiéty...

Kad tuoks garsas, skléid tamsibias,
Waituo Szyrdis suspaudijmia!
Juog ant swiétuo niér téisibias:
Duksaudamas nuludijmia!
Suopuléi Duszíuos Wérksmingi:
Gisłuosia płudimas kraujuo!
Priéspaudimai niatéisingi!
Buksztaw kas kartt Driancźiuo naujuo... (c.)

Cziuon Truocuoj, yszkłuota Kiru:
Apszwiésta Ugnia Żiéłauna:

Szasziéléi Séptiniun wiru, (e.)
Katriée tas sunkibias krauna:
Auksuo Riubais apsijdaria, (f.)
Pats sawyi Duris użdaria:
Ant galwun Auksuo Karunas,
Priész anus patiésts Całunas!
Ant gialżiuo Krasiu siédantis,
Wijsi rustai dumuojantis:
Aplink kurius jun Wainijkai: (g.) 49)
Użpakaliéj Pakalijkai... (h.)
Wijduriéja Asłuos suostas, (i.)
Wargumi Swiétuo parjuostas!
Ysz Kaułu mijrusiu sudiétas:
Pokuojuon Krizius padiétas!
Priész tąn Suostuo, puikus stałas!
Ant juo Yndas Kraujuo piłnas,
Yr Kaukuola, (k.) Żmuogaus gałas!
!!! Par tąn Wiészpatistias siłnas...

Tiée Séptinij wirai diwu!
Wałąnduomis jautréi żiuria:
Ysz Akiun su Ugnie giwu,
Kaipuo cźiuonai pradiétt turia:
Sawuo priébuwimuo wiasty:
Kaip wiéns kitam turr sakity?
Kaip akis swiétuo użmiasty?
Kaip luosibia pażudity!!!!

Tada ysz Séptiniun tuju wiru wiénas:
Kiałasia yszSwiétuos, ladwuo atsijstuoja,
Artintiés priég Suostuo, éina pagał siénas:
Tujaws Diéwuo Munkuo, priésijminia Kuoja!
Tuoja pat wałąnduo, tirpsta Anuo Kunas!
Siubuoja Mérdiéty: (l.) atstuojuo jin siłas!
Kaip atsijéjijmia, kada kąn Perkunas: 50)
Trękimu użgauna, gruobia Kraujuo piłas,
Ysz tuo Ynduo piłnuo, piłna Kaukuola,
O yszgiérys gréitai, yr wiéléi drutijnas:
Nuog tuo Kraujuo Żmuoniun, Katriée jaw prapuola!
Diéł anun puikibiuos, paskui wiéł artijnas:
Priég tuo suostuo Kaułu, Żuodżius tus taridams:
!!! Prakiéyktas Chrystúsas, kurs téisibiuos muokia!
Yr Chrystusuo Munkuo, priéminęs łaikidams,
Tarr: tai tawyi szęndién, — uż pamuoksła tuokia!!!
Tujaws kitij Sziaszij, atsyliépia wirai,
!!! Prakiéyktas Chrystusas muokintuois małuonias!
Tarp swiétuo tamsibiuoj, kurs supratuo sczirai,
Yr datiria szęndién, juog mias ligus Żmuonias...
Tas pats dar stuowiédams, Krizius mindams kuojems,
Kłausa, kitun Sziasziun, kaip galiam luosibia?

Matuoma nuog daugiuo, užtiamdit Artuojams,
Kad tikt užturiéty, tarp musu galibia,
Biat jéy niarupinsiam tuo réikału̧o smagieij!
Pawis mumis wargas, su łaiku Żuwimuo,
Rasmuos paniékintais, pakuoruos mus sragiéij!
Nuostuosiam galibiuos, yr musu buwimuo...
Yr sakuo taridams: jug cźia niékuo niéra?
Susijtarkiam sawiéj, priész tąn kas mus żuduo:

51) Chrystus wiéra dawia, paniékinkiam wiéra:
Paniékinkiam! atsakia: swéikintiés sujuduo...
Tuolasnéi téipuogi, antras tujaws daruo:
Artijnasia Suostuon, Kraujuo atsijgiérij!
Križiu Kuojuoms minduo, Chrystu łaukuon waruo!

Tardams: niatikt wiéra, par kąn Swiéts nuotwiérij:
O katras raduosia, nuog Chrystaus buwimuo,
Tuokartu luosibia, diéł Żmuoniun méilinga!
Luosa bus nuog Anun, mias nuog prażuwimuo....
!!! Giarai tad suszukuo! pagał musu nuoru:
Waldisiamia Swiétuo, idant niaprażuty!
Priéspauskiamia Żmuonias, wijsus ligiu noru... (ł.)
Kitéipuog galibia, musu niagał büty...
Yr triacźias kaip tuodu, téipuogi daridams:

Ysznaikintt muoksłumuo, wiéra yszmanimuo!
Twijrtijn sakuo tuolaus, tais żuodéis taridams:
Diéł musu buwimuo, dar niérr yszganimuo;
Żwiéris bia yszmintiés, tur sawuo jautrumuo,
Susijuostuo gréitai, prawiéniui darité: i
Priész anun Żabąngtus, (m.) o Żmuonas kitrumuo!
Priétrauktt sawiéji kitus, nia réik jun muokité;
Kaipuo susijtartij gał priędsz musu galia,
Yszmanuo jée dażnai, Wiészpacźiu gudribias,
Giarijnas pawijrsziui, kad spaudżia niawalia,
52) Biat truokszta nuomiasté, nuog sawęs sunkibias;
O téip susijtaria, gala priépażinty:
Idant galij musu nuog sawęs nuomiasty;
Gał twyrtiasnéis rastiés, gał susijjudinty;
Yr diéł sawęs Rąnduo, kituoki użwiasty...
Réik tada Żmuonias, nuog Żmuoniun atskirtia,
Wijsuomis draugistiéms, réik pasijdalité:
Biat skiriumi swiétas, niagał atsijspirtia;
Réik użgintt Muokintiéms, kningu niaraszité,
Użdiéty Rubiażius, kad niasusijsiéktum,
Yr kad tuo dabuotum, sragiéy priésakitij.
Kad wiénas priég kituo, priéspaudiéj niabiégtum,
Sargais (n.) tus rubiażius, réikia apstatitij...
Diéł niasutijkimuo, parkiéistt Ystatimus; (o.)
Cziuon wijsi atsijliép, bukiam tuoj jautribingi!
Kad źiédnas pijlditum musu priésakimus,

Wijsaduos Kuoruokiam, dijdżiausiuoj rustibiuoj!
Parżęngimus anun, diéł jun bruotiaristiés,
Sumaiszıkiam wiéras, yr pramuoniuo darbus,
Niadaléiskiam żijniuos, jautimuo Żmuogistiés,
O téip mias rasiamuos, wijsam swiétui garbús...

Kiatwijrtas pakarcżiui, giaria téipuog Krauji,
Yr Chrysıusuo Munkuo, puo Kuoju łaikidams:
Téip kaip yr pirmiéjéy, iwıad daiktuo nauji,
Réikałuo atsarguos, dıjdiasniuos matıdams: 53)
Tarr: mias nuoriam musu buwimuo sauguoty,
Swiéts tam prıészijnasia, truokszt anas luosibiuos,
Kad niasusijtartum, smarkiéij réik dabuoty:
Réikia apigardus, buktai diéł téisibiuos,
Apsuodintt Żandarmais, (p.) kad jée priéżiuriétun,
Kad pijlditum tıjkrai musu Uździéjijmus,
Kąn tikt mias priésakuom, kad akłai tijkiétum:
Kad wiénas priész kituo: turiétt Uździéjijmus,
Pramuonius priészingus, réikia sutaisity:
Ginty nuog muoksłumuo, łaikité tamsibiuoj,
O łabiaws téisibia, réikia sumaiszity....
!!! Tuokartu rinksiamia, garbia mums gausibiuoj!!!
Tai tiésa! atsakuo wijsi zgaduo ruoda:
Apigardams gréitai, réik użdıétt Wiriasnius,
Yr ant sutijkimuo, Rankas sau suduoda,
Tikt réikia paskirtia, Tarnus kur wiérniasnius...

Dwij Kaukuola pęnktas, kraujuo atsygiérys,
Twijrtijn wijsus daiktus: iwiastus pirmiasnéi,
Krıżiu priésijminias, suostuo nuosijtwiérys!
Pradéda sakity, dar jug bézbażniasnéi!
Tardams: wijss tai giarai, kąn jau suszniakiéjuom,
Biat dar niéra gana, réik susijkalbiété:
Riéditt swiétuo sragiéy, niasiki régié,uom:
Swiéts upartas ira, daug gał yszkiantiété;
Réik użdiétt muokiasnius; Kariéwius statity: 54)
Yszrinktij jaunuosius, lijktij tikt artuojus,
Kad tąn jaustum wijsi, wijsus suraszity:
Yr żiédnuoja Kaimuoj, użdiétt yszrinktuojus:
Réik Żmuogu kaip Żwiéri daleisty parduoty
Réik baimia apmiasté: pawéiksłu téisibiuos,
Jug Swiéts płatijnasia, réik Żmuonias tériuoty:
Kitéip nia atrasiam, diéł musu giaribiuos...
!!! Użtiésuo! atsakuo, wijsi dżiauksmuo daruo!
Teriuott réikia Żmuonias, jug Żmuogus kaip Żwiérys
Uż tuokia paruoduo, diékawuo pakarno:
Cziuon Sziasztas Kaukuola Kraujuo atsijgiérys,
Priépażinstu sakuo, juog réik tériuott Żmuonias,
Kuoruoty, Kamuoty: niaduot jéms ijlsiéty!
Biat irr kurs wijs yszturr, kąntrus bia małuonias:
Ant giwibuos sawuo, gatawas kiantiéty:

Wijsuokias muczinias, kad tikt sawuo wiasté?
Kad tikt nuosijkialié: niawaluos sunkibiu!
Kad tikt Uždiéjijmus, nuog sawęs nuomiasté:
Yszmanuo suktibias, musu niatéisibiu....
Diéłtuo: riéditt nuorint, swiétuo su kitrumu,
Réikia jém pawélitt, raskažiu wijsuokiu;
Yr kad gautum walia, kuoruott bia asztrumu;
O kad Yszgliažijmia (s.) swiétas rasias tuokiu:
55) Tuokartt nuosijramins, bijjuosias Kariauté:
Bijjuosias téipuogi, raskažiu apiéisté!
O tuokartu nuorint, gał Žmuonias yszpjauté:
Yr musu galibia, wijsijszkai paskléisté....
Atsijliépia kitij, réik daléist pijktibias:
Téguł sawyi daruo, yr nuosijžęngimus,
Kitéipuog diéł musu niagał but giaribias,
Téguł sawyi łaužuo, Chrystaus uždiéjymus...

Ant gałuo téipuogi, giarr Kraujuo Séptintas,
Yr sawuo pamuoksłuo, jug pijktiasniuo niéra;
Puo katruo Kuojuomis, Chrystusas pamintas.
Sakuo: réik iwiasti, darbus priész jun wiéra,
Kad jén niasuprastum, juogiéij ira Žmuonis,
Par Kuniagus Chrijstaus, kurius réik priétraukté:
Idant téip muokintum; yr uždiétt Wałduonis,
Kad anus žuditum, kad jéms liéptum łaukté:
Atéinancziuo Dąngaus, Saužijniéj kąntribiuos;
Kad Saužijniéj (t.) Žmuoniun, pakłusnastys rasias:
Pagał muokintuoju, yszmintiés gudribiuos:
Yr kad Niatéisibias! buss wiétuoj téisibiuos:
Pagał tun Tiéwialu, Dwasijszku suktibiuos.

. . . .

!!! Tuokartu twijrcžiausias, stuosias musu Krasias....

56) Tuoja pat wałąnduoj, kad tus žuodžius sakia:
Sutiamuo Trubuoja, užgiasinuo Žwakia:
Tiée Séptinij wirai, tiłuomis ysz éjuo,
Téisingas niajutuo, kaip Naktys praéjuo?
Kursai puo Križiumi, méldiés Diéwui dažnai!
Yr tuoja wałąnduoj, Szyrdyi juo pabažnai!
Užgawuo jęn skausmas, wijsas sudriabiéjuo!
Dumuodamas sawiéj, kąn cžiuonai régiéjuo?
Tujaws: wiéł yszgirduo, bałsuo ysz auksztibiu!
„ Apraszik kąn matéi, niawuožuok bjauribiu!
„ Twijrtink sawuo szyrdi, niékuo niabijjuokias,
„ Nuokialsiu asz anun: pijktibias wijsuokias!
„ Niatruopis Wiészpatéi, téip swiétuo priéspausty:
„ Artijnas łaiks manuo, buss Žmuonias priégłausty!
„ Garbink yr sziuowinkia, Dangiszkas Galibias!
„ Kłausik bałsuo manuo! tas irr nuog Téisibias... (u.)
„ Katra niékad niagał Žmuogaus suwijluotij,
„ Diéłtuo: wijsi Žmuonias, buss nuog jus užstuoty...

11.

Buss Kitéip! 57)

Yszmintiéj dumuojant: ateinanczíuo łaikuo
Parmainuos tuo wijsuo, mums atsijéjijmuo:
Nuostuoja gailastis, mijsla mijslas waikuo:
Warguo musu reikia, tikt pargaliéjijmuo...
Jug Subruzdimia, jautantis mias buwuom:
Apléiduom Tiéwijszkia, yr giaribias musu!
Nia réikia dumuoty, juogiéy jaw pražuwuom?
Béwéikiai sugrinsžiam, atiduos kas jusu!
Trijgubai: Kaltiéjéij, kur dżiaugas szęndiénuo,
Ysz tuo musu warguo, surasiam kiékwiénuo!!!
Béwéikiai pasiégsiatt, priétialéi Maskuolu,
Trakus Sijbéryjuos, (a.) yr Kałnuo Uruolu;
Niapriégłaus tęn jusu, kaip Prąncuzai mumis,
Tiée patis Maskuoléi, spjaudis Akis jumis:
Niab praéis tris miatai, kaip tai wijss kas stuosias,
Kaip Zdraicias Tiéwijszkiuos, Kąmczatkuoj kamuosias:
Yr priég wiénuo łanguo, sûrūks wijsi dûmai,
Pawiérninku Caruo, rasias pilnij Krūmai...
Juog Lanku Draugistia, jau nuog wijsuo Swiéta,
Rastiés kaip buwusi, ira pażadiéta:
Déłnas tamia daiktij, duod kas kartt tuolesnéi, 58)
Kad tikt pradiétt darbuo, darbuotiés gréitiasnéi;
Niab atstęngs Wiészpaczéi, su sawuo suktibia;
Su sawuo Kariéwéis, priész swiétuo daugibia,
Katras jaw supratuo, Wiészpacźiu buwimuo:
Jaw artijnas łaikas, anun pražuwimuo;
Nuokrijss jun Karunas, puo jun pacźiun kuojas,
Nieb bus Wiészpataicźiu, ligus bus Artuojas:
Biégs aniée tuokartu, sliéptiés priég Maskuola,
Stalicźiuoja Caruo, buss anun Szpijtuola:
Niab téip kialsias daritt, Subruzdimuo swiétas,
Kaip lig sźiuoł Bajuorai, Puonams niabus wiétos.

Swiétas wijsas kialsias, kialsias wijsi żmuonias,
Daritt bruotéristia, ysz tijkruos małuonias!
Juogiéy Subruzdimai, par Bajuorus kialty:
Praéjusiu łaiku wijsad buwuo wialty...
Juog jée nia jészkuojuo, ligibiuos Żmuogistiés,
Ttktai wijss dumuoja, kaipuo ysz Draugistiés,
Pasiéstt Rąndij wiétuo, (c.) apturiéty galia:
O paskui kitiémis, priétaisitt niawalia...

Artijnasia łaikas, kad Artuojaus péłna:
Niab wartuos Wałduonis, sawuo dika déłna,
Żiédnuo Kampuo Żiamiés, dalisias Artuojéy,
Nuostuos Łażai, Duonis, (d.) o ysz ałks Ultuojéy:

Niabibus rubiażiu, tarp Draugisczíu swiéta
59) Maitins sawi żiédnas, ysz gruduo pasiéta:
Arba ysz pramuoniuo, Rankuomis użdarbiés.
Dikunams Wałduonams, niabréiks duoty garbiés,
Niab reikiés Kariéwiu, skaitlaus kaip szęndiénuo,
Kad bus Żiamia łocna, Artuojaus kiekwiénuo:
Tuokartu Draugistias, luosas nuog Wałduonu,
Niaturiés réikałuo, uż puikibias Puonu,
Kariautt tarpuo sawęs, liété bruolu krauji!
Użwiasiam riédimuos, wijsur ligi naujii
Nuog miatu lig miatu, kaip Żidai Abruomuo,
Skirsiam Patriarkus, kaip sunus Aduomuo....
Yr amżiam mias apéi tąn: su żiédna Draugistia,
Idant niaprażutum, Lanku Wiészpatistia!

Niabuk tad nuludys! łaikik atmijnimuo:
Jug matiém priéżuodi, gałuon Subruzdimuo: (e.)
Juog sausas niakialsis, parpuolys ing Kłana!
Diéłtuo: apsymania, pasiékiem Sékwana: (f.)
Niamijria Tiéwijszkia, yr dar niaprażuwuo:
Priés jkiałs graikcztiasnia, nia kaip kada buwuo!
Tijriuonis dumuoja, kad jau muss yszwijjuo:
Ysz Tiéwijszkiuos musu, tad jun wijsi bijjuo,
Nlatiésa dumuoja, téip sawiji Tijriuonis,u
Yszmanuo jęe patis, yr yszmanuo Żm onis:
60) Juogiéij jaw dabarcżiui, wérsias kitéip szalis:
O Maskuolus rasias, dijdéi mażai galis....

!!! Stiabiékiatiés tada! kaipuo buss paskiasnéi?
Dumuokiatt uż anus, saw yszmintingiasnéi:
Szniakiédamis sawiép, apéi tąn tiłuomis!
Yr spasabindamuos, wijsuomis siłuomis!
Kaip bus nuosijkialtij, warguo yr niawalia!!
!!! Bus Kitéip! téip lijktiés niagalia....

12.

Małda priég Diéwuo Kariu.

Kada szyrdys manuo ramintiés pradiési?
Kada Diéwij Kariu (a.) tu pas jsgailiési?
Palijktuos Tiéwijszkiuos, musu Merdiějancziuos?
Nuostuojusiuos sunun, graudingai wérkiancżiuos!
Kuriuoja Tijriuonis, kaip pułkus Galwijju?
Giwiantuojus wargia, kaip Kiarus Lalijju (b.)
Naikyn żudidamis, Sijběriuon waruo!
!!! Jug téip yr Piakłuoja Sziatuonas niadaruo.
Paniékinuo Wiéra, nuopliészia Bażnincżias,
Yszbłaszkia Piémianus, (c.) lijkuo Awijnincżias!

Barzdiłuoms bia muoksłuo, (d.) kad sizma użtruktij!
Ar dumuojuom kada? mias tuokiuos sułaukty? 61)
Argi małdas musu, tawyi niapatinkuo?
Juog rustibia tawuo, priész mumis palinkuo?
!!! Waldimiérij Kariu! Żwyłktiariék méilingai!
Ant priéspudżiuo musu! yr darik tęisingai!!!
Kuomi nuosijdiéjuom? pręsz tawuo galibia?
Kad mumis apléidai, Caruo niatéisibia!
Jug tai tu Szaltianius, Żidams atidaréi: (*)
Kada ysz Egiptuo, ysz Niawaluos waréi,
Gijriuosia: tarp uołun, kur akmuo yr smyltys:
Kamia ysztruoszkimuo! niabturiéjuo wijltys!
Ysztrijwuott lig gałuo, Kialuoniés pradiétuos,
!!! Pagirdity! da éjuo, Żiamiés pażadiétuos....

Spaudż muss nuludijmas, diékias walia tawuo!
Biat jaw yr ysz tawęs, sz.dıtiés pagawuo:
Tijriuonys bia suotus: kaip jis nuon daridams:
Palinkimuo tawuo, priész mumis matidams....
Ar tai téisibiuoja? stuow tawuo galibia!
Juog wiénas Tijriuonys, Paguonas bjauribia!
Turr Kamuotij swiétuo: (e.) niamiéłaszyrdingai:
!!! Diéwij Kariu méldżiam! darikia téisingai!!!

Użmijrszk jéy pakliduom, miéłaszyrdings Tiéwy!
Jug Tiéwijszkiuoj musu, garbints buwai Diéwy!
Baimia muss ysz wijsur, spauzdama apstuoja:
Wérk swiétas ysz diwuo! wérk szyrdys Artuoja!
Kad Tijriuons Paguonus, ysz wijsur sutraukia, 62)
Żuditt giwiantuojus! tai Lankai sulaukia?
!!! Priég tawęs dar Diéwij! szaukiamia szyrdingai,
Pagrąnżink Tiéwijszkia! yr darik tęisingai...

Ing kąngi pawijrtuo? wijltys musu Kariu?
Ar matai? yszbłaszkia! Tijriuonys uż Mariu? (g.)
Súnús tuos Tiéwijszkiuos, kur buwuo szłuowintais:
Szęndién nuog Tijriuoniés, ira paniékintais!
Súnus: kur nuog Kariu, lijkuo niayszmusztij:
Kaip warguo Paukszti̇téi, ysz Lijzduo yszkrusztij!
Apsklijduo pasauliés, wijsuo Swiétuo szalis?
!!! Diéwij! argi tu tai, tiék tia ési galis?
Swiéty kłaidżiuodamis, rąndam tuokius Żmuonius:
Kur biag tawęs giwian, yr niatur Kuoruonias,
Niapażinst Niawaluos, niatur priéspaudimuo!
Riédidamuos tijkrai, pagał priégimimuo;
Nia yszmanuo griékuo, nia duod tawyi garbiés!
Wiénuok giwian luosai, ysz sawuo użdarbiés,
O mias tawi Diéwij! garbijnam szłuowingai!
!!! Yr garbinsiam wijsad: tikt darik téisingai!!!

(*) Szaltianis, wieras; (Żrzudło).

Pijktiésiéms atléidi, wijsuokias kaltibias:
Bia kalcžiuos užmijrsžai, ant musu ciélibias;
Žwiéris kad užpuoła; Ganinkłuoj Awiala!
Draskuo jęn yr pliészuo: nia kłausuo balsiala!
63) Wėrkiancžiuos nuog skausmuo. Razbaininku wiéjuo,
Téip pasgailiéjijmuo, tawuo užturiéjuo:
Cars priész mumis stuowis, dar szaukiam méilingai!
!!! Diéwij! pliszta szyrdis! darai niatéisingai!!!

Biat jeij niapasgailsi? rupiasniéj ysz zlastiés,
Priész galibia tawuo! gału priészings rastiés:
Niagaliédams skausmuo, szyrdiés pagaliété!
Pradiėsiu bluźninty: pradiésiu szniakiété:
Juog Waldimiėrs Kariu, nia téisingai daruo!
Liépdams cžiéniawuotij, Asabuoja Caruo,
Miéłaszyrdingiausiu, ysz tarp Žmuoniun Tiéwu:
!!! Biat kaip tai? ar gał butt? Sziatuons, Wialnias, Diéwu?

Niatijkiam mias tuomi, tawuo nuoruo žijnuom,
Caruo už Karalu, mias nia pražijnuom:
Nia nuoriam Tijriuoniés, niabus jis mums Tiéwu;
Niagut kad nuostuosi, butij Kariu Diéwu:
Tuokartt nuludijmia, szyrdiés musu skausmia!
Palijkian biag tawęs! Kitur priésijgłausmia;
Yr tęn atsijstuoja, téisibiuos jészkuosiam!
!!! Yr lig paskutijniuo, jam niapasijduosiam...

Liépk tad yszžiuodity: Puszku bałsuo riéksma!
Mias Caruo staličžia, tuolidiés pasiéksma:
Téguł mumis Caras, galibia niabaiduo!
Téguł ligi Kialuo: sviéts Kraujuosia braiduo!
64) Tarp Bugnu yr Triubu, giariaus mumis butij:
Niabijjuomuos Driancžiuo, niabijjuom pražutij!
Diéł Tiéwijszkiuos musu, už Žmuoniu luosibia:
!!! Skubiék Diéwij Kariu! daritij téisibia!!!

13.

Giėsmiée, katrąn giéduokia pagał Natuos: Jeszczė Polska niézginęła... (miatuosia 1831 sudiétuos).

„Jug tai Lankai niapražuwuo,
pakuoł mias dar giwij:
„Głaudisiamuos szimta sikiu,
wiéł busiam scžiésliwy... étc.

Linksmai dairuos bałts Érialus: (a.)
Kiałas auksztin, nuor jau liékté!
Nuosijganduo Niapriétialus:
Dairuos baimiéj, kiat jau biégté!
Kialkiatt Lankai trupintt pancžius!
Niapriétialus waikitt sawuo;

Kirsk yr szaudik! cźiuon ésanczius,
Lankai żutiéj pasijgawuo... (bis.)

Dabar diénas pijłnas garbiés!
Prasijdiéjuo ausztia mumis:
Nia aplé skiatt tuos uźdarbiés: 65)
Lankai! niasza łaimia jumis!!!
Kialkiatt Lankai! trupintt panczius!
Niapriétialus waikitt sawuo!
Kirsk yr szaudik! cźiuon ésanczius:
Lankai żutiéj pasijgawuo...

Kruwinas Karunas kiłsta!
Kad gréicźiau Kariautt pradiétij?
Szyrdis Wajauninku szijłsta!
Kad Tijriuonis pagaliété!
Kialkiatt Lankai! trupintt panczius!
Niapriétialus waikitt sawuo!
Kirsk yr szaudik! cźiuon esanczius:
Lankai żutiéj pasijgawuo...

Kialkiat Piéstai! Jagiéluonis! (6)
Kur niasziét luosibia mumis:
Sénuowiés Lanku Wałduonis;
Kariausiam drąnsiau sujumis!!
Drąnséi Lankai! trupintt panczius!
Niapriétialus waikitt sawuo!
Kirsk yr szaudik cźiuon ésanczius:
Lankai żutiéj pasijgawuo...

Kialk Kascźiuszka, duok drąsumuo!
Pargaliétij Naikintuojus:
Kad butt gana tuo draugumuo: 66)
Kariautt su jéys: uź artuojus...
Drąnséi Lankai! trupintt panczius!
Niapriétialus waikitt sawuo!
Kirsk yr szaudik cźiuon esanczius:
Lankai żutiéj pasijgawuo...

Héi! Kas Lankas, gruobk uź Drianczíu!
Kad priékialtij Wiéspatistia:
Pagaliésiam! tijkrai jauczíu:
Niapriétialus ta draugistia;
Drąnséi Lankai! trupintt panczius!
Niapriétialus waikitt sawuo!
Kirsk yr szaudik! cźiuon ésąnczius;
Lankai żutiéj pasijgawuo...

Niéks! mums kraujuo praliéjimas!
Uź réikałuo bruolu musu:
Niéks! diéł musu Kiantiéjijmas!
Ruonun Kąriuoss diéléi jusu;

Drąnséi bruoléi! trupintt panczius!
Niapriétialus waikitt sawuo!
Kirsk yr szaudik cziuon ésanczius,
Lankai żutiéj pasijgawuo...

Niéks! mums smiartis diéł téisibiuos!
Diéł artijmuo: diéł małuonias!
67) Muczialninkais, diéł luosibiuos,
Busiam wijsi kaipuo Żmuonias...
Drąnséi bruoléi! trupintt panczius!
Niapriétialus waikitt sawuo:
Kirsk yr szaudik cziuon ésanczius,
Lankai żutiéj pasijgawuo...

Niéks! Kuoju, Ranku nuostuotij!
Amziu baigtia Ubagistiéj!
Réik Tiéwijszkia atjészkuoty!
Nuosijmirtia tuoj Draugistiéj...
Drąnséi bruoléi! trupintt panczius,
Niapriétialus waikitt sawuo!
Kirsk yr szaudik cziuon ésanczius:
Lankai żutiéj pasijgawuo...

Krauji musu Krauja diésiam:
Idant aniéms, atmuoninty! (d.)
Nuor jin wijsuo cziuon praliésiam!
Turiam Lankus yszluosinty...
Drąnséi bruoléi! trupintt panczius!
Niapriétialus waikitt sawuo:
Kirsk yr szaudik cziuon ésanczius:
Lankai żutiéj pasijgawuo...

Nuosijkialsiam sunkintuoju,
68) Jug mias ésam ligus żmuonias:
Yr Niawaluoj naikintuoju!
Téguł żijnuo jau Tijriuonis:
Drąnséi bruoléj! trupintt panczius!
Niapriétialus waikitt sawuo!
Kirsk yr szaudik cziuon ésanczius:
Lankai żutiéj pasijgawuo...

Żijnuom złasti tuo Tijriuoniun!
Juog jée jészkuo giarty Kraujuo!
Yszkirtuo Praguoj (e.) tiék Żmuoniun!
Wijs téip żuduo! niékuo naujuo!
Drąnséi bruoléi! trupintt panczius!
Nepriétialus waikitt sawuo:
Kirsk yr szaudik! cziuon ésanczius:
Lankai żutiéj pasijgawuo...

Kariauk bruoli! Szyrdzia sczira:
Turiam artiée żuti Caruo;

Jug aiszkumia, wijltys ira! (f.)
Lankai aiszkiai wijsad daruo...
Drąnséi bruoléi! trupintt pancźius!
Niapriétialus waikitt sawuo!
Kirsk yr szaudık cźiuon ésancźius!
Lankai żutıéj pasijgawuo...

Kialk Tiéwijszkia! ysz mijrimuo!
Szłuostik akis nuog aszaru!
Suraduom! gałuo źuwimuo! 69)
Praéjusiu tiék wasaru...
Héi! kas Lankas! trupintt pancźius!
Niapriétialus waikitt sawuo:
Kirsk yr szaudık! cźıuon esancźius:
Lankai żutiéj pasijgawuo...

Par tiék miatu Sunus tawuo!
Głaudés wargıa wıjsam swiéty!
Szęndién łaimiés pasijgawuo!
Truoksztt su tawım! jaw ijlsiéty!!..
Héi! kas Lankas trupintt panczius!
Niapriétialus waikitt sawuo:
Kirsk yr szaudik cźıuon ésancźius:
Lankai żutiéj pasijgawuo...

Téguł Krauji, Kraus użmuoka!
Téguł gałwas Niapriétalu:
Niékad namuon niasuwuoka!
Pagrisztt tęnai sawuo kialu;
Héi! kas Lankas! trupintt pancźius!
Niapriétıalus waikitt sawuo!
Kirsk yr szaudik cźıuon esancźius:
Lankai żutiéj pasijgawuo...

Griaukiatt Puszkas! jusu riéksma!
Niapriétialu mias priéspausiam:
Musu Rubiaźius pasiéksma! 70)
Yr Maskwuoja (g.) paszwitrausiam...
Héi! kas Lankas, trupintt pancźius!
Niapriétialus waikitt sawuo!
Kirsk yr szaud k cźiuon ésancźius:
Lankai żutiéj pasijgawuo...

14.

Paliginijmas: łupęnstwu Wiészpacźiu su łupęnstwuomis Wałduonun. (a.)

Giriésia Wanagas, tardams Diéwij miełas!
Diékui taw kad niasmiu, kaip Razbaininks wijłkas;
Diéł maniés Awialias wijsas butum ciełas!
Wijłks anas tériuoja: kuoks tai juo pasijłkas?

Ligi sutwiérijmuo, prażudity gauduo:
Dar sugawęs duoroyi, (b.) kad gardiasnia butum;
Diéłtuo Źmuonias Wijłkus, parsakiuo yr szauduo:
!!! Duok Diéwij kad aniée, puo wijsam prażutum..
Wijłks atkalniéj stuowis, girdiédams tus dïwus!
Atsijliepia rustai, tus żuodżius taridams:
71) Jug ir asz Karwialus lieku wijsus gïwus,
Pa ijłstumi Niabagai! Awialas waikidams!
Gauditt yr pjautt Awis, tai nia tawa siła:
Tuoks pat maistas tawuo, ysz Paukszcżiuo płunksnuota
Nia wainuokiam sawęs, bukiam abu tiła:
Tu gaudai Karwialus, asz Awi gauruota:...
Dargi pagał maniés, pasijżiwiji Wärnâs
Jug Żarnu (c.) niajédżiu, kad Awi papjaunu,
Nuog tawęs nialiekuo, niagut sausas spärnâs:
Tau maistas Karwialis, man kad Awi gaunu!
!!! Kuoks tu Diéwuo Tarnas?
Sujédi yr Źarnas!.!
Tarr tuolasnéi Wijłkas, Wanaguo ramindams:
Yr réikałuo sawuo, aiszkiasniai dabindams;
Tu kaipuo Wałduonas (d.) kurs Wiészpacżiui sakuo!
Naikijni tu swiétuo, wijsuokiais łupimais!
Ar jusu puikibiai, lig sziuoł niapakakuo?
Parsakiuoty Żmuonias, tuokiais priéspaudimais?
Atsakydams Wiészpats, draud tiliéti ruoda!
Kam czia mijnawuoty? kaip but daiktuo nauji:
Juss wiénéip Asz kitéip, żindam Żmuoniun Krauji...
!!! Wainuo Katėłas Puoda.... (*)

Sulyginimui pridedu Goreckio pasaką lenkų kalba:

WILK i JASTRZĄB.

Chwalił raz siebie jastrząb: „Mój Boże kochany
Jakie to ze mnie stworzenie poczciwe,
Nie jestem ja tym wilkiem co dusi barany,
Dla mnie wszystkie owieczki chodziły by żywe".

Wtem wilk mu rzecze: „Przyjacielu miły,
Dusić owieczki nie twoje to siły:
Lecz kiedy takie swięte są jastrzębie,
Powiedz że przecie, ktoż dusi gołębie?"

Okrótne Pany. Dla was bajka ta pisana,
Codzień krzyczycie na tyranów srogich:
A sami wszedzie, gdzie władza wam dana,
Ciśniecie włościan ubogich.

(Poezyje Litwina. p. 93—94).

(A. J.)

(*) Priéżuodis: Wainuojas Katėłas su Puodu, biat abudu juodu.

15.

Kitribia: Łapia ir Uożis. 72)

Kitrus niadijdis Żwiėrialis:
Łapia Mijszkijnis Szunialis;
Bıėg uostidams, kad suprasty;
Kur saw maistuo gał atrasty?
Gałwa yszkiėłęs dumuodams:
Udiaga kaip Śmijcźiu kiłnuodams,
Kad kas kartt jautt smarsuo kwapuo,
Niaźiuriėdams juog suszłapuo:
Nuog rasuos Ritmiacźiuo wiėjuo,
Tiktt surastt Żansis skubiėjuo!
Kad szuok grėitai źinksniu szimta:
Cziuonai ing Szulijni krinta!
Yr kad łaukuo szuokty banduo,
Juog nia gaun, kur atsijspijrtij:
Niagaliėdams tuo datijrti:
Rupiasningai nuo sijganduo!!!
Biat kaip dumuoji: ar żuwuo?
Katras dwijlicznas mums buwuo? (a.)
Jam yr Uoźis taisuo łaimia,
Kurs dijdźiausis buwuo Kaimia:
Tas jausdams Wandėns plauszkimuo, 73)
Yr turiėdams giartt truoszkimuo:
Źiürr ing Szulijni, pamatuo!
Łapia wargstancźia supratuo!
O tėip pasijsgailys Kłausia?
Kumai! tu biėgiuoji kur sausa?
Kuo cźia szuokai lig bia pruota!
Ar kwapų kuokiu wijluota?!!
Łapia dwylicznuo jautimuo,
Diėł sawęs yszluosijnimuo:
Kitrėi paruoduo linksmumuo,
Tardama: Wandens sałdumuo!
Atradaw: lijpk yr tu Kumai!
Suprasi kuokiėe gardumai,
Tamia Szulijniėja giarty:
Rupinsiam paskui aptwiarty:
Kad niėks priėg juo giartt niagautum!
Kad giwiantuois, nia uźkrautum:
Akmėnijmis, pawidiėdams,
Ysz dumuojau cźiuon ijlsiėdams;
Kłausuo, lijp Uoźiis Barzduocźius,
Durnas Sėnuolis Raguocźius: (b.)
Dumuodams tėisibia rasty,
Kitrumuo! nia rėik suprasty!!!

74) Czia tujaws Łapia suszniakuo:
Ar kuojas dugnuo priėtiakuo?
Niabagai! łaikikias sztiwai!
Suprasi kokiėe cźiuon diwai?
Kad Wandėns niasujudinty:
Lijpsiu ant Kumuos prasijwiėdinty;
Tąn tarpu par Ragus Uoźia,
Pasyspirusi, łaukuon yszdruoźia!!
Yr ant krantuo stuowiėdama,
Linksmai Uoźiuon źiuriėdama,
Pasakia: Kumai Niabagai!
Żuwusi bucźiuow, kad nia tawuo Ragai:
Dabar Piėmians nia sułaukia,
Pagrisztant Namuosnai tawęs,
Tėguł jėe tawi ysztraukia:
Pabiėgo szalęn Uoźi apgawęs...
!!! Czia tiktai Uoźiis scźiribiuoj sawuo!
Supratuo! kad Łapia Uoźi apgawuo!!

PALIGINIJMAS.

Nia wiałtui Lankuosia Gijrias: (c.)
Tarp kitun Draugiszcźiu skijrias,
Wijsuokiu Żwiėriun daugumu:
Kamia? yr Wałduons kitrumu
75) Łabiausėi ysz tun szalbiėrėi!
Buwia Maskuolu Żalniėrėi, (d.)
Kaipuo tarp tun Krukowėckis, (e.)
Yr kits tuoks Druckis Lubėckis,
Mijnistras Caruo Wiriasnis,
Uź wijsus kitus Wiėrniasnis:
Kitras wijsaduos kaip Łapia,
Ysz plijkiuo baguotu tapia! (f.)
Warszuwuoj skarbu riėdidams:
Subruzdimuo tęn matidąms: (g.)
Daug tuokiun sawiėp priėtraukęs,
Sėimuo ant ruoduos suszaukęs:
Sukuo, maiszia, wijss kitribiuoj!
Yr Czartuoryski scźiribiuoj (h.)
Kad Warszuwa bruzdiėt juduo:
Kaip Uoźi, Szulniėja źuduo!
Kad nuog Kartuwiu yszlijkty:
Kad wiėł Mijnistrum paljkty:
Pats trukst gałwa, biėg priėg Caruo,
Yr tęn wijss priėszingai daruo...
Cars Lankus łaukuon yszwijjuo!
Lanku Draugistia, prarijjuo!
Czartorýskis par tąn źuna!
Lubėckis Mijnisrum tiab bûna...

16.

Apėi Kałnuo Bijrutia wadijnamuo, puo Pałąnga, pa Juriėja, 76)

(par wiėna Jaunijkaiti wardu Walėnawicžia, Apraszimas sudiėtas, o dabarcžiui pagał priėguliėjijmuo raszimuo partaisitas).

Pakrasztiėja Juruos, Pałąnguos Miėstialei:
Katrąn mums yszpliėszia musu Niaprıėtėlei: (*)
Yra: auksztas Kałnas, Bijrutia wadintas,
Żaluom·s Puszialiėms, wijrszus apsuodintas:
Ten kuolėi łaimiėja buwuo Żiamia musu,
Kuoł buwuom Wałduonais, yr Gudun yr Prusu: (a.)
Wıėżlıba, yr skaisti, kaip Ruożia yr Rüta:
Kuniagaiksztiėnia giwianuo Bijrüta;
Niabuwuo ana, Kuokia Karałaitij,
Biat ysz tuos Pałąnguos, Wargdiėniu Dukraitij!
Ji Żiamcżiugais brangiėys, yr Auksuo Auskarais,
Niasijgaczawuoja, waıkszcżiuoty pa Marėis,
Biat su sawuo darbuo, Marszkinėis diėwiėjuo:
Trumpuo yr Rainuotuo Sijjuonuo turiėjuo: (b.)
Ant giałtuonu Kassun (c.) żali Waijnikiali,
O ant bałtuo Kakłuo, Gintaru Sźniuriali: (d.)
Yr kad wiėnuo kartuo, bruolėi susijtaria:
Ysz ėjuo ant Wandėns, Żukłautij ing Maria; (e.)
Jum Sėsuo niaszdama, Piėtus Łaukniaszialiėj, 77)
Susijtijkuo szwiėsi, Kunigaikszti Kialiėj,
O tasai: Jagiełłuos, Diėdij Kiėijstuts buwuo: (f.)
Kurs wijsus Żiamaicżius, wałdżia yr Liėtuwuo;
Juoja jisai tuokartt: Krizuoku naikintij:
Katriėe drąnsinuosia, mumis użkabintij: (g.)
Ant juodbiėriuo Żijrguo Miaszkinuos Kałpuoku,
Su spindantėis ginklais, su Raguo Saiduoku:
Auksijniuosia Kiłpuoss, su pęntijnais spardij!
O Żijrgs Padkawuomis, Szijłuo Żiamias ardij;
Kad pamatij tuokia, graikszt́ıbia pas Maria,
Jaunaja Bijrutij tuokius Żuodżius taria:
Kas nuoris tu ėsi, Diėwiėe, ar Miargialia?
Priėjijmk praszaw manuo, Rankuo ant tuo Kialia!
Yr manijszkus turtus, katriėe dijdij ira:
Priėjijmki Bijruta! Szyrdi manuo sczira!
O kur tawi gaunu pirmuo kartt matitė:
Liėpsiu cżiuon Pałuociu, puiki pastatitė!
O Kałnas ant kuriuo pażijnai Kiėijstuta,
Nuog tuo tawuo warduo, wadinsias Bijruta:
Czia tai tu giwiansi, nuog wiruo miliėta,
Tu Kuri atradai, Szyrdiėj manuo wiėta;
Yr nors daugiaws Pacziun, turiėtt niėr man griėkuo! (h.)
Biat priėsz tawi wijsas łaikisiu użniekuo...

78) Tuokia girdiėdama, Miargiała Giėdinga!
Jaunistiėj Bijruta, skaisti yszmintinga!
Miėlijnas Akialas, ant Żiamiės nuoleiduo:
Atsijduksiėjusi, parpuolia ant wėiduo!
Taridama: nuorint, priėsz Diėwuo Perkunuo, (i.)
Sėnėi jaw priėsiėgiaw, Cźistatuo ant Kunuo:
Biat kad ira tawuo, tuokia walia Puonij!
Tėguł yszsijpildïs, szyrdinga małuonij...
Wijss tėjpuog padaria, kaip sakia Kiėijstutas,
Yr ant Kałnuo buwuo pastatitas Bûtas: (k.)
Bijrûta wiėlasnėi, juom dasijlijtieta:
Pagimdżia jam Sunû Wittolduo ant swieta... (l.)

17.

Atsijswéikijnimas.

Su Juomilastiéniémis — Jacéwiczienia Telszyszkiu Wadiriaus Priétiałka ysz Tubijrum, Staniawiczienia Priétiałka Ezéchiélaus Staniawiczias Wadiriaws Kiałtuojuo Subruzdijmuo Żiamaicziuosia, ysz Padubissiuo, Marcźiałkuos Raséiniu, yr Rymkiawiczienias, Prézydéntiénias Rasêiniuo Apigarduo Sudu, kada anuos, palijkusias Dwarus yr Walscźius juog Caras nuoriéjuo pagauty yr ing Syberijja su patonkais ing Niawalia yszsiunsty: sekdamas Wirus sawuo jaw pirma ing Prąncuzyja ysz kakusius, piar Tijlźia waźiawuo, Miatuosia 1832 Miéniasiuo Lapkryczìuo 9 diénuoja.

79)

Térawuosia Tijlźiuoj Żmuonias:
Ar tiék tai tur? Cars małuonias! (a.)
Kad waźiawuo Puonias Lanku,
Su pułkais sawuo patanku: (b.)
Kuriuos wérksmingai duksawuo!
Palijkusias Dwarus sawuo,
Tijriuonyj priésijsuotinty:
Skub tikt Kudijkius buoginty:
Nuog Lęnciugu niaméilingu
Uż darbus Tiéwu szłuowingu! (c.)
Pérnai tarpuo Subruzdimuo,
Diéł Tiéwijszkiuos atgawimuo!
Léizdamuos ing Swécźia szali!
Tarr: ar tiék irr Lankai bégali???
Juog yr Muotinas turr biégté!
Swiati,mas szalis pasiékté!
Tur swiéty wiétuos jészkuoty!
Kad Kudykius ysztausuoty!
80) Nuog Tijruoniés, niaméilinguo!!!
Jug sakia: Caruo téisinguo?
Esanti diéléi Draugistiés,
Matuom! Niatur miéłaszyrdistiés!!!

Juog truokszt Kudijkius sujéstė!
Yr Walsczius Anun Apsiéstė:
Spauzdams Tiéwus niaméilingai,
Kudijkialai wérk graud ngai!
Wiażamis ing kituo swiéta:
Kamia kuoł gaws sawyi wiéta,
Su Muotinuoms priés'jgłausty!
Eikiam! Senuju pakłausty?
Ar sénuowiés łaikuoss buwuo?
Juog téip swiétas wargia żuwuo!

Ar girdiéjuo aniée kada?
Ysz kur tuoks Cars atsijrada?
Kurs ysz Kliebiuo, Muotins Rąnku!
Truokszt yszpliészijmuo Patąnku!
Jug tikt Héruods, téipuog daria:
Argi butum? susijtaria:
Dabar, wiészpatts téip daritij?
Téip! irr tiésâ! gał matytij...

Sąntarti tarp sawęs łaikuo,
Swiétuo żuduo! Naikijn, waikuo!
Niaduokiam! kad parsakiuntum:
Padiékiam! Kad atjészkuotum:
Lankai buwi, Draugiés sawuo,
Gailastiéj téip saw duksawuo!
Nuorint warguo użsijtrauksiam: 81)
Biag! yr mias tuo niasułauks am..
Jug yr Wiészpats Uoszwis Caruo,
Spauzdams mumis, tęipuog daruo:
Nialaizdams giwiantij cziuonai, (d.)
Diéłtuo: juog jée Lanku Puonai,
Tarr: gał Lankai susijtartij:
Sunkintuojus jun ysz kartij...
Yr ysz Naujuo jimtt miéginty,
Idant Żiantuo paniékinty,
Lanku buwimuo surastij
Jug tąn żiédnas gał suprastij...

Juog yr Musijszkis jin séka:
Diéłtuo jam Poznanius téka;
Ysz dalibu Lanku Żémiés,
O dabar daug'aus uż jémiés: (e.)
Jug Lankai jészkuo téisib uos!
Pagał Senuowiés, luosibiuos:
Pagał katriuos yr mias tęnai,
Kad waldij mumis Witênai, (f)
Priéguliéjuom priég Żiamaicziu,
Kamia dar irr Jaunijkaicziu!
O kad tuju niabut gana,
Jug ir Musijszkiai yszmana?

Kaip réik diętiés, diéł Małuonias:
Kaip gialbiéty? Wargia Żmuonias!!!
Kaip réik rastiés, tarpuo sawęs?
Wiéns kitam Rąnkas sudawęs...

. . . .
. . . .
. . . .
82) . . . .

Kad téip diwijjuos Tijlżiuonis,
Kaip daruo Wiészpatts Tijruonis?
Girdiédams kałbun wijsuokiu,
Atsijliépiaw bałsu tuokiu...

Tiaguł niadiwijjas, giaruos mysliés swiétas!
Ysz warguo Motinu, Kialaujancżiu cżiuonai,
Irr Draugistia kuriuoj, bus juos apżiuriétas!
Lig łaikuo, kuoł sutyks, żuti saw Tijriuonai...
Yr kuoléi? tarp swiétuo niarasias wiénibia,
Gialbiett wiénas kituo, żiédnam suspaudijmia!
Tuo kartu atsijras ant swiétuo téisibia!
O Wiészpatts Tijriuonis, miardiés nuludijmia...
Kuriuomi priéspaustij, szyrdiés anun skausmia:
Rasias bia tuos galuos, téip żudity Żmuonias!
Tuokartu mias drąnséi anun pasijkłausmia?
Ar téipuog jészkuojuo? nuog Żmuoniun Małuonias
Juss Juomilastiénias, su kudijkiais sawuo!
Diékawuokiatt Diéwui, uż juo padiéjijmuo!
Juog jusu Tijriuonijs, wiétuoj niapagawuo
Żudity! Sułauksiatt! gréitai pagriżymuo,
Ing Tiéwijszkia jusu, su dżiauksmu yr szłuowia,
Kad patąnkus sawuo, giałbat nuog żuwimuo,
Łaimins jumis Diews, téisams su jums stuowia
Tée tai buss Héruojeis, (g) Tiéwijszkiuos buwimuo,
83) Jée sawuo Krutijniems, yr sawuo Yszmintij!
Augdamis nuors wargia! Dwasiuoja luosibiuos,
Carui yr uż mumis, turiés atmuonintij!
Yr buss priékiałtuojéys, Tiéwijszkiuos teisibiuos;
Tiée: bus Muonintuojéis, su Tiéwijszkais wargais,
Wiészpacżiams Tijriuoniems, uż jun n atéisibias!
Yr busai Draugistiés, użstuowiéjéis, sargais,
Tée atjészkuos Lanku *Draugistia*, Giaribias,
Kurias Cars yszpliész a! *yr nuor* kad jée żutum!
Driab édams ysz *baimiés, artijnantiés* łaikuo,
Truokszt kad niag wiéns Lankas, ant swiétuo niabutum!
Kad jée nia atduotum, tuoki pat jam saikuo,
Kuokiu jis szęndiénuo, diéł Lanku miéruoja!
Spauzdams yr Żudidams, nia Żmuonijszku riedu:
Datijrs nia puo yłguo: juogiéij Lanks żijnuoja,
Kaip rasias Wiészpacziams! Żiaminsia su giédu...

Niabijjuokiat tada; ing swiétuo kialauty,
Nia puo yłguo wérsias; Caruo k téip galij:
Wiaszkiatt Cziépus sáwuo luosibiai atgauty!
Jée tikt irr galingi, nuokialty Niawalij...
Niaruožikiatt sawyi, juogiéy ėsatt Puonias,
Swiétas jaw yszmanuo, ligibia Žmuogistiės,
Atras atė wijs kąn: yr sziałps jumis Žmuonias,
Jėij jun nianiėkinsiatt dėł sawuo dijdistiės!
Sutyks tęnai jumis, Lanks yr Waikun Tiėwas! (h.)
Dżauks as ysz małuoniės, ła mins jum s Diėwas...
Kialaukiatė tada! krutiėkiatt tuolasnėi! 84)
Szłuostikiatt Aszaras! Yszmuszuo Wałanda! (i.)
Jaw mias niabmatisiam! cziuon jusu ylgiasnėi!
Kad tus žiuodžius sakaw: Szyrdys nuosijganduo...
Biat tėgułgi Diėwas, łaimiėja juss wėda!
Ludijju asz jumis! ludiji yr tiėe Zmuonis!
Tiaguł warguo jusu! Diėws ant giaruo dėda!
Apla skiate mumis! palijkiatt Tijriuonis...
Nia dairik at ėsia! atgał mijsliėms jusu:
Juog liėkatt Tėwijszka, Gijminias, Priėtialus!
Tiaguł saw paliėka! tas wėrksmas diėł musu,
Kad wijsad jaustumiam, juog Cars Niapriėtialus
Irr gijmijniės Lanku, yr anun luosibiuos!
Yszpliėszdams juss mumis, su jusu patankais!
Niadumuok att kitėip! sułauksiam tėisibiuos!
Juogiėij juss pagrisziatt: Lankai wiėł bus Lankais...
Tiaguł Aniuołs Sargas! Draugistiėj kialauja!
Kaipuo Tuobijjuosziui, pagałba daridams;
Tiaguł Uoras smagus, diėł jusu tarnauja!
Yr tiaguł jums Diėwas! ant giaruo riėdidams!
Kiantėjijmus jusu tun wargu wėrksmingu!
Łaimijn žiėdnuo Žinksni! Yr Apwėijzuo duoda!
Diėlėi suszialpijmuo, Kudijkiu mėilingu;
Tiaguł Niapriėtialus, nia užgauna zdruoda!
Yr žiėdnas Ygairis (k.) tiaguł linksmijn dažnai!
Kad niaturiėtumiatt; Kialiėj susziżijmuo;
Užsijłaikikiatė, wijsaduos pabažnai!
Kad yszmałduotumiatt, grėicziaus pagrižijmuo!!!
Tiaguł gi yr Tarnams, Diėws duoda kąntrumuo! 85)
Swėikata yr galia, kad jems niakiriėtum.
Tiaguł yr Karietas, lęngwai wiaž sunkumuo!
Idant yr Galwijjėi, swėikij ysz turiėtum!!!
Kialaukiatė tada: su apwėizu Diėwuo!
Garbindamas anąn: kad jis jums padiėtum!
Yr puo užtarimuo, tuo Auksczlausiuo Tiėwuo!
Wijsijszk atsijduokiatt! kad jis juss gialbiėtum!
Žiėdnamia rėikalia, kad jis juss rupintum!
Yr gailastims jusu, kad jis nuoramintum.

O kada nukaksiatt, pas priėsigas jusu:,
Apsąkikiat aniėms! łaimynimu musu!
Juog yr jems łaimi;nam! su Aukszcziausiu Tiėwu!
Wijsuo giaruo diėł jun: Kialaukiatt su Diėwu!...

18.

Miatuosia 1836 Mianiasiuo kuowuo 10 dienuoja,

Miesty Nancy wadinamia, Prąncuzijuoja, Apigardij Lotaringijjuos, par Szłowinga, S'anisłuowa Lesczijnski buwusijji Lanku Karalu, użdietamia yr ysz murawuotamia; Pawinszawuonia, arba ludijjijmas wijsuo giaruo, Juomilėstai Ezėchiėlui Staniawicziai, buwusijjam Marcziałkai, Rasėiniu Apigarduo: pirmuoja Kiełtuojaws Subruzdimuo Miatuosia 1831 ant Żiamaicziu, diėnuoja Gimtijnies tuo Juomilistuos.

86) Ysz diėnuos gimijmuo kuriuoja prażidai,
Użgimdams ant swiėtuo Juomilėsta brangus:
Linksmijnas prietėlėi, pagalaws panūdai,
Linksmijnas Tiėwijszkia (a.) linksmijnas yr dangus,
Juogiai jaus mia tawuo swiėts matuo Wałduoni,
Truoksztont' luosibiuos, diėł Draugistiės sawuo;
Jug tai tu: ramijnai, siuntanti Tijriuoni? (b)
Kiałdams Subruzdijmuo, kad Lankas duksawuo!
Sutrupintij panczius, niawaluos bjauribiu! (c.)
Tu pijrmas pradiejėi puo wijsus Żiamaiczius,
Niadairidamuosia, Smiarczia, niag Giaribiu:
Nuostuott diėł Tiėwijszkiuos; jug tu Jaunijkaiczius!
Skirėi Apigarduoss, Żiamaicziuosia musu,
Tu tai sujudinai Lietuwa yr Gudus,
Tu pats' priėwartijnai, biėgtt ing Żiamia Prusu,
Surinkijs Bajuorus, yr Sziauliczius rudus,
Rusus ysz Rasėiniu, katrus tėip ysz spirėi!
Katriėe: kad pamatij: Tawuo luosa Rąnda,
Nuorint jaw szęndiėnuo, daug diėł tuo: datirėi,
Biat Wagijszius Caras, dijdei nuosijgąnda,
Matidams tėip aiszkiuoj, Juomilėsta galiuoj,
Kada ysz priėspudżiu, Kialtt silijjėis Żmuonis,
Yr Tiėwijszkia luosuott kiantanczia Niawaluoj!
87) Tu Wirai szłuowingas! sudraudėi Tijriuonis,
Tika szijrdżia niaszdams, yr bałtuo yr juoda,
Kuris diėł luosibiuos, bia smutkuo bia baimiės,
Wijss kąn nuokiantiėjėi, aiszkiausium yszruoda!
Nia skunzdams Gijmijniės, Żuwimuo Niałaimiės!
Wirai! nuors szędienuo, ligus mums ant swaru! (d.)
Busi kaipuo buwęs, atimsi tąn saikuo,
Kur Tiėwijszkiuoj lijkai, nuostuodamas Dwa-u
Tiaguł tiktai Diėwas, Sweikatuoj użłaikuo!

Bėwėikiai pagrinszi, yr mias tuomi Kialu:
Paskui tawęs sėksiam, ing Tiėwijszkia Miėła!
Tiėsźitiės ysz tawęs, yr tawuo waikialu,
Su Tiėwijszkia luosa, kaip buwusia cieła!...
Bia rupiasniuo tada, niaszk Kliėbi sunkumuo,
Swėcziuoj szaliėj budams, yr warguo kiantiėdams!
Tas taw dijdin szłuowia, spindulėis Aiszkumuo:
Nia buksztauk! użmirszi! Tiėwijszkiuoj ijlsiėdams...
Tiėszik sawi wargia, giwiank ijłgas diėnas!
Kad kudıjkiams tawuo, prawiastumėi Kiali,
Sektij tawuo Żinksnius, jug ėsi niawiėnas?
Tuom wargu dalitiės: yr mias kiantam dali!...
Paliginkiam mumis, su Kalijnėis swiėtij, (f.)
O suprasiam anun: aszaru griaudumuo,
Kurias lėj ysz warguo, yr szyrdiės skaudumuo!!!
Jug jėe: kiant daugiasnia, rėik yr mums Kiantiėty!...
Yr biat kur tułuoj kiantos, tęn gailaszcźiuo niėra, 88)
Mias wijsad su tawim: Linksminkias tad wirai!
Yr tas Eiłas manuo priėjimk uż apiėra.
Wijsuo giaruo tawyi ludijjancźias scźirai.

Diėł Skaitituojaws Miėła.

Numanaw juog sawiėj, skaitidams dumuosi:
Kas tas Giėsmias raszia? nuoriėsi dasiaktė,
Asz Nianuoriėdamas, Wiėszpacźiams pratiaktė:
Siuncźiu tęnai tawi, kłausk dasyżijnuosi....
Kamia Palamuonas, nuog Rimiuonun, wałnas,
Pirmas dawia garsuo Lėtuwai luos biuos,
Kamia Giėdijminuo, łaidúojijmuo Kałnas:
Katras żuwuo tęnai, gindamas tėisibiuos,
Tęn asz Subruzdimia łaimijnancźiu buwaw!
Lanku atejusiu, diėł pagałbuos musu,
Tęn wijsuo nustuojaw! biat dar niaprażuwaw!
Wijss tai daridamas, diėł luosibiuos jusu!
Tęn wijsad matruozai, lijkian Upiėj Eldżias,
Ant szłuowinguo kałnuo, tuos wiėtuos Bażnincziuoj,
Żiėdnuo Pawasari, praeidamis meldżias!
Tęn asz buwau Piėmuo, tuoja Awijnincźiuoj;
Kur Łaksztingałs smagus tarp Krantu kawuojas
Tęnai asz giwianaw, Giesmiun Sudiėtuojas:

Yszruodimas.

Daiktu tuoja Kninguoja ėsancziuju.

Yszguldimas

Aiszkiasnis, Żuodżiuo, arba daiktuo kuokiuo, Eiławijmia, Źęnklintu Lijteruomis, arba Lijczba, Kamia atrasi, téip apżęnklintos: (c.) arba (b.), arba (1), skaitik cżiuonai Żiamiasnéi, puo ta lijczba, pokuskio daiktas apéi kąn raszuosia, ira raszitas: kaipuo tai:

Giésmiées 1-siuos

(a.) Użdiéjijmai; pruowas, priésakimai;
(b.) Niabuwuo, Wièszpatisczìu, Karalisczìu, Draugisczìu...
(c.) Wałduonas, Puonas, Bájuoras turis Walscżiu su paduonaiséis Żmuoniemis...
(d.) Wiészpats: ira tai Karalus, Wałduonas Draugisties..
(e.) Dikunas, bèdarbis, Ultuojus, ysz swétijmuos użdarbies giwianas ant swiétuo...
(f.) Turtawimas, ira tai pliészijmas nuog kituo...
(g.) Kariawimas, Muszatis, wajawuoiijmuos...
(h.) Ystatimai: ira tai Pruowas raszitas diéł Żmuoniun.
(i.) Kamawimas, Mucżijjijmas,
(k.) Pruotas; Yszmintys, nuomuonia...
(l.) Triapkai; Mèdijnias kurpias, kuokiuosia yr ligi sziuos wałąnduos, Prąncuzijuoja waiksczìuoja kalijnei...
(ł.) Ysz pradżiuos wijsi Zuokaninkai, Kwéstawuoja walkiuodamiuos po swiétuo, kaip szęndienuo kwéstuoréi..
(m.) Burtas ira jészkuojijmas, yr tykiéjymas swietymiems Diéwams.
(n.) Buwuo tai Zuokanas Wajauninku uż wiéra, katriée kitéip muokinuo, o kitéip patis daria...

2-truosiuos

(a.) Mażuoja galiuoja, senatwiéja, nuostuojaw wijsuo diéł rupijnijmuos par Subruzdimuo 1831 Miatuosia.
(b.) Niab galu ijłguo raszity, juogiéy niag akis, niag Rankas niab tarnauja.
(c.) Dukai: Kuniagaiksztéi, Katriée wieszpatawuo anuosia łaikuosia ant Żiamaicżiu yr Liétuwuos.
(d.) Hérulei, pirma Alanais Wadijnuosia, paskui Héruléis, ant gałuo Żiamaitéi; juogiey giwian kraszty Żiamiés żémiasniamiéja, pa Juriéja. biat ysz kur tiée Herulei, arba Alanai atéjuo cżiuon giwianty, niewiénas Histuorijkas niapraszuo, wiénuokiał gał nuomaninty juog jée atéjuo ysz Azijjuos, nuog Saulietekiuo.
(e.) Litaluonai, tai ira Lietuwninkai, téipuog Hérulèi, pawadinty Litaluonais, nuog jun Kuniagaikscżiuo Wardu Litalonuo, arba Lituonuo (Litonus).
(f.) Lanku Wiészpatis Karaléi, Piéstas yr Jagiełła, tiée suwiénawuo Lankus su Lietuwa yr su Żiamaitéis;
(g.) Lankai paeina nuog sławiuonun, katriée atéjuo nuog Saulietiékiuo, yr lédwa pasidaria wiészpatiszcżia, yr wiéł anuos nuostuojuo.
(h.) Wiészpatis Herulu, paskui raduos Wiészpatijmis yr sławiuonu, tai ira Lanku.
(i.) Wéidéwutas, pirmasis kunigaiksztis Hérulu, nuog katruo wijsi kitij cżiuon yszruożijtijjey paeina.
(k.) Libuonas: o kity wadijnuo Palamuonas, tas puo smercżiuo Wéidewutuo, buk tai paskirtas raduosia Dûkû Litaluonu yr Żiamaicżiu.
(l.) Borkusas; nuog katruo (y) ira palijkimas kałbuos. buk tai miestialis Jurborkas, par jin ira użdiétas; biat tykra Żynia paduoda, juogiey par Jurgi Kirszénsztéina, katruo Tiéwas yszmurawuojuo Pylas. (Zamkus.) Rauduoniés yr Giedgawdijszkiuos szędiénuo, o kituo kartuo, Borkusuo wadijnuosia.
(ł.) Patonkas Witénuo, szłuowingas Kunigaiksztis Lietuwuos yr Żiamaicżiu, Giédijminas,

tas puo Wéluona Kariaudamas su Križuokais, raduos užmusztas. Kasijniuosia, Katriée yr ligi sziuos diénuos tiabiéra pa Niamuniéja; puo Riežeis Miestialiuo, szalieja éinant ant Jurbarkuo, yr pacžiuoja Wélonuoja ira Kałnas, gret Kałnuo Bažnincžiuos, ant kuriuo Wałduonys Mikuołas Zaléskis, pasuodijnuo Juowarus yr aptwieria darželi, Kiatindamas pastatiti stułpuo Kapa ysz muruo. Kas buwuo Wélonuoja, tas žijnuo tąn Kałnuo, o kitas tuoks Kałnas. ira tiés Sériadžiumi (Srednik) Kałnu Palamuonuo arba Libuonuo wadinamas, niatuolié nuog Wélonuos einant ant Kaunuo Padubisiéja, ant Krantuo Niamuonuo.

(m.) Kiéijstutas, tur sawuo palijkimuo, apéi Kałnuo Bijruta wadijnamuojuo Pałąnguoją pa Juriéja. (apéi kąn: skaitik Giésmia Sziasziuolaktaje tuoja Kninguoja).

(n.) Witoldas, wardu Aléxandras, Kunigaiksztis Liétuwuos yr Žiamaicziu, užpundawuoja pirmiasa Bažniczia ant Žiamaicziu, Miédninkuosia (Warniuosia) Bažnincziа Parakwijjuos, yr daug kitun puo tai, kaipuo tai: Kiélmies, Skuduo, Szydławuos. Wéluonuos etc.

(o.) Nuog Wéijdéwutuo yr Witenuo prasydeda Gijmijnie Szaliuos Karalaus Jagiéłłuos. (Jagiéluoniu)

(p.) Gudai (Ruś) buwuo tai: nia Liétuwijninku, biat Sławionun Gijmijnie yr diéłtuo niasutijkuo tarpuo sawęs su Liétuwijninkais, yr pardiém Kariawuos, tie patis Dukai Litaluonu waldidamis ysz dalibu tarpuo sawęs..

(q.) Szaka Jagiéluonu skaituosia nuog Jagiéłłas Karalaus Lanku.

(r.) Héruojéy; ira tai Rijciéiei szłuowingi, wajauninkai...

(s.) Bruzdiéjijmas, darimas Réwuolucijų..

(t.) Maskuolai ysz pradžiuos siéduosia aplink Sijlenijja, yr par iłgus Amžius su tautuoréis muszies, Kuoléi prasypliéty ligi Lanku Gudun, o paskui apipuoniawuojuo su ligi pat Juruos, Jutlandijja yr kitus Apigardus Žwiedu...

(u.) Prusu Karalistiés niabuwuo ysz pradžiuos, biat Kurfirsztas tiktai (: Kuniagaiksztis mažas Brandeburgijjuos pa Juriéja.)

(w.) Galiéjuo kituo kartuo Lankai Maskwoja atsiesty, tai ira senowiés Stalicžiuoja Msskuolu. juogiey wijsaduos pamuszia Maskuolus par ijłgus Amžius...

(x.) Up as: Dzwina, Dniépras yr Dunajus, buwuo Rubiažiumi Lanku nuog Maskuolu.

(y.) Ira palijkimas, juogiéy Karalus Lanku Batuoras, liépia tęn ikastij stułpus Gialažijnuis, gréta pat Miestuo dabartiniuo Maskuolu Charkuwuo wadinamuojuo.

(z.) Wijsuokia Kazuokai; diéłtuo juogiéy anun ira daug skiriu, kaipuo tai; Dąnskijnéi, Zaporoskiai, Czarnuomorcay, yr daug kitun, yr Uralskiai.

(ž.) Tiée wijsi Kazuokai turiéjuo uždiéjijmuo nuog Lanku Karalu, sauguotij nuog užpuolijmuo Tautuoriu, ant Lanku Žiamiés.

(1.) Hoidas; diéłtuo: juogiév anuosia Amžiuosia Wiészpaczéi niaturiéjuo téip daug Waiskuo kaip szęndienuo, biat réikaly, Žmuonias su warity muszies yr wajawuojuos.

(2.) Odra upia dijdžia tarpie Prusu yr tarpia Saxu dabar, daranti Rubiaži, Senuowiés Laku Rubiažiuo upia..

(3.) Daijlijdžia, ira priežuodis Senuowiés, nuog tuo: juogiey Kurfirsztas Brandéburgijjuos, daug Laiwialu yr Eldžiu, pa juriéy siédiédams, ysz daijlijdawuott liepia..

(4.) Ira palijkimas, juogiey Lankams réikaly pažicziuojęs pinigun apjemia Zastuowu, o paskui yr puowijsam apturiéjuo...

(5.) Końskas Miestialis Lankuosia, niatolié nuog Warszuwuos, szalieja ant Poznaniaws.

(6.) Wiéliczka yi Bośnij, Galycijjuoją Lanku buwusiuoja, o dabar Ciesuorius Rïmuo wałduo, nuog 1795 miatu, Kamia ira Kasama Druska daugibiéja.

(7.) Bukowina Miéstas, kituo kartuo Lanku, pa Rubiažiéj Węgru.

(8.) Pułtawa; té puogi Miéstas priég Maskuolu dabar priéguls, niatuolié nuog Charkuwuo

(9.) Karuolis Dwijlijktasis Karalus Žwiédu pamuszias Lankus, atjémia Kuriandijja, yr puo wijsus Lankus plądrawuodamas, Lesczijnski Karalumi Lanku buwuo uždiéjys, o paskui pamusztas puo Pułtawa, ledwa su 700 Žalniériu ing Turku Žiamia turiéjuo biégty..

(10.) Juonas Triatisis Karalus Lanku pamuszia Turkus po Wiedniumi Stalicžia Ciesiariaus Rimuo...

(11.) Niasutijkimas Wałduonun Lanku, atwedžia ant pražuwimuo Tiéwijszkia musu.

(12.) Lésczynskis dydis Wałduonas sénuowiés, katruo priadkai uždiéjuo Miésta Lésznuo, Lankuosia wadijnama.

(13.) Nuog gijmijniés Piéstuo Karalaus buwusiuoja Lanku

(14.) Lotaringijja, Kuniagaiksztistia Prąncuzijuoja, kamia Lesczynskis wiészpataudamas ysz Budawuod jnuo dydiali yr puiku Miesta, Nansy wadinamuo.

(15.) Fryderykuo Augustuo ysz Gijmijniés Saxu Karalaus...

(16.) Miatuosia 1790. Kada Maskuolu Waiskas pradiéjuo stuowiéty Lankuosia, tuokartu jaw yr Waldžia sawuo pradiéjuo Carai ant Lanku Łaikity..
(17.) Tujaw tuosia pat wałąnduosia, mijria yr Karalus Lanku Augustas, yr Caras Maskuolu Piatras.
(18.) Kuotrina Antruoji, Carienia Maskuolu.
(19.) Ta Cariénia uždiéjuo Lankams Karalumi Stanisłuowa Poniatawski, atsiuntusis ysz Pétérzburguo.
(20.) Miatuosia 1792 wartijnuo Séima skirty Ystatimus pagał juos nuoruo, priészingus luosibéi Žmuoniun.
(21.) Matidama Cariénia niapakajuojanczius Lankus, sutraukia daugiasnia sawuo waiskuo ing Lanku Žiamia yr jaw pradiéjuo riéditiés sawuotiszkai.
(22.) Miatuosia 1794 Lankai puo wijsuo Wiészpatistia ésamuosius Kariéwius Cariéniuos mažnia wijsus ysz pjauna wiéna nakczia Weliku, yr kiała Subruzdimuo po Wadu Tadeuszuo Kasczíuszkuos, aiszkiuo Giéndruoluo Lanku.
(23.) Tam Subruzdijmui daug buwuo priészingu Wałduonun, biat jug yr daug tąn miatuo, Wałduonun liepia Kascziuszka ysz karty, po daug miestu wijsuosia Lankuosia.
(24.) 1794. Miatuosia Rudiani, pajémią Maskuolai Kasczíuszka ing Niawala, o paskui atejęn ing Warszuwa ysz kirtuo Priemiesti Warszuwuos Praga wadijnama téip Tijriuoniszkai juogiey Maskuolu Kariéwéi mažus Kudijkius pamuowęs ant Bagniétu niasziuojuos, pagał priesakymuo Giéndruoluo Maskuolu wardu Suwaruowas.
(25.) Ira palijkimas Histuorijjuosia, juogiey Upia Niamunu Kuniagaiksztis Liétuwuos Palamuonas, arba Libuonas, buwys Kuniagaikszcziumi Rimuo, aipłaukia parsekiuotas nuog Ciesoriaus Rimuo Attyllaus, yr ysz siéduo puo Wéluonu, ant Kałnuo, ligi sziuos wałąnduos wadijnamuo, Kałnas Palamionuo, puo miéstialu Sérédžius (Srednik): pas upia Dubisa ant krantuo Niamuonuo.
(26.) Cariénia dalidama Wiészpatistia Lanku, diél Prusuo Rub'aži užwiadžia suligi Niamunu, nuog Liétuwuos yr Žiamaicziu.
(27.) Pradžiuoja Rewuoliucijjuos Prąncuzu, katra prasijdiéjuo 1792 Napoleonas buwuo tiktai Paruczninku.
(28.) Légionais pawadijnuo Napoléons Lanku Waiskuo, katras puo Rewuoliucijjuos Kasczíuszkuos atéjuo ing Prąncuzijja su Dombrawskiu yr su kitais Giéndruoléis.
(29.) Par wijsuo łaikuo, kaip Lanku Légionai Prąncuzijjuoja pasydaria skaity Lankai sawijszkiu 200.000 diél Prąncuzu réikaluo žuwusiu, ysz tarp katrun lédwa tiktai 30.000 miatuosia 1815 pagrižuo ing Lankus...
(30/31) Miatuosia 1804 Napoleonas apskialbia sawi Ciésuoriumi Prąncuzu, yr Karalumi Rimuo, a Miatuosia 1812 buwuo Maskuolijjuoja, Maskwuoja Senuowés Staliczíuoja Maskuolu, už Caruo Aléxandruo I yr tąn Staliczia Prąncuzai ysz deginuo kaip Maskuoléi kalba: biat ira tikra žijnia, juogiéy patis Maskuoléi, nianuoriédamis i léisty Prąncuzu, uždegia tąn miéstuo yr daug iszkaduos saw priédaria.
(32.) Dijdi paklijdijmuo Napoleonas padaria juogiey pirma niapadaria Lanku wiészpatistiés, kuo yr pats paskui gailiéjuos.
(33.) Maskuoléi tuosia Miatuosia buwuo yr su Turkumi Wainuoia.
(34.) Upia Berézina, Guduosia puo miestu wadijnamu, Borysawas, (Borysow).
(35.) Nuog Caruo Alexandruo I žiemuos laikia grižuo spéiguosia apéi Kaliédas tun 1812 miatu, yr paskui anun wyjuosia Maskuolei pardiém.
(36.) Pawasari 1813 miatu Napoleonas atéjęs biégdamos, po Lipskumi miéstu Saxonijjuos dar bandy gintiés, biat yr czia pamusztas éjuo ing Prąncuzyja, ing Parižiu.
(37.) Caras Alexandras I tuosia pat miatuosia atéjys ing Parižiu pradiéjuo skialbinty juog Lankams pagrąnžins Wiészpatistia...

3-cziuos.

(a.) Subruzdimas; Rèwoliucyja...
(b.) Ukyninkas, ira tai Giwiantuojas Žmuogus turis sawuo gaspaduorstwa, arba, gaspaduorista
(c.) Staliczíuoja Lanku wiészpatistialiés, 1830 miatu 29 dienuos Mieniasiuo Lapkrysczíuo Nakti.
(d.) Priesysawintuojas, Caras Maskuolu Mijkaluojus I.
(e.) Žiamaiczíuosia Raséiniuosia prasijdieiuo Subruzdimas 1831 miatu 5 Diénuoja Mieniasiuo Morcžiaus.
(f.) Niawiéžia, Upia, dalijanti Žiamaicžius nuog Lietuwuos niatuolié nuog Kaunuo.
(g.) Kiéydainéi, miéstas ant Niéwieziuos.
(h.) Gijriuos giwiantuojéy, puo karcžiama Barzdéi wadijnama užstuoja Kiali.

(i.) Mijtuwa upia einanti par girias.
(k.) Kialas. dijdis pijłtas par gijrias nuog Raséiniu ant Jurbarkuo.
(l.) Dwijdiaszimtyj yr wienuo Kazuokuo yr wiriasnijji jun Jurkontts Juzapas Wałduonas Kałatawuos, sugawuo yr ing niawalia paiémia.
(ł.) Bałtramiéjus (Barthélémi) Pułkauninks Maskuolu ysz witun ysz Raséiniu, Kuris turiéjuo waiskuo Maskuolu daugiaws kaip dwj tukstantias yr sziaszias Puszkas.
(m.) Wadiriumi, Giéndruolumi nuog Télsziun Pawiétuo paskirtas.
(n.) Nastriénai Kaima Sałąntun Parakwijjuoja dewinias milas nuog Télsziun.
(o.) Darbiénai, Miestialis ant Kurszu rubiażiuo, tris milas nuog Krétinguos, yr dwi nuog Pałąnguos.
(p.) Sęrkaiczei akal'jcijja Bajuo u, pusantruos miluos nuog Darbiénu.
(q.) Nitauja Kurlandyjuo a, septinias milas nuog R guos.
(r.) Muotuséwicżia Wałduonas, niatuolié nuog Żizmarys.
(s.) Wijłkmiargia; Miestas (Wiłkomiész) Lietuwuoja.
(t.) Hipolitas Łabanawskis, Wałduonas Kryksztuonyszkiuos, kuris paskui par Maskuolus pagautas, Wylniuojo raduos parszautas uż tąn nuog Maskuolu.
(u.) Déoiczas, wiriausis Giéndruolis, Armijjuoja priész Lankus yszsiunstuoje...
(w.) Szyrnia, Giendruolis Maskuolu siunstas ant Żiamaicżiu nuog Caruo, Subruzdimuo nuoraminty.
(x.) Buoczéi, Senuoléi, Tiéwun Tiéwai.
(y) Paparczéi, Kluosztuorius Domijninkuonu, niatuolie nuog Żijżmariés, Diéwinias milas nuog Wijlniaws.
(z.) Konstantijnas, Kuniagaiksztis bruolis Caruo, Warszuwuoi Wadirius Maskuolu.
(ż.) Déneburgas Miestas forteca Maskuolu ant krantuo upiés Dżwinuos.
(1.) Musyszkiu Żalnieriu tykrun, buwuo tiktai 30 000, o kity buwuo ysz Subruzdymuo einantis, biat wienuokiai, Kuoléi Maskuoléi ing Warszuwa iéjuo, krituo Maskuolu puo Warszuwa Tris dészimtis yr dwi Tukstanty — yr daugiaws kaip Tukstantys Maskuolu Aoijciériu...
(2.) Giéłgaudas Antanas, Sunus Mykuoła, ysz Zamkaws Giéłgaudyszkiuos gijmimuo, Pa Niamunieja niatolié nuog Wéluonuos.
(3.) Kaip tiktai Giełgaudas ysz sywedżia ing Prusus waiskuo, téip tujaw pamaty apijcieréi Lanku Zdruoda tuokia, bia suduo, jémęs parszuowia kaipuo Zdraicia...

4-siuos.

(a.) Kapynéi, Kapai, Szwęntuorius.
(b.) Draugistiala, Wieszpatistiala Lanku aplink Warszuwa.
(c.) Warszuwuoja, yr Zamescżiuoja daug buwuo Kalijniéja Bajuoru yr Puonu.
(d.) 1815 miatuosia Ciésuoréi vr Karaléi susyrinkia pastanawyjuo idant Lankai patis sawyi skirtum Ystatimus par Séimuo.
(e.) Dabartyniuosia 1835 yszdawia Caras Ukazuo, juogiey niewienas giwiantuojas Żmuogus, Mużyku wadijnamas niagał skunstiés! paduodamas prazba, arba paziawus.
(f.) Darbuojantis dieł luosibiuos, kuriun ira daugumas téip Tiéwijszkiuoja, kaipuo yr Swecziuosia Żiamiésia...

5-siuos.

(a.) Nuostuojuomia niatiktai Tiéwijszkiuos, biat yr Walscziu giaribiu, yr wijsuo kąn turiéjuomia...
(b.) Buoczéi Tiéwu, ira tai Sénuoléi Sénuolu, arba Tiéwu: Tięwun, Tiéwai... (Pradziady, nad Dziady).

6-siuos.

(a.) Gimdituoja, Tiéwijszkia Lanku.
(b.) Yszgałabis, ysz duowis, ysz naikins, ysz kamuos, Żmuonias.

7-siuos.

(a.) Wakaruojijmas ira tai siédiéjijmas prięg darbuo wakara su szęimina yr su sawiszkiais.
(b.) Wietruos, Wiesułai, Szturmas.

(c.) Tarpie Uołun, biégdamas, sawuo sriaunumu daridamas sau kiaļi.
(d.) Nukai: Sunun Sunus.
(e.) Dainiawimas ira tai gięduojijmas giésmiun swiétiszku Dainiuszku; Gieduojijmas ira Giésmia szwęnta.
(f.) Dairimuos, Żwalgimuos, Żiuriéjymas ing wysas pusias.

8-siuos.

(a.) Léwitai, Seniéjey Kunigai Prąncuzu, prieszingia łuosibiai.
(b.) Maskuolijuos, pustinias, trakai.
(c.) Amerykuoja, Anglijjuoja, Egiptuosia, Afrykuoja, Algieria.
(d.) Napoléons ysz sykielia ant Ciésuoriaus Prąncuzu.
(e.) Miatuosia 1812 kad éjuo ing Maskwa.
(f.) 1807 miatuosia atsywijjuo Maskuolus ligi pat Niamuonuo, yr Tylżiéja Ugadas daria.
(g.) Ludwykuo Pijlipuo dabartyni karalu 1830 miatuosia paskijrtuo Katrąn Maskuolu Caras nuorieja nuomiasty nuog wieszpatawimuo.
(h.) Par Subruzdimuo Lankai tuosia pat miatuosia, sawuo krutinia użstuojuo Prąncuzus.
(i.) Uruolaus Kałnas Sybérijjuoja.
(k.) Prąncuzai, kuoł maty baimia żadiejuo duoty paszałpa Lankams 1831 miatuosia, biat kad pamaty Maskuolus lédwa galęnczius Lankams atsyspirty, tuo siki niab dawy, yr par tąn Lankus dydélei apgawuo.

9-siuos.

(a.) Uołas Akmeningas, Skałas, kałnai ysz akméniuo.
(b.) Buokszta, wieżas, zamku, Bażninczíu.
(c.) Krumas, Gijraity, Guojus.

10-siuos.

(a.) Kapas, Duobié mijrusiuo użkasta yr akmeniu priéspausta.
(b.) Kada pauksztis suszłapias nuog rasuos, nakti dżiuowindamuos sparnais wasnuoja.
(c.) Naujun Kariu, niapakajaws.
(d.) Naras, juoda suknia diéł Żiéławuos.
(e.) Szasziélėi Septinij, ira tai Septiniun Wieszpacziu Karalu yr Ciesuoriu Euruopuos.
(f.) Riubai, apdarai wiészpatijszkia.
(g.) Wainijkai, Laurai, Azdabuos.
(h.) Pakalijkai, Tarnai, Luokajéy.
(i.) Suostas, krésłas Karalaus, Truonas.
(k.) Kaukuola, Kaułas Kaktuos Żmuogaus mijrusiuo.
(l.) Mérdiéjijmas, apmijrijmas.
(ł.) Uoras, Pawietria, Dwasia Katra ésamia giwij.
(m.) Żabęngłai, Spąnstai, Tinkłas Żwiériems.
(n.) Sargai, Objesczykai, Strażninkai.
(o.) Ystatimus, Pruowas, Użdiéjymus.
(p.) Żandarmai, Żalniérėi Wiészpacżiu priég Palycyjuos prieguli, kaip Maskuolu Sztatskiéjéy.
(q.) Rékrutus duoty.
(r.) Térinyjymas, ira tai naikijnimas, muszimas.
(s.) Yszglażymas, ira tai pajemijmas buduo Motryszkuo baiminguo.
(t.) Sanżijnie; Sumiania Żmuogaus.

11-siuos.

(a.) Trakai Syberijjuos Pustinias.
(b.) Kamczatka uż Sybérijjuos tuolasnei.
(c.) Rąndy, Suduosia, Katrie riéduo Draugistia.
(d.) Łażas, Baudżiawa, Duonys, Cziżia, muokiasniai Dwaruo
(e.) Gałuon Rewuołucijjuos.
(f.) Sékwana Upia, einanti par Parizíu Prąncuzyjuoja.

12-siuos.

(a.) Diéwas Kariu, Wainun, Muszaczíu.
(b.) Kiaras, Żuolinas (Krzak) Lankiszkai.

(c.) Piémianis, Klébuonai Parakwijju.
(d.) Barzdijłas; Popai, Maskuolu kunigai.
(e.) Kamawimas, Muczijjijmas.
(f.) 1835 miatuosia, Caras sutraukia Maskuolu waiskuo, taipuogi Kirkizus, Baszkirius yr Kałmukus, puo miestuo Kaliszas wadynamuo Lankuosia ant Renijjuos buk tai, biat, ira tai, dieł priéspaudijmuo Lanku.
(g.) Už Mariu; ing Amerijka, Afrijka, yr ing wysas szalis.

13-siuos.

(a.) Erialus, Erialis, bałtas Erialus, ira Żęnkłu Wiészpatistiés Lanku.
(bis) tai ira, du kartu dainiuok tas kiaturias paskutinias Eiłas.
(b.) Jagiélonis yr Piéstai Senuowiés Karaléi Lanku.
(c.) Kasczíuszka dydis Giéndruolis, puo katruo wardu, Miatuosia 1794 Lankai Kiéla Subruzdimuo.
(d.) Atmuoninty, atiduoty už sawuo.
(e.) 1794 miatuosia, Giéndruolis Maskuolu liépia ysz Kirsty Priémiésti Warszuwuos dydžiausijji ligi paskutiniuo Żmuogaus, yr Kariéwéi Maskuolu kudykius pamuowęs ant Bagnietu niasziuojuos.
(f.) Wijltijs, nuodiéja.
(g.) Maskwuoja, Staliczíuoja Senuowias Maskuolu.

14-siuos.

(a.) Wałduonas, ira tai Bajuoras turis Walszcziu su paduonaiséis Żmuoniemis, o Wieszpats, ira tai Karalus arba Ciesuorius Wałduonas Draugisties
(b.) Sakuo kad wijłkas awi sugawęs duowijja, kad minksztiasnia butum.
(c.) Żarnas, Gruobai. Wydurei Galwijjuo.
(d.) Wałduonas, Puonas, Bajuoras turis Walscziu.

15-siuos.

(a.) Dwijlicznas, niasczíras, Dwéjuokiai dumuojis...
(b.) Raguoczius, Puikaujis sawuo dydumu yr Senumu Gimijmuo.
(c.) Gyrias, Mijszkai, Pusczias Lanku
(d.) Lubecki Xaweras buwuo słužbuoja Maskuolu.
(e.) Krokaweckis Giéndruolis Lanku niasczirai daridamas Subruzdijmia Lanku 1831 miatuosia, galiedamas atsyginti, padawia maskuoléms Warszuwuos miesta.
(f.) Lubéckis pirma buwuo aptékijs skuołuomis, biat budamas Mynistrumi prabagotiejuo.
(g.) Kad Warszuwa Bruzdiete pradiejuo 1830 miatuosia Łapkrysczíuo 29 dienuoja.

16-siuos.

(a.) Senuowiés łaikuosia, Kunigaiksztei Lietuwuos yr Žiamaiczíu wadžia yr Gudus yr Prusus.
(b.) Sijjuonas, Spadninczía, Ynderuokas, ysz Marginiuo namiéja austuo.
(c.) Kassas, płaukai ylgi ant gałwuos muotrijszku.
(d.) Gintaruo Szniurialis, Kariélu Gintaru Szniurialis, turiéjuo juogiey puo Paląnga ysz senuowies łaiku pa Juréis rianka Gintaruo apsczéi yr daug daiktu ysz juo daruo.
(e.) Žukłauty Žwéjuoty ing Jura.
(f.) Kunigaiksztis Kiéystutas, Lietuwuos yr Žiamaicziu, buwuo tykras Diédy Jagiełuo pirmuojuo ysz tuos Gijminiés, Karalaus Lanku.
(g.) Križiauninkai buwuo Zuokanas, Waiskuo, Katriée tuokartu pradiéjuo ant Žiamaiczíu yr Lietuwuos užpuldijniety, ysz Kurszuo yr ysz Riguos.
(h.) Niabuwuo jam griékuo, juogiéy jis buwuo yszpažijnijmuo Paguoniszkuo tuo kartu, kada Žiamaitéi Pérkuna už Diéwuo łaikia.
(i.) Panistia, buwuo žadiéjusi Diéwului Pérkunui.
(k.) Butas, Pałocius, Truobiasis.
(l.) Witoldas jaw buwuo Katalijkas kuris daug Bažnincziu Žiamaiczíuosia pundawuoja, o wysupirmiausiajy Bažninczia Parakwyjuos Warniu.

17-siuos.

(a.) Tylżiuoja Prusu Żiamieja, kada atważiawuo tuos Puonias su kudijkiays, diwijjuos Swiētas ysz niamiłaszyrdistiés Caruo.
(b.) Turiejuo su sawijmi Kudykiu, Staniawiczienia Septinietuo, Jacewiczienia Sziasziatuo, Rymkiawiczienia Septiniatuo.
(c.) Tun Puoniun wirai aiszkey darbawuos par Subruzdimuo 1 30 miatuosia, yr jée tai tąn Subruzdimuo ant Żiamaicżiu apigardu Pakiela, dieł yszsyluosinymuo nuog Maskuolu Despotizmuo yr Niawaluos.
(d.) Prusu Karalus, daridams pagał nuoruo Caruo Maskuolu Żiantuo sawuo, niapawelyjuo Lankų Puonams lyktesia Prusuosia biat liepia wużiuoty saw tuolausei.
(e.) Miatuosia 1831 wałąnduoja Subruzdymo, Wiészpats Karalus Prusu użjémia aplink Toruniu Miestuo, dydeli szmuotuo Żiamiés, nuog Lanku
(f.) Witénai, Witenas Tiéwus Kuniagaikszcżiuo Lietuwuos yr Żiamaicżiu, Giedyminuo.
(g.) Hérojey, Rycielei, Wadirei Wajauninkai galingi.
(h.) Sutyks Prąncuzijjuoja esantis Lankai yr Tiévai tun Kydykiu.
(i.) Yszmuszia wałąnda, tai ira yszmuszia adina.
(k.) Ygairis Mérkia, Ywaizdas kuokias, kaip tai miestas, arba kałnas, Gijria, arba Jura etc. etc. Kada pamatys stiabiasia.

Turinys.